

ΕΙΣΑΓΩΓΗ ΕΙΣ ΤΗΝ ΘΕΩΡΙΑΝ ΤΩΝ ΚΥΚΛΙΚΩΝ ΔΙΑΚΥΜΑΝΣΕΩΝ ΤΗΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗΣ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΟΣ

ΥΠΟ ΤΟΥ ΚΑΘΗΓΗΤΟΥ κ. ΑΝΔΡΕΑ ΣΑΟΥΝΑΤΣΟΥ

Όταν όμιλοῦμεν περὶ οικονομικῆς δραστηριότητος, ἐννοοῦμεν βεβαίως τὴν παραγωγὴν ἀγαθῶν καὶ ὑπηρεσιῶν, δηλαδὴ τὸ πραγματικὸν εἰσόδημα τῆς κοινω- νίας. Πρὸς τὴν παραγωγὴν ταύτην συμβαδίζει, ὡς εἶναι φυσικὸν καὶ εὐνόητον, καὶ ἡ ἀπασχόλησις τῶν ἐργατικῶν δυνάμεων, διότι βεβαίως τὸ μέγεθος τῆς ἀπασχο- λήσεως ταύτης ἐξαρτᾶται ἀπὸ τὸ μέγεθος τῆς ἐν λόγῳ παραγωγῆς. Ἐξαρτῶνται δὲ ἐν τελευταίᾳ ἀναλύσει τὰ μεγέθη ταῦτα ἀπὸ τὴν ἐν τῇ κοινωσίᾳ ἐνεργῶς ἐκ- δηλουμένην ζήτησιν ἀγαθῶν καὶ ὑπηρεσιῶν. Ὅταν ὁμοῦ, ἐπίσης, όμιλοῦμεν περὶ κυκλικῶν διακυμάνσεων τῆς οικονομικῆς δραστηριότητος, δὲν ἐννοοῦμεν μόνον κυ- κλικὰς διακυμάνσεις τῆς δραστηριότητος ταύτης ἀλλὰ καὶ κυκλικὰς διακυμάνσεις τῶν τιμῶν ἢ μᾶλλον τοῦ γενικοῦ ἐπιπέδου τῶν τιμῶν. Διότι, ὡς ἐλέχθη καὶ ἀνω-τέρω, αἱ περίοδοι τῆς αὐξήσεως τῆς οικονομικῆς δραστηριότητος εἶναι καὶ περίοδοι αὐξήσεως τῆς ἐν τῇ κοινωσίᾳ ἐνεργῶς ἐκδηλουμένης ζήτησεως ἀγαθῶν καὶ ὑπη- ρεσιῶν, ἐνδεχομένως δὲ καὶ τῶν κυκλοφορούντων μέσων πληρωμῆς, ἐπομένως καὶ ὑψώσεως τῶν τιμῶν. Ἐνῶ, ἀντιθέτως, αἱ περίοδοι τῆς μειώσεως τῆς οικονομι- κῆς δραστηριότητος εἶναι καὶ περίοδοι μειώσεως τῆς ἐν τῇ κοινωσίᾳ ἐνεργῶς ἐκδη- λουμένης ζήτησεως ἀγαθῶν καὶ ὑπηρεσιῶν, ἐνδεχομένως δὲ καὶ τῶν κυκλοφορούν- των μέσων πληρωμῆς, ἐπομένως καὶ πτώσεως τῶν τιμῶν.

Ἡ ἰδέα τῶν κυκλικῶν διακυμάνσεων τῆς οικονομικῆς δραστηριότητος, δη- λαδὴ ἡ ἰδέα ὅτι ἡ δραστηριότης αὕτη ὑπόκειται εἰς αὐξομειώσεις περιοδικῶς καὶ ρυθμικῶς ἐκδηλουμένας, εἶναι σχετικῶς νέα εἰς τὴν οικονομικὴν ἐπιστήμην. Ἀρχι- κῶς ἡ ἐπιστήμη αὕτη ἐξεκίνησεν ἀπὸ τὴν ἰδέαν ὅτι ἡ οἰκονομία συνταράσσεται ἀπὸ καιροῦ εἰς καιρὸν ἀπὸ κρίσεις, δηλαδὴ ἀποτόμους μειώσεις τῆς ζήτησεως, τῶν τιμῶν καὶ τῆς οικονομικῆς δραστηριότητος ἐν γένει. Αἱ ἀπότομοι αὗται μειώ- σεις θὰ ἐξεδηλοῦντο, κατὰ τὴν ἀντίληψιν ταύτην, κατὰ χρονικὰ διαστήματα κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἥττον ἀκανόνιστα, θὰ ὁμοίᾳζον δηλαδὴ τρόπον τινὰ μὲ καταιγίδας, τῶν ὁποίων δὲν δυνάμεθα νὰ προβλέψωμεν τὴν ἐμφάνισιν. Βαθμηδόν, ὁμοῦ, τὴν ἀρ- χικὴν ταύτην ἀντίληψιν ἀντικατέστησεν ἡ ἀντίληψις ὅτι αἱ κρίσεις αὗται, αἱ καταιγίδες τῆς οἰκονομίας, εἶναι περιοδικαί, δηλαδὴ ὑπόκεινται εἰς ρυθμικότητα τινά, ἐπανερχόμεναι καθ' ὄρισμένα χρονικὰ διαστήματα κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἥττον σταθερά. Περαιτέρω, καὶ ἡ ἀντίληψις αὕτη ἀντικατεστάθη ὑπὸ τῆς ἀντιλήψεως ὅτι αἱ κρίσεις αὗται οὐδὲν ἄλλο εἶναι εἰμὴ ὄρισμένα φάσεις τῆς πορείας τῆς οικονο- μικῆς δραστηριότητος, φάσεις χαρακτηριζόμεναι ἀπὸ μείωσιν ἢ ἀναστολὴν ἢ ἀκό- μη καὶ ἐπιβράδυνσιν τῆς αὐξήσεως τῆς δραστηριότητος ταύτης. Ὅπως ἤρχισε βαθμηδόν νὰ διαμορφοῦται ἡ ἀντίληψις τῶν κυκλικῶν διακυμάνσεων τῆς οικονο-

μικῆς δραστηριότητος, κατὰ τὴν ὁποίαν ἡ ὄλη πορεία τῆς οἰκονομικῆς δραστηριότητος συνίσταται ἀπὸ ἐναλλασσομένης φάσεως ἀυξήσεως καὶ μειώσεως αὐτῆς, εἰς τρόπον ὅσπερ ἡ πορεία αὕτη νὰ παρουσιάσῃ κυματοειδῆ μορφήν κυκλικῆς ἐπανόδου εἰς ὁμοίας φάσεις, ἐξ οὗ καὶ ὁ βρος κυκλικῆ διακύμανοις τῆς οἰκονομικῆς δραστηριότητος.

Ἄφ' ἧς ἰδίως ἐποχῆς διεμορφώθη ὀριστικῶς ἡ ὡς ἄνω ἀντίληψις, ἤρξισαν ἐπίσης νὰ διαστελλῶνται, ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὰς κυκλικὰς διακυμάνσεις, καὶ ἄλλαι μορφαὶ τῆς ἐξελίξεως, δηλαδὴ τῆς ἐν τῷ χρόνῳ κινήσεως τῆς οἰκονομικῆς δραστηριότητος, ὡς εἶναι λόγου χάριν ἡ **μακρῶν τάσις** (secular trend), **αἱ ἐποχιακαὶ διακυμάνσεις** κ.ο.κ. Ἐπὶ παραδείγματι, μακρῶν τάσις τῆς οἰκονομικῆς δραστηριότητος, ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὰς κυκλικὰς διακυμάνσεις αὐτῆς, αἱ ὅποιαι, ὡς εἶπομεν ἄνωτέρω, ἔχουν κυματοειδῆ μορφήν, δηλαδὴ ἀποτελοῦνται ἀπὸ ἐναλλασσομένης φάσεως ἀυξήσεως καὶ μειώσεως, εἶναι ἡ **σταθερὰ καὶ συνεχῆς** (δηλαδὴ μὴ διακοπτομένη ἀπὸ ἀντιθέτους τάσεις καὶ φάσεις) τάσις τῆς οἰκονομικῆς δραστηριότητος πρὸς αὐξῆσιν ἢ καὶ ἐλάττωσιν, τάσις προσδιοριζομένη ἀπὸ ποικίλα οἰκονομικὰ αἷτια (καὶ τοιαῦτα δύνανται νὰ εἶναι, λόγου χάριν, ἡ αὐξῆσις τοῦ πληθυσμοῦ, ἡ βελτίωσις τῶν τεχνικῶν μεθόδων, ἡ ἀνύψωσις τοῦ βιοτικοῦ ἐπιπέδου κ.ο.κ.). Δὲν ἔχει, δηλαδὴ, ἡ μακρῶν τάσις τὴν κυματοειδῆ καὶ κυκλικὴν μορφήν, τὴν ὁποίαν ἔχουν αἱ κυκλικαὶ διακυμάνσεις, καὶ ὀφείλεται εἰς αἷτια σταθερῶς καὶ συνεχῶς ἐπενεργοῦντα πρὸς τὴν αὐτὴν κατεύθυνσιν ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὸ πλέγμα τῶν αἰτιῶν τῶν προσδιοριζόντων τὰς κυκλικὰς διακυμάνσεις καὶ διεπομένων φυσικῶς ἀπὸ τὴν οἰκονομικὴν ἀρχὴν τῆς ἀντιδράσεως.

Ἡ ἀπ' ἀλλήλων διαστολή τῶν διαφόρων μορφῶν κινήσεως τῆς οἰκονομικῆς δραστηριότητος, οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ τῶν τιμῶν, περὶ τῆς ὁποίας ὠμιλήσαμεν ἄνωτέρω, εἶναι ἡ λεγομένη ἀνάλυσις τῶν χρονολογικῶν σειρῶν. Ἡ ἀνάλυσις αὕτη γίνεταί διὰ διαφόρων μεθόδων, μὲ τὰς ὁποίας ἀσχολεῖται ἡ στατιστικὴ. Τοιαῦτα μέθοδοι εἶναι, λόγου χάριν, ἡ μέθοδος τῶν ἐλαχίστων τετραγώνων, ἡ μέθοδος τῶν κινήτων μέσων ὄρων, αἱ μέθοδοι αἱ ἀναφερόμεναι εἰς τὸν προσδιορισμὸν τῶν ἐποχιακῶν διακυμάνσεων κ.ο.κ. Ἐπειδὴ, δηλαδὴ, αἱ χρονολογικαὶ σειραὶ, αἱ ὅποιαι εἶναι σειραὶ στατιστικῶν δεδομένων ἀναφερομένων εἰς διάφορα οἰκονομικὰ φαινόμενα καὶ δὴ, ἐπὶ τοῦ προκειμένου, εἰς τὴν ἐν τῷ χρόνῳ κίνησιν ἢ πορείαν τῆς οἰκονομικῆς δραστηριότητος καὶ τῶν τιμῶν, μᾶς δίδονται, ὡς εἶναι φυσικόν, ἐνιαίως (ὡς ἅπλαϊ αἰμαὶ ἀριθμῶν), μεταχειριζόμεθα διαφόρους μεθόδους ἵνα διακρίνωμεν τὰς ἐπὶ μέρους κινήσεις τῆς οἰκονομικῆς δραστηριότητος, αἱ ὅποιαι συνιστοῦν τὴν ἐν τῇ πραγματικότητι ἐνιαίως διδομένην κίνησιν αὐτῆς. Πρέπει, ἐπομένως, νὰ παρατηρηθῇ, ὅτι ἡ ἀνάλυσις αὕτη εἶναι ποιοτικὴ, δηλαδὴ ζητεῖται δι' αὐτῆς ὅπως τὰ στατιστικὰ δεδομένα, ὡς ταῦτα ἐμφανίζονται ποσοτικῶς, προσδιορισθῶν καὶ ποιοτικῶς. Ἄρα πρόκειται οὐχὶ μόνον περὶ στατιστικῆς ἀλλὰ καὶ περὶ οἰκονομικῆς ἀναλύσεως. Στηρίζεται δὲ πάντοτε ἡ στατιστικὴ ἀνάλυσις τῶν χρονολογικῶν σειρῶν εἰς τὴν θεωρητικὴν προϋπόθεσιν ὅτι ἡ διαδρομὴ ἢ ἡ πορεία φαινομένου τινὸς ἐν τῷ χρόνῳ, ὡς αὕτη ἐμφανίζεται εἰς χρονολογικὴν τινα σειρὰν καὶ δὴ, ἐπὶ τοῦ προκειμένου, ἡ πορεία τῆς οἰκονομικῆς δραστηριότητος καὶ τῶν τιμῶν, δὲν εἶναι **ἀπλή** κίνησις ἀλλ' ἀποτελεῖται ἀπὸ πολλὰς κινήσεις, αἱ ὅποιαι εἴτε ἐπιπροστίθενται αἱ μὲν εἰς τὰς δέ, εἴτε, δαίνουσαι κατ' ἀντίστροφον κατεύθυνσιν, ἀλληλοσυμφέρονται καὶ ἀλληλοεξουδετερῶνται ὀλικῶς ἢ μερικῶς. Δυνάμεθα νὰ εἰπω-

μεν, δανειζόμενοι τήν έννοιαν ταύτην έκ τής θεωρητικής μηχανικής, ότι έκάστη χρονολογική σειρά είναι ή *συνισταμένη* δυνάμειν έπενεργουσών παραλλήλως και όμορρόπως ή κατ' αντίστροφον κατεύθυνσιν. Αί δυνάμεις δέ αὐται είναι *αί συνιστώσαι* τής χρονολογικής ταύτης σειράς.

Πρός διευκρίνισιν τής άνωτέρω έννομίας έστω τó έξής άπλου παραδειγμα : "Ας υποθέσωμεν ότι ή παραγωγή οικονομικού τινος άγαθοῦ παρουσιάζει κατά μήνα Δεκέμβριον αύξησιν, ως έκ τής όποίας ή τιμή τούτου θά έδει νά παρουσιάση τάσιν προς πτώσιν. "Αφ' έτέρου, κατά τόν αὐτόν μήνα, υφίσταται μεγάλη έποχιακή ζήτησις τού άγαθοῦ τούτου, ως έκ τής όποίας ή τιμή του θά έδει νά παρουσιάση τάσιν προς ύψωσιν. Ουχ ήττον ή τιμή τού οικονομικού τούτου άγαθοῦ παρέμεινεν άμετάβλητος έν σχέσει με τόν προηγούμενον μήνα. Δυνάμεθα νά εἴπωμεν ότι τó άμετάβλητον τής τιμής όφείλεται εις τó γεγονός ότι αί δύο δυνάμεις, περί τών όποίων έγένετο άνωτέρω λόγος, δηλαδή άφ' ένός ή αύξησις τής παραγωγής και άφ' έτέρου ή αύξησις τής ζήτησεως, έπενεργούσαι κατ' αντίθετον κατεύθυνσιν άλληλοεξουδετερώθησαν. "Ανάλογα θά ήδυνάμεθα νά εἴπωμεν και διά μίαν μεγάλην ύψωσιν ή πτώσιν τής τιμής τού οικονομικού τούτου άγαθοῦ, ότι δηλαδή μία μεγάλη ύψωσις τής τιμής ταύτης προήλθεν έκ τού γεγονότος ότι τυχούσα μείωσις τής παραγωγής και αύξησις τής ζήτησεως έπενήργησαν παραλλήλως και όμορρόπως ή, έπίσης, ότι μία μεγάλη πτώσις τής τιμής ταύτης προήλθεν έκ τού γεγονότος ότι τυχούσα αύξησις τής παραγωγής και μείωσις τής ζήτησεως έπενήργησαν έπίσης παραλλήλως και όμορρόπως. "Επίσης, άνάλογα θά ήδυνάμεθα νά εἴπωμεν και διά μίαν μικράν ύψωσιν ή πτώσιν τής τιμής τού οικονομικού τούτου άγαθοῦ, ότι, δηλαδή, μία μικρά ύψωσις τής τιμής ταύτης προήλθεν έκ τού γεγονότος ότι τυχούσα αύξησις τής παραγωγής και αύξησις τής ζήτησεως, έπενεργούσαι κατ' αντίθετον κατεύθυνσιν, άλληλοεξουδετερώθησαν μόνον μερικώς, ή έπίσης ότι μία μικρά πτώσις τής τιμής ταύτης προήλθεν έκ τού γεγονότος ότι τυχούσα αύξησις τής παραγωγής και αύξησις τής ζήτησεως, έπενεργούσαι έπίσης κατ' αντίθετον κατεύθυνσιν, άλληλοεξουδετερώθησαν μόνον μερικώς. Δηλαδή, εις τήν τελευταίαν ταύτην περίπτωσιν, άν έπενήργει μόνον μία δύναμις, ή ύψωσις ή ή πτώσις τής τιμής θά ήτο πολύ μεγαλυτέρα.

Δέν δυνάμεθα, βεβαίως, νά ένδιατρέψωμεν ένταῦθα εις τās μεθόδους διά τών όποίων γίνεται ή άνάλυσις τών χρονολογικών σειρών. "Ενταῦθα άρκει νά αναφέρωμεν, ότι σήμερα δυνάμεθα γενικώς νά διακρίνωμεν πέντε και ένδεχομένως έπτά τύπους οικονομικών διακυμάνσεων :

- 1) τās μεταβολάς διαρθρώσεως τής οικονομίας
- 2) τήν μακράιωνα τάσιν (secular trend)
- 3) τās κυκλικάς διακυμάνσεις, αί όποίαι, ως θά ίδωμεν κατωτέρω, ύποδιαίρουνται και αὐται εις τρία είδη διακυμάνσεων άναλόγως τής διάρκειας των
- 4) τās έποχιακάς διακυμάνσεις και
- 5) τās άνωμάλους ή τυχαίως διακυμάνσεις.

Αί μεταβολαί διαρθρώσεως τής οικονομίας διακρίνονται από τήν μακράιωνα τάσιν κατά τó ότι αὐται άποτελοῦν μεταβολάς άπαξ έμφανιζομένης εις τήν οικονομίαν, έν αντίθεσει προς τήν μακράιωνα τάσιν, ή όποία, ως έλέχθη άνωτέρω, άποτελεῖ σταθεράν και συνεχή τάσιν τής οικονομικής δραστηριότητος προς αύξησιν ή

καί ἐλάττωσιν. Διακρίνονται δέ, ἐπίσης, αἱ μεταβολαὶ αὗται διαρθρώσεως τῆς οἰκονομίας ἀπὸ τὰς λεγομένας ἀνωμάλους ἢ τυχαίας διακυμάνσεις κατὰ τὸ ὅτι αἱ μὲν μεταβολαὶ διαρθρώσεως τῆς οἰκονομίας ἀφοροῦν τρόπον τινὰ τὴν ἀνατομίαν τῆς οἰκονομίας, δηλαδὴ τὸ πῶς εἶναι διαμορφωμένη ἡ οἰκονομία, ἐνῶ ἀντιθέτως αἱ λεγόμεναι ἀνωμαλοὶ ἢ τυχαῖαι διακυμάνσεις εἶναι λειτουργικῆς φύσεως. Ἐπὶ παραδείγματι, ἡ σταθερὰ καὶ συνεχὴς ἀξίησις ἢ καὶ ἐλάττωσις τοῦ πληθυσμοῦ χώρας τινός, ὡς βασικοῦ προσδιοριστικοῦ παράγοντος τῆς οἰκονομικῆς δραστηριότητος, ἀποτελεῖ μακροαίωνα τάσιν. Ἐνῶ ἡ μετὰ τὴν μικρασιατικὴν καταστροφὴν συγκέντρωσις τοῦ προσφυγικοῦ πληθυσμοῦ εἰς τὴν Ἑλλάδα καὶ ἡ μετὰ τὸν πρῶτον παγκόσμιον πόλεμον ἐπιβολὴ περιορισμῶν ἐπὶ τῆς μεταναστεύσεως ὑπὸ τῶν Η Π. Α. ἀπετέλεσαν μεταβολὰς διαρθρώσεως τῆς ἐλληνικῆς οἰκονομίας. Ἐπίσης ἡ σταθερὰ καὶ συνεχὴς ἀξίησις ἢ καὶ ἐλάττωσις τῆς παραγωγῆς ἢ τοῦ ἐξωτερικοῦ ἐμπορίου χώρας τινός ἀποτελεῖ μακροαίωνα τάσιν, ἐνῶ ἡ ἀνασυγκρότησις τῆς ἐλληνικῆς οἰκονομίας, περὶ τῆς ὁποίας γίνεται μεταπολεμικῶς τόσος λόγος, ἐὰν ποτὲ πραγματοποιηθῇ αὕτη, θ' ἀπετέλει μεταβολὴν διαρθρώσεως τῆς ἐλληνικῆς οἰκονομίας, καθ' ὅσον θὰ συντελήσῃ σημαντικὰς μεταβολὰς εἰς τὴν διάρθρωσιν τῆς παραγωγῆς καὶ, γενικώτερον, εἰς τὰς σχέσεις τῆς ἐλληνικῆς οἰκονομίας πρὸς τὰς ξένας οἰκονομίας. Ἀντιθέτως, μία κακὴ ἢ ἐξαιρετικῶς καλὴ ἔσοδος ἢ ἕνας χρηματιστηριακὸς ἢ καὶ γενικώτερος οἰκονομικὸς πανικὸς, ὀφειλόμενος εἰς ἔκτακτόν τι πολιτικὸν γεγονός, θ' ἀπετέλου ἀνωμάλους ἢ τυχαίας διακυμάνσεις.

Ἐλέχθη ἀνωτέρω ὅτι αἱ κυκλικαὶ διακυμάνσεις ὑποδιαιροῦνται καὶ αὗται εἰς τρία εἶδη, ἀναλόγως τῆς διάρκειας των. Συγκεκριμένως δυνάμεθα νὰ διακρίνωμεν σήμερον :

α) Τὰς οἰκονομικὰς διακυμάνσεις μακρᾶς διάρκειας, αἱ ὁποῖαι εἶναι μέσης διάρκειας περίπου 50 ἐτῶν καὶ περιλαμβάνουν δύο φάσεις, μίαν ἀνιούσαν, διάρκειας 25 περίπου ἐτῶν, καὶ μίαν κατιούσαν, τῆς αὐτῆς περίπου διάρκειας· τὴν πρώτην ἔνδειξιν περὶ τῆς ὑπάρξεως τοιούτων διακυμάνσεων παρέχον αἱ μακρᾶς διάρκειας διακυμάνσεις τοῦ γενικοῦ ἐπιπέδου τῶν τιμῶν εἰς διεθνή κλίμακα, αἱ ὁποῖαι καὶ συσχετίσθησαν ἀρχικῶς μὲ τὰς διακυμάνσεις τῆς χρυσοπαραγωγῆς, εἰς τὰς ὁποίας καὶ ἀπεδόθησαν· ἡ ἀντίληψις αὕτη ἐξακολουθεῖ καὶ σήμερον νὰ ἔχη πολλοὺς ὁπαδούς, δὲν φαίνεται, ὅμως, νὰ εἶναι πλέον ἱκανοποιητικὴ, καθ' ὅσον ἐν τῇ μεταξὺ διεπιστώθη ὅτι αἱ διακυμάνσεις αὗται μακρᾶς διάρκειας δὲν ἀποτελοῦν μόνον διακυμάνσεις τῶν τιμῶν καὶ τῆς χρυσοπαραγωγῆς ἀλλ' ἀποτελοῦν διακυμάνσεις καὶ πλήθους ἄλλων οἰκονομικῶν καὶ κοινωνικῶν φαινομένων, ὡς εἶναι λ.χ. ἡ οἰκονομικὴ κατάστασις τῆς γεωργίας, ἡ τεχνικὴ πρόοδος καὶ αἱ οἰκονομικαὶ αὐτῆς ἐφαρμογαί, ἡ εἰς τὴν διεθνή οἰκονομίαν ἐνωματώσεως νέων καὶ ἀποικιακῶν χωρῶν, οἱ πόλεμοι καὶ αἱ ἐπαναστάσεις κ.ο.κ. Εἰς τὴν νεωτέραν ἱστορίαν, καὶ δὴ ἀπὸ τοῦ τέλους τοῦ 18ου αἰῶνος, δηλαδὴ εἰς χρονικὸν διάστημα 150 περίπου ἐτῶν, δυνάμεθα νὰ διακρίνωμεν τρεῖς τουλάχιστον πλήρεις οἰκονομικοὺς κύκλους μακρᾶς διάρκειας· ὁ πρῶτος ἀρχεται ἀπὸ τοῦ ἔτους 1790 περίπου, ἡ δὲ ἀνιούσα περίοδος αὐτοῦ τερματίζεται κατὰ τὸ ἔτος 1815, δηλαδὴ συμπίπτει μὲ τὴν περίοδον τῶν ναπολεωντέων πολέμων· ἡ κατιούσα περίοδος τοῦ κύκλου τούτου συνεχίζεται μέχρι τοῦ ἔτους 1845 περίπου· ἀπὸ τοῦ ἔτους τούτου μέχρι τοῦ 1870 περίπου ἔχομεν νέαν ἀνιούσαν περίοδον τοῦ δευτέρου ἐκ τῶν

οικονομικών κύκλων μακρᾶς διάρκειας, ἡ ὁποία συμπίπτει καὶ πάλιν μὲ νέαν περίοδον πολέμων, ὡς εἶναι ὁ Κριμαϊκός, ὁ ἐμφύλιος Ἀμερικανικὸς καὶ ὁ Γαλλο-γερμανικὸς τοῦ 1870· ἀπὸ τοῦ ἔτους 1870 μέχρι τοῦ 1895 ἐπακολουθεῖ ἡ κατιοῦσα περίοδος· ἀπὸ τοῦ ἔτους 1895 μέχρι τοῦ 1918 περίπου ἔχομεν καὶ πάλιν τὴν ἀνιούσαν περίοδον τοῦ τρίτου πλήρους οἰκονομικοῦ κύκλου μακρᾶς διάρκειας τὸν ὁποῖον δυνάμεθα νὰ παρατηρήσωμεν, περίοδον ἡ ὁποία συμπίπτει μὲ νέαν περίοδον πολέμων, ὡς εἶναι ὁ Ἰσπανοαμερικανικὸς, ὁ πόλεμος τοῦ Τράνσβααλ, ὁ Ρωσοἰαπωνικὸς, οἱ Βαλκανικοὶ καὶ ὁ πρῶτος παγκόσμιος πόλεμος· ἀπὸ τοῦ ἔτους 1918 μέχρι τοῦ 1939 περίπου ἔχομεν κατιοῦσαν περίοδον· ἀπὸ δὲ τοῦ ἔτους 1939, μὲ τὸν δεῦτερον παγκόσμιον πόλεμον, εἰσῆλθομεν προφανῶς εἰς νέαν ἀνιούσαν περίοδον οἰκονομικοῦ κύκλου μακρᾶς διάρκειας· ὡς ὑψηλὴ-θημεν ἤδη καὶ ἀνωτέρω, αἱ μὲν κατιοῦσαι φάσεις τῶν οἰκονομικῶν κύκλων μακρᾶς διάρκειας χαρακτηρίζονται γενικῶς ἀπὸ σαφῆ καὶ διαρκῆ οἰκονομικὴν κατάπτωσιν τῆς γεωργίας, ἐνῶ ἀντιθέτως αἱ ἀνιούσαι φάσεις χαρακτηρίζονται ἀπὸ εὐρείας ἐφαρμογᾶς τεχνικῶν βελτιώσεων καὶ προόδων εἰς τὴν οἰκονομικὴν ζωὴν καὶ ἀπὸ τὴν ἐνσωμάτωσιν εἰς τὴν διεθνή οἰκονομίαν νέων καὶ ἀποικιακῶν χωρῶν· τὰ γεγονότα δὲ ταῦτα φαίνονται νὰ καθιστοῦν πλέον ἀνεπαρκῆ, ὡς ἐλέχθη ἤδη καὶ ἀνωτέρω, τὴν ἀντίληψιν ὅτι αἱ οἰκονομικαὶ διακυμάνσεις μακρᾶς διάρκειας ἐντοπίζονται εἰς διακυμάνσεις τοῦ γενικοῦ ἐπιπέδου τῶν τιμῶν καὶ δύνανται κατὰ συνέπειαν νὰ ἀποδοθοῦν εἰς τὰς διακυμάνσεις τῆς χρυσοπαραγωγῆς.

6) Τὰς κυκλικὰς διακυμάνσεις διάρκειας 9—10 περίπου ἐτῶν (major cycles)· αὗται ἀφοροῦν κυρίως τὴν βιομηχανικὴν παραγωγὴν καὶ, ἀκόμη εἰδικώτερον, τὴν παραγωγὴν ἀγαθῶν κεφαλαίου ἢ ἐπενδύσεως· αἱ ἀνιούσαι φάσεις τῶν οἰκονομικῶν τούτων κύκλων χαρακτηρίζονται ἰδίως ἀπὸ ταχέαν ἀύξησιν τοῦ κεφαλαιουχικοῦ ἐξοπλισμοῦ τῆς οἰκονομίας, ἀπὸ οἰκονομικὴν ἐπέκτασιν τῆς βιομηχανίας καὶ, κατὰ συνέπειαν, ἀύξησιν τῆς παραγωγῆς κεφαλαιουχικῶν ἰδίως ἀγαθῶν ἀντιθέτως, αἱ κατιοῦσαι φάσεις τῶν οἰκονομικῶν τούτων κύκλων χαρακτηρίζονται ἀπὸ τὴν ἀναστολὴν τῆς ἀύξεσεως ταύτης· περὶ τῶν αἰτίων τῶν κυκλικῶν τούτων διακυμάνσεων ἀνεπτύχθησαν πολλαὶ καὶ ποικίλαι θεωρίαι, τὰς ὁποίας δυνάμεθα νὰ κατατάξωμεν καὶ περιλάβωμεν εἰς δύο μεγάλας καὶ κυρίας ὁμάδας ἢ τύπους, δηλαδὴ εἰς τὰς θεωρίας τῆς ὑπερκεφαλαιοποιήσεως ἢ ὑπερεπενδύσεως καὶ τὰς θεωρίας τῆς ὑποκαταναλώσεως· περὶ τῶν θεωριῶν τούτων θέλει γίνεαι περαιτέρω ἐκτενῶς λόγος.

γ) Τὰς κυκλικὰς διακυμάνσεις διάρκειας 3 1)2 περίπου ἐτῶν (minor cycles)· αὗται φαίνονται νὰ εἶναι περίπου τῆς αὐτῆς φύσεως μὲ τὰς ὑπὸ τὸ στοιχεῖον β κυκλικὰς διακυμάνσεις, διακρινόμεναι μόνον αὐτῶν καθ' ὅσον ἀφορᾷ τὴν μικροτέραν αὐτῶν διάρκειαν.

Καθ' ὅσον ἀφορᾷ, τέλος, τὰς ἐποχιακὰς διακυμάνσεις, δεόν νὰ παρατηρηθῆ ὅτι αὗται ἀποτελοῦν διακυμάνσεις τῆς οἰκονομικῆς δραστηριότητος ἢ τῶν τιμῶν ὀφειλομένας εἰς καθαρῶς ἐποχιακὰ αἷτια. Τοιαῦται διακυμάνσεις εἶναι, λόγου χάριν, ἡ πτώσις ἢ ἡ ὑψώσις τῆς τιμῆς ἐποχιακῶν τιμῶν εἰδῶν, ὡς εἶναι κυρίως τὰ λαχανικὰ καὶ τὰ φρούτα, ἀλλὰ καὶ ἄλλα εἶδη κατὰ ἐποχάς, ἢ ἀύξεις τῆς ζήτησεως καὶ τῆς παραγωγῆς καταναλωτικῶν ἀγαθῶν πάσης φύσεως κατὰ τὰς ἑορτὰς τῶν Χριστουγέννων καὶ τοῦ Πάσχα, ἢ ἀύξεις τῆς ζήτησεως καὶ, κατὰ

συνέπειαν, και τής παραγωγής βιομηχανικών τινων προϊόντων, ως είναι τα μάλ-
λινα ύφασματα, κατά εποχάς και ιδίως κατά την έναρξιν τής εποχής κ.ο.κ. Γενι-
κώς, αι εποχιακαί διακυμάνσεις διακρίνονται τών κυκλικών τοιούτων, καθ' ὅσον
αὗται δὲν είναι ἐνδογενεῖς διακυμάνσεις τής οικονομίας, ως είναι αι κυκλικαί
διακυμάνσεις, οὐδὲ διέπονται, ως αι κυκλικαί διακυμάνσεις, ἀπὸ τήν οικονομικήν
ἀρχήν τής ἀντιδράσεως, περὶ τής ὁποίας ἐγένετο λόγος ἀνωτέρω, ἀλλ' εἶναι ἐξῆρ-
τημέναι ἀπὸ ἐξωτερικά, και δὴ εποχιακά, αἷτια.

Μετὰ τήν προηγηθεῖσαν σύντομον μορφολογικήν περιγραφὴν τών οικονομι-
κῶν διακυμάνσεων, ἄς ἐλθωμεν ἤδη εἰς τήν οικονομικήν ἀνάλυσιν αὐτῶν και δὴ
εἰς τήν διερεῦνησιν τῶν αἰτίων τὰ ὁποῖα προκαλοῦν ταύτας, και τῶν θεωριῶν, αι
ὁποῖαι ἀνεπτύχθησαν εἰς τήν οικονομικήν ἐπιστήμην ἐπὶ τοῦ θέματος τούτου.
Ἐνταῦθα θὰ ἀσχοληθῶμεν κυρίως μὲ τὰς κυκλικὰς διακυμάνσεις διάρκειας 9 10
περίπου ἐτῶν (major cycles), περὶ τῶν ὁποίων ἐκάμαμεν λόγον προηγουμένως.

Εἴπομεν ἀνωτέρω ὅτι ἡ οικονομική ἐπιστήμη ἐξέκίνησεν ἀρχικῶς ἀπὸ τήν
ἀποψιν οὐχὶ τῶν κυκλικῶν διακυμάνσεων τής οικονομικῆς δραστηριότητος ἀλλὰ
τῆς ἀπὸ καιροῦ εἰς καιρόν, και δὴ κατὰ χρονικά διαστήματα κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ
ἥττον ἀκανόνιστα, ἐμφανίσεως οικονομικῶν κρίσεων συνταρασσουσῶν τήν οικονο-
μίαν ἐν εἶδει καταγίδων. Κατὰ τὸ στάδιον τοῦτο ὑπῆρχε πολλάκις ἡ τάσις νὰ
θεωροῦνται αι κρίσεις αὗται ὡς κρίσεις ὑπερπαραγωγῆς, νὰ ἀποδίδωνται δηλαδὴ
εἰς προηγηθεῖσαν ὑπερπαραγωγὴν ἀγαθῶν και ὑπηρεσιῶν. Μὲ ἄλλους λόγους, ἐπι-
στεύετο ὅτι γενικὴ ὑπερπαραγωγή ἀγαθῶν και ὑπηρεσιῶν εἰς τήν οικονομίαν ἦτο
κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἥττον δυνατὴ και ὠφέλιμο, βεβαίως, κυρίως εἰς τὸ ἰσχυρὸν φι-
λελεύθερον ἢ μᾶλλον ἀναρχικὸν οικονομικὸν σύστημα τοῦ ἐλευθέρου ἀνταγωνισμοῦ
και εἰς τήν ἀδυναμίαν ἐπακριθῶν, κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἥττον, προβλέψεων τῶν ἐπι-
χειρηματιῶν περὶ τῶν ἀναγκῶν τής κοινωνίας εἰς ἀγαθὰ και ὑπηρεσίας και, κατὰ
συνέπειαν, τῆς ἐνεργοῦ ζήτησεως αὐτῶν. Κατὰ τήν ἀντίληψιν ταύτην, τοιαύτη,
κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἥττον ἀναποφεύκτως ἐκδηλουμένη, ὑπερπαραγωγὴ ἀγαθῶν και
ὑπηρεσιῶν ὀδηγεῖ μοιραίως εἰς οικονομικήν κρίσιν.

Ἐναντίον τῆς ἀντιλήψεως ταύτης, και δὴ ὡς προσπάθειας ἐξηγήσεως τῶν
οικονομικῶν κρίσεων, ἐξεστράτευσεν ὁ Γάλλος οικονομολόγος J. B. Say (συνεχι-
στῆς και ἐρμηνευτῆς τοῦ ἔργου τοῦ Smith ἰδίως εἰς τήν Γαλλίαν) διὰ τοῦ περι-
φήμου νόμου τῶν διεξόδων. Κατὰ τὸν νόμον τοῦτον, γενικὴ ὑπερπαραγωγή ἀγαθῶν
και ὑπηρεσιῶν δὲν είναι δυνατὴ εἰς τήν οικονομίαν, ἀπλοῦστατα διότι τὰ ἀγαθὰ
τὰ ὁποῖα παράγει οικονομικὸς τις κλάδος ζητοῦνται και ἀγοράζονται ἀπὸ τὰ ἀ-
γαθὰ και μὲ τὰ ἀγαθὰ τὰ ὁποῖα παράγουν οἱ ἄλλοι οικονομικοὶ κλάδοι. Εἰς τήν
πραγματικότητα, τὰ ἀγαθὰ ἀνταλλάσσονται πάντοτε, ἐν τελευταίαι ἀναλύσει, μετα-
ξύ τῶν, παρὰ τήν μεσολάβησιν τοῦ χρήματος. Ὅταν ὅλοι οἱ οικονομικοὶ κλάδοι
αὐξάνουν τήν παραγωγὴν τῶν, και δὴ κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἥττον συμμετρως, δὲν δυ-
νάμεθα νὰ εἴπωμεν ὅτι ἡ διάθεσις τής παραγωγῆς ταύτης δὲν θὰ καταστῇ δυ-
νατὴ, δηλαδὴ ὅτι τὰ παραχθέντα ἀγαθὰ θὰ μείνουν ἀζήτητα, ἐμφανίζομένης γενι-
κῆς ὑπερπαραγωγῆς, ἀκριθῶς διότι ἡ σύμμετρος αὐξήσις τής παραγωγῆς δίων τῶν
οικονομικῶν κλάδων, δημιουργοῦσα χρηματικὸν εἰσόδημα και ἀγοραστικὴν δύνα-
μιν εἰς τοὺς κλάδους τούτους, ἔχει ὡς συνέπειαν τήν ὑπὸ τοῦ ἐνὸς οικονομικοῦ
κλάδου ἀπορρόφησιν τῶν προϊόντων τοῦ ἑτέρου, μὲ τελικὸν ἀποτέλεσμα τήν πλήρη

διάθεσιν τῆς ἠδξημένης παραγωγῆς διὰ τῆς ἀνταλλαγῆς τῶν ἀγαθῶν μεταξύ τῶν.

Δὲν ἀρνεῖται, βεββαίως, ἡ ἀντίληψις αὕτη, ὅτι εἶναι δυνατόν νὰ παρουσιασθῇ μερικὴ ὑπερπαραγωγή εἰς ἓνα ἢ καὶ περισσοτέρους, πάντως ὁμοῦ οὐχί εἰς ὅλους, τοὺς οἰκονομικοὺς κλάδους, ἀλλὰ πιστεύει ὅτι τοῦτο δὲν θὰ εἶχεν ὡς συνέπειαν γενικὴν οἰκονομικὴν κρίσιν. Τοιαύτη μερικὴ ὑπερπαραγωγή ἀποτελεῖ ἀπλῶς μικρᾶς σημασίας καὶ ἐκτάσεως ἀνωμαλίαν τῆς οἰκονομίας, ὀφειλομένην πιθανῶς εἰς ἐσφαλμένους προβλέψεις περὶ τῆς ζήτησεως, δύναται δέ, σχετικῶς εὐκόλως καὶ ἄνευ γενικωτέρων συνεπειῶν, νὰ διορθωθῇ μέσῳ τοῦ μηχανισμοῦ τῆς διὰ τῆς ρυθμιστικῆς ἐπιδράσεως τῶν τιμῶν προσαρμογῆς τῆς παραγωγῆς καὶ προποράς ἀγαθῶν πρὸς τὴν ζήτησιν αὐτῶν εἰς τὴν ἀγοράν. Ἐκεῖνο, πάντως, τὸ ὁποῖον ἀρνεῖται ἡ ἀντίληψις αὕτη, εἶναι ἐκεῖνο περὶ τοῦ ὁποῖου ὠμίλησαμεν ἀνωτέρω, δηλαδὴ ἡ δυνατότης γενικῆς ὑπερπαραγωγῆς ἢ ὁποῖα θὰ ὠδήγει εἰς γενικὴν οἰκονομικὴν κρίσιν.

Μία ἄλλη ἐνδιαφέρουσα προσπάθεια ἐξηγήσεως τῶν οἰκονομικῶν κρίσεων, καὶ δὴ ὡς κρίσεων ἐμφανιζομένων καὶ ἐπανερχομένων κατὰ χρονικὰ διαστήματα κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἥττον σταθερά, δηλαδὴ περιοδικῶν κρίσεων ὑποκειμένων εἰς ρυθμικότητά τινα, ὑπῆρξεν ἡ μαρξικὴ θεωρία τῶν κρίσεων. Ἡ θεωρία αὕτη, ἀποδίδει τὰς οἰκονομικὰς κρίσεις εἰς τὸ ὑφιστάμενον κεφαλαιοκρατικὸν σύστημα. Κεντρικὴ ἰδέα τῆς θεωρίας ταύτης εἶναι ἡ ἰδέα ὅτι, λόγῳ τῆς τεχνικῆς ἀναπτύξεως καὶ προόδου, ἡ σύνθεσις τοῦ κεφαλαίου συνεχῶς μεταβάλλεται, δηλαδὴ τὸ κατὰ τὴν μαρξικὴν ὀρολογίαν σταθερὸν κεφάλαιον (τὸ διατιθέμενον διὰ παγίας καὶ μονίμους ἐγκαταστάσεις καὶ διὰ τὴν ἀγοράν πρώτων ὑλῶν) αὐξάνεται περισσότερο καὶ ταχύτερον ἀπὸ τὸ κατὰ τὴν αὐτὴν ὀρολογίαν μεταβλητὸν κεφάλαιον (τὸ διατιθέμενον διὰ τὴν πληρωμὴν ἐργατικῶν μισθῶν), μὲ ἄλλους λόγους τὸ μισθοδοτικὸν ἀπόθεμα. Τοῦτο ἔχει, βεβαίως, ὡς συνέπειαν, κατὰ τὴν μαρξικὴν πάντοτε θεωρίαν, ὅτι ἐργάται ἐκτοπιζοῦνται συνεχῶς ἀπὸ τὴν διαδικασίαν τῆς παραγωγῆς. Οὕτω προκαλεῖται περιοδικῶς ἀνεργία, ἡ ἐργατικὸς μισθὸς πιέζεται συνεχῶς, τροφοδοτεῖται δὲ τοιοῦτοτρόπως ὁ περίφημος βιομηχανικὸς ἐφεδρικός στρατός.

Πρὸς τὴν κεντρικὴν ταύτην ἰδέαν τῆς μαρξικῆς θεωρίας τῶν κρίσεων συνδέεται ἀμέσως καὶ ἡ ἰδέα τοῦ συνεχῶς πίπτοντος ποσοστοῦ τοῦ κέρδους. Ἐὰν ὁ ἐκτοπισμὸς τῶν ἐργατῶν ἀπὸ τὴν διαδικασίαν τῆς παραγωγῆς καὶ ἡ οὕτω προκαλουμένη ἀνεργία ἀποτελοῦν κρίσιμους καταστάσεις διὰ τὴν οἰκονομίαν καὶ, γενικώτερον, διὰ τὸ κεφαλαιοκρατικὸν σύστημα παραγωγῆς, ἡ συνεχῆς πτώσις τοῦ ποσοστοῦ τοῦ κέρδους ἀποτελεῖ, ἐπίσης κατὰ τὴν θεωρίαν ταύτην, κρίσιμον φαινόμενον τοῦ κεφαλαιοκρατικοῦ τούτου συστήματος. Ἡ πῶσις αὕτη ὀφείλεται, κατὰ τὴν θεωρίαν ταύτην, εἰς τὸν αὐτὸν λόγον εἰς τὸν ὁποῖον, ὡς εἶπομεν προηγουμένως, ὀφείλεται καὶ ἡ δημιουργία τοῦ βιομηχανικοῦ ἐφεδρικοῦ στρατοῦ. Ἡ λόγῳ τῆς τεχνικῆς ἀναπτύξεως καὶ προόδου μεταβολὴ τῆς συνθέσεως τοῦ κεφαλαίου, καὶ δὴ ἡ σχετικὴ αὐξήσις τοῦ σταθεροῦ καὶ ἡ σχετικὴ μείωσις τοῦ μεταβλητοῦ κεφαλαίου, συνεπάγεται τὴν πτώσιν τοῦ ποσοστοῦ τοῦ κέρδους, καθ' ὅσον, κατὰ τὴν μαρξικὴν θεωρίαν τῆς ὑπεραξίας, μόνον τὸ μεταβλητὸν κεφάλαιον, τὸ ὁποῖον χρησιμεύει διὰ τὴν πληρωμὴν τῶν μισθῶν, ἔχει τὴν ιδιότητα νὰ δημιουργῇ ὑπεραξίαν. Ἀντιθέτως, τὸ σταθερὸν κεφάλαιον, τὸ διατιθέμενον διὰ παγίας καὶ μονίμους ἐγκαταστάσεις καὶ διὰ τὴν ἀγοράν πρώτων ὑλῶν, δὲν χρησιμεύει διὰ τὴν

πληρωμὴν ζώτης ἐργατίας καί, ἐπομένως, δὲν δημιουργεῖ ὑπεραξίαν. Οὕτω, ἐφ' ὅσον σχετικῶς μικρὸν μόνον μέρος τοῦ αὐξανομένου κεφαλαίου δημιουργεῖ ὑπεραξίαν, τὸ ποσοστὸν τοῦ κέρδους ἐπὶ τοῦ συνολικοῦ κεφαλαίου πίπτει συνεχῶς.

Εἶναι ἀληθὲς ὅτι εἰς τὴν μαρξικὴν θεωρίαν τῶν κρίσεων ἐνυπάρχει ἀκόμη καὶ μία τρίτη ἰδέα, ἡ ἰδέα τῆς σχέσεως μεταξὺ τῶν βιομηχανιῶν παραγωγῆς ἀγαθῶν κεφαλαίου ἢ ἐπενδύσεως καὶ τῶν βιομηχανιῶν παραγωγῆς ἀγαθῶν καταναλώσεως. Διὰ τῆς ἰδέας ταύτης ὁ Μάρξ πλησιάζει πρὸς τὰς συγχρόνους θεωρίας τῆς ὑπερκεφαλαιοποιήσεως ἢ ὑπερεπενδύσεως καὶ τῆς ὑποκαταναλώσεως, ἰδίως δὲ πρὸς τὰς τελευταίας. Ὅμιλεῖ περὶ ὑποκαταναλώσεως τῶν ἐργατικῶν μαζῶν καὶ ὑπεδοτικῆς ἀποταμιεύσεως τῶν κεφαλαιούχων, ὀφειλομένων βεβαίως εἰς τὴν φύσιν τοῦ κεφαλαιοκρατικοῦ συστήματος, εἰς τὴν ἐκμετάλλουσιν τῶν ἐργατικῶν μαζῶν, εἰς τὴν συσφύρειν μεγάλων κερδῶν ὑπὸ τῶν κεφαλαιούχων. Ὅμιλεῖ ἐπίσης περὶ ἀνεπαρκείας τῆς ἐπενδύσεως ὅπως ἀποροφήσῃ τὴν εἰς τὴν κοινωνίαν συντελουμένην χρηματικὴν ἀποταμίευσιν, ἀκριβῶς διότι ἡ ὑποκαταναλώσις, ἐλαττώνουσα τὴν δραστηριότητα τῶν βιομηχανιῶν παραγωγῆς ἀγαθῶν καταναλώσεως καὶ περιορίζουσα τὰ κέρδη των, δὲν δημιουργεῖ πρότφορον κλίμα διὰ τὴν αὐξήσιν τῆς ἐπενδύσεως. Πρόκειται δηλαδὴ, ἐνταῦθα περὶ μειώσεως τῆς ὀριακῆς ἀποδοτικότητος τοῦ κεφαλαίου, ἢ ὅποια παρεμποδίζει τὴν ἐπένδυσιν.

Δὲν εἶναι ἀνάγκη νὰ ἐνδιατριψομεν ἐνταῦθα εἰς τὰς τελευταίας ταύτας ἰδέας τῆς μαρξικῆς θεωρίας τῶν κρίσεων, διότι θὰ τὰς συναντήσωμεν καὶ περαιτέρω, ὅταν θὰ ὁμιλήσωμεν ἐκτενέστερον περὶ τῶν θεωριῶν τῆς ὑπερκεφαλαιοποιήσεως ἢ ὑπερεπενδύσεως καὶ τῆς ὑποκαταναλώσεως. Ἐνταῦθα ἀρκεῖ νὰ σημειώσωμεν, ὅτι αἱ βραχίαι ἰδέαι τῆς μαρξικῆς θεωρίας τῶν κρίσεων, δηλαδὴ ἡ θεωρία τοῦ βιομηχανικοῦ ἐφεδρικοῦ στρατοῦ καὶ ἡ πρὸς ταύτην συνδεομένη θεωρία τοῦ πίπτου τοῦ ποσοστοῦ τοῦ κέρδους, δὲν εὐσταθεοῦν, καὶ τοῦτο ἀκριβῶς διότι τὸ τμήμα ἐκεῖνο τοῦ κεφαλαίου τὸ ὁποῖον χρησιμοποιοῦνται διὰ μονίμους ἢ παγίους ἐγκαταστάσεις ἢ διὰ τὴν ἀγορὰν πρώτων ὑλῶν χρησιμεύει ἐπίσης ὡς μισθοδοτικὸν ἀπόθεμα, διότι τόσον ἡ παραγωγὴ καὶ ἡ ἐγκατάστασις παγίου κεφαλαίου ὅσον καὶ ἡ παραγωγὴ πρώτων ὑλῶν προϋποθέτουν πάντοτε τὴν χρησιμοποίησιν καὶ κατοβολὴν ἐργασίας, ἐπομένως καὶ τὴν πληρωμὴν μισθῶν. Εἶναι δὲ ἀναμφισβήτητον, ὅτι ἡ παραγωγὴ καὶ ἡ ἐγκατάστασις τεραστίου ὄγκου παγίου κεφαλαίου κατὰ τὸν παρελθόντα αἰῶνα καὶ μέχρι σήμερον, ἀπερρόφησε τεράστιον ἀριθμὸν ἐργατικῶν χειρῶν καὶ συνεψήφισεν ἐπαρκῶς τὸν ἐκ τῆς εἰσαγωγῆς τοῦ παγίου τούτου κεφαλαίου ἐκτοπισμὸν τῶν ἐργατικῶν χειρῶν ἀπὸ τὴν διαδικασίαν τῆς παραγωγῆς, παρὰ τὰ περιοδικὰ κύματα ἀνεργίας τὰ ὅποια κατὰ καιροὺς ἐγένετο καὶ ἐμάστισαν τὴν νεωτέραν κοινωνίαν.

Ἡ ἀνεπάρκεια καὶ ἡ ἀποτυχία τῶν πρώτων προσπαθειῶν ἐξηγήσεως τοῦ φαινομένου τῶν οικονομικῶν κρίσεων, προσπαθειῶν περὶ τῶν ὁποίων ἐγένετο λόγος ἀνωτέρω, ὠδήγησε τὴν οικονομικὴν ἐπιστήμην εἰς τὸ νὰ ἀναζητήσῃ τὴν ἐξήγησιν ταύτην πρὸς μίαν ἄλλην κατεύθυνσιν, ἐνῶ παραλλήλως διεμορφουτο ὀριστικῶς καὶ ἡ ἀντίληψις περὶ κυκλικῶν διακυμάνσεων τῆς οικονομικῆς δραστηριότητος καὶ οὐχὶ ἀπλῶς οικονομικῶν κρίσεων, ἀντίληψις περὶ τῆς ὁποίας ἐγένετο ἐπίσης λόγος ἀνωτέρω. Ἐξέκρινε, δηλαδὴ, ἡ νεωτέρα οικονομικὴ ἐπιστήμη, εἰς τὴν προ-

σπάθειάν της όπως εξηγήση τὸ φαινόμενον τῶν κυκλικῶν διακυμάνσεων τῆς οικονομικῆς δραστηριότητος, ἀπὸ τὸ ἀπλοῦν γεγονός διὰ εἰς τὴν οικονομίαν, καὶ δὴ εἰς τὴν νεωτέραν οικονομίαν τοῦ 19ου καὶ τοῦ 20ου αἰῶνος, τὴν βαθύτατα ἐπηρεασμένην ἀπὸ τὰς κατακτήσεις καὶ τὰς προόδους τῆς τεχνικῆς, ἢ παραγωγῆς, καὶ δὴ ἢ βιομηχανικῆ παραγωγῆς, διακλαδίζεται εἰς δύο μεγάλους κλάδους, εἰς δύο μεγάλας ομάδας παραγωγικῶν ἐνεργειῶν: α) τὴν παραγωγὴν ἀγαθῶν καταναλώσεως καὶ β) τὴν παραγωγὴν ἀγαθῶν κεφαλαίου ἢ ἐπενδύσεως. Εἰς τὸ γεγονός τοῦτο ἀνεξήγητη ἢ γενεσιουργὸς αἰτία τῶν κυκλικῶν διακυμάνσεων τῆς οικονομικῆς δραστηριότητος, τοσοῦτον μᾶλλον καθ' ὅσον καὶ στατιστικῶς διεπιστώθη, διὰ αἱ κυκλικαὶ αὐταὶ διακυμάνσεις εἶχον ὡς ἐπίπαιον καὶ ἐπίκεντρον ἐκδηλώσεως τὴν παραγωγὴν ἀγαθῶν κεφαλαίου ἢ ἐπενδύσεως, διαχεόμεναι μετὰ ταῦτα, ἀντανακλαστικῶς καὶ δευτερογενῶς, καὶ εἰς τὴν παραγωγὴν ἀγαθῶν καταναλώσεως, δηλαδὴ εἰς τὴν ὅλην οικονομίαν.

Ἐπὶ τοῦ προκειμένου, καὶ προεισαγωγικῶς, πρέπει νὰ προβῶμεν εἰς διευκρινίσεις τινὰς ἐπὶ τῆς ἐννοίας τῆς διακρίσεως τῶν οικονομικῶν ἀγαθῶν εἰς ἀγαθὰ καταναλώσεως καὶ ἀγαθὰ κεφαλαίου ἢ ἐπενδύσεως. Παλαιότερον ὑπῆρχεν ἡ τάσις ὅπως θεωροῦνται ὡς ἀγαθὰ κεφαλαίου ἢ ἐπενδύσεως κυρίως καὶ μόνον τὰ λεγόμενα παραγωγικὰ ἀγαθὰ, δηλαδὴ τὰ μὴ χρητιμύοντα ἀμέσως διὰ καταναλωτικῶν σκοποῦς ἀλλ' ἐξυπηρετοῦντα καὶ ὑποβοηθοῦντα ἐμμέσως τὴν παραγωγὴν καταναλωτικῶν ἀγαθῶν, ὡς εἶναι λόγου χάριν τὰ ἐργαστήρια, μηχανήματα, ἐργαλεῖα κ.ο.κ. Οὕτω, ὡς κριτήριον διακρίσεως, μετὰξὺ τῶν ἀγαθῶν καταναλώσεως καὶ τῶν ἀγαθῶν κεφαλαίου ἢ ἐπενδύσεως, ἐχρησίμευεν ὁ προσρισμὸς αὐτῶν διὰ παραγωγικῶν ἢ καταναλωτικῶν σκοποῦς, ἢ ἄλλως πως ἢ ἄμεσος ἢ ἐμμέσος ἐξυπηρετικὸς τῆς καταναλώσεως, ὡς ἀποτελοῦσης τὸν τελικὸν σκοπὸν πάσης οικονομικῆς ἐνεργείας. Βραδύτερον, ὁμως, ἀνεπτύχθη ἡ τάσις ὅπως τὸ ὡς ἄνω κριτήριον διακρίσεως ἀντικατασταθῆ δι' ἄλλου, καὶ δὴ τοῦ κριτηρίου τῆς χρονικῆς διαρκείας τῆς χρησιμοποίησεως τῶν ἀγαθῶν. Ἀγαθὰ ἀμέσου χρήσεως ἢ καταναλώσεως, δηλαδὴ ἐκεῖνα τὰ ὁποῖα καταναλίσκονται διὰ μιᾶς καὶ μόνης χρήσεως (primo usu consumuntur, ὡς ἔλεγον οἱ Ῥωμαῖοι), ὡς εἶναι λόγου χάριν ὁ ἄρτος, ὁ ζῦθος, τὰ τροφίμα καὶ τὰ ποτὰ ἐν γένει, ὁ καπνὸς κ.ο.κ., ἢ ἀγαθὰ βραχείας ἢ βραχυτάτης χρονικῆς διαρκείας, ὡς εἶναι λόγου χάριν τὰ ἐνδύματα, θεωροῦνται, θάσει τοῦ κριτηρίου τούτου, ὡς ἀγαθὰ καταναλώσεως. Ἀντιθέτως, ἀγαθὰ μακροτέρας χρονικῆς διαρκείας, ὡς εἶναι λόγου χάριν τὰ κτίρια ἐν γένει, τὰ μηχανήματα, τὰ ἐπιπλα, τὰ αὐτοκίνητα κ.ο.κ., θεωροῦνται, ἐπὶ τῇ θάσει τοῦ αὐτοῦ ὡς ἄνω κριτηρίου, ὡς ἀγαθὰ κεφαλαίου ἢ ἐπενδύσεως. Οὕτω περιελήφθησαν εἰς τὰ ἀγαθὰ κεφαλαίου ἢ ἐπενδύσεως καὶ τὰ διαρκῆ καταναλωτικὰ ἀγαθὰ, ὡς εἶναι λόγου χάριν αἱ οἰκίαι, τὰ ἐπιπλα, τὰ ἐπιβατικά αὐτοκίνητα κ.ο.κ.

Πρὸς τὰς ἐννοίας τῆς παραγωγῆς ἀγαθῶν καταναλώσεως καὶ τῆς παραγωγῆς ἀγαθῶν κεφαλαίου ἢ ἐπενδύσεως, εἰς τὰς ὁποίας, ὡς εἶδομεν ἄνωτέρω, διακλαδίζεται βασικῶς ἡ ὅλη παραγωγὴ, δηλ. τὸ πραγματικὸν εἰσόδημα τῆς κοινωνίας, ἀντιστοιχοῦν, ἀπὸ ἀπόψεως χρηματικοῦ εἰσοδήματος, αἱ ἐννοιαὶ τῶν δαπανῶν καταναλώσεως ἀφ' ἑνὸς καὶ τῆς ἀποταμιεύσεως ἀφ' ἑτέρου. Διὰ νὰ ἐννοήσωμεν ὁμως τὰς ἐννοίας ταύτας, καὶ ἰδίως τὴν οικονομικὴν σημασίαν αὐτῶν, καὶ

δὴ ἀπὸ τῆς ἀπόψεως τῆς προσπάθειας τῆς ἐξηγήσεως τῶν κυκλικῶν διακυμάνσεων τῆς οἰκονομικῆς δραστηριότητος, πρέπει νὰ εἰπωμεν ὀλίγα τινα περὶ πραγματικοῦ καὶ χρηματικοῦ εισοδήματος.

Πραγματικὸν εισόδημα τῆς κοινωνίας εἶναι ἡ καθ' ὠρισμένην χρονικὴν περίοδον, ὡς εἰπωμεν λόγῳ χάριν ἐν ἔτος, ἀθροιστικῶς συντελουμένη παραγωγὴ ἀγαθῶν καὶ ὑπηρεσιῶν. Ἄς ὑποθέσωμεν πρὸς στιγμήν, ὅτι ὅλα τὰ ἀγαθὰ καὶ αἱ ὑπηρεσίαι αὐταὶ πωλοῦνται κατὰ τὴν αὐτὴν χρονικὴν περίοδον. Τὸ ἀντίτιμον τῆς πωλήσεως αὐτῶν, ἀθροιστικῶς ἐπίσης λαμβανόμενον, ἀποτελεῖ τὸ **χρηματικὸν εισόδημα** τῶν ὑποκειμένων τῆς οἰκονομίας, δηλαδὴ τῶν ἀτόμων ἐκείνων τὰ ὅποια, εἴτε ὡς ἐργάται, εἴτε ὡς ἐπιχειρηματίαι, εἴτε ἄλλως πως, ἐπραγματοποίησαν τὴν παραγωγὴν τῶν ἀγαθῶν καὶ ὑπηρεσιῶν τούτων. Ἄλλὰ τὸ χρηματικὸν τοῦτο εισόδημα χρησιμεύει, ἐπίσης ἀθροιστικῶς λαμβανόμενον, διὰ τὴν ἀγορὰν τῶν ἀγαθῶν καὶ ὑπηρεσιῶν τούτων. Ἐάν ὑποθεθῆ πρὸς στιγμήν, ὅτι τὸ χρηματικὸν τοῦτο εισόδημα δὲν δαπανᾶται διὰ τὴν ἀγορὰν τῶν ἐν λόγῳ ἀγαθῶν καὶ ὑπηρεσιῶν, εἶναι ὁμολογουμένως δύσκολον νὰ ἐννοηθῆ τις, πῶς θὰ ἦτο δυνατόν νὰ πραγματοποιηθῆ! Εἰς τὴν πραγματικότητα πρόκειται περὶ οἰκονομικὸν κυκλώματος, περὶ διαρκούς ροῆς δαπανῶν καὶ εἰσοδημάτων καὶ ἀντιστρόφως (εἰσοδημάτων καὶ δαπανῶν). Ὅ,τι ἀποτελεῖ δαπάνην διὰ τὸν ἕνα, ἀποτελεῖ εἰσόδημα διὰ τὸν ἕτερον. Καὶ ὅ,τι ἀποτελεῖ εἰσόδημα διὰ τὸν ἕνα, ἀποτελεῖ δαπάνην διὰ τὸν ἕτερον!

Ἐάν θέλωμεν νὰ ἐκφράσωμεν τὸ ἀνωτέρω γεγονός εἰς ὄρους χρηματικῆς κυκλοφορίας, δυνάμεθα νὰ εἰπωμεν ὅτι τὸ χρηματικὸν εισόδημα τῆς κοινωνίας καθ' ὠρισμένην χρονικὴν περίοδον εἶναι πολλαπλάσιόν τι τῆς ποσότητος τῆς χρηματικῆς κυκλοφορίας, δηλαδὴ ἰσοῦται μὲ τὸ γινόμενον τῆς ποσότητος τῆς χρηματικῆς κυκλοφορίας ἐπὶ τὴν εἰσοδηματικὴν ταχύτητα τῆς κυκλοφορίας ταύτης κατὰ τὴν αὐτὴν χρονικὴν περίοδον. Τὸ γινόμενον τῆς ποσότητος τοῦ ἐν κυκλοφορίᾳ χρήματος ἐπὶ τὴν ταχύτητα τῆς κυκλοφορίας αὐτοῦ καθ' ὠρισμένην χρονικὴν περίοδον ἰσοῦται πρὸς τὸ ἄθροισμα τῶν γινομένων τῶν κατὰ τὴν αὐτὴν χρονικὴν περίοδον διενεργηθειῶν συναλλαγῶν ἐπὶ τὰς τιμὰς εἰς τὰς ὁποίας αὐταὶ διενεργήθησαν. Ἐφ' ὅσον αἱ συναλλαγαὶ αὐταὶ εἶναι εἰσοδηματικαί, δηλαδὴ ἀφοροῦν ἀγορὰν καὶ πώλησιν ἀγαθῶν καὶ ὑπηρεσιῶν (δηλαδὴ στοιχείων πραγματικοῦ εισοδήματος), πᾶσιμα τὸ ὅποσον ἔχει ὡς συνέπειαν τὴν δημιουργίαν χρηματικοῦ εισοδήματος παραλλήλως πρὸς τὴν διάθεσιν αὐτοῦ (ὡς εἶπομεν ἄλλωστε ἀνωτέρω, ἡ διάθεσις τοῦ χρηματικοῦ εισοδήματος ὁρισμένων ἀτόμων συνεπάγεται τὴν δημιουργίαν χρηματικοῦ εισοδήματος ἄλλων ἀτόμων), εἶναι προφανές ὅτι τὸ ἄθροισμα τῶν γινομένων τῶν συναλλαγῶν τούτων ἐπὶ τὰς τιμὰς εἰς τὰς ὁποίας αὐταὶ διενεργήθησαν καθ' ὠρισμένην χρονικὴν περίοδον, ἰσοῦται μὲ τὸ χρηματικὸν εισόδημα τῆς κοινωνίας κατὰ τὴν περίοδον ταύτην. Ἐπομένως δέ, καὶ τὸ χρηματικὸν τοῦτο εισόδημα ἰσοῦται μὲ τὸ γινόμενον τῆς ποσότητος τοῦ ἐν κυκλοφορίᾳ χρήματος ἐπὶ τὴν εἰσοδηματικὴν ταχύτητα τῆς κυκλοφορίας αὐτοῦ κατὰ τὴν αὐτὴν χρονικὴν περίοδον.

Πρὸς τὰς ἐννοίας τοῦ πραγματικοῦ καὶ τοῦ χρηματικοῦ εισοδήματος τῆς κοινωνίας ἀντιστοιχοῦν, ὡς μερικώτεροι ἐννοιαι, αἱ ἐννοιαὶ τῆς **ἐπενδύσεως** καὶ τῆς **ἀποταμιεύσεως**. Ὡς εἶπομεν ἀνωτέρω, τὸ πραγματικὸν εισόδημα τῆς κοινωνίας κατὰ χρονικὴν τινα περίοδον, δηλαδὴ ἡ παραγωγὴ ἀγαθῶν καὶ ὑπηρεσιῶν κατὰ τὴν περίοδον ταύτην, διακλαδίζεται ἀφ' ἑνὸς μὲν εἰς παραγωγὴν ἀγαθῶν

καταναλώσεως ἀφ' ἑτέρου δὲ εἰς παραγωγὴν ἀγαθῶν κεφαλαίου ἢ ἐπενδύσεως. Τὴν παραγωγὴν καὶ ἐγκατάστασιν ἀγαθῶν κεφαλαίου ἢ ἐπενδύσεως ὀνομάζομεν **ἐπένδυσιν**. Ἐπομένως, ὡς εἶναι εὐνόητον, ἡ ἔννοια τῆς ἐπενδύσεως εἶναι ἔννοια σχεῖν ἔχουσα μὲ τὸ πραγματικὸν (καὶ οὐχὶ χρηματικὸν) εἰσόδημα τῆς κοινωνίας.

Πρὸς τὴν ἔννοιαν ταύτην ἀντιστοιχεῖ, ἀπὸ ἀπόψεως χρηματικοῦ εἰσοδήματος, ἡ ἔννοια τῆς **ἀποταμιεύσεως**. Ὅπως τὸ πραγματικὸν εἰσόδημα τῆς κοινωνίας διακλαδίζεται εἰς παραγωγὴν ἀγαθῶν καταναλώσεως καὶ εἰς ἐπένδυσιν, οὕτω καὶ τὸ χρηματικὸν εἰσόδημα τῆς κοινωνίας διακλαδίζεται, ἀπὸ τῆς ἀπόψεως τῆς διαθέσεως αὐτοῦ, εἰς **δαπάνας καταναλώσεως** καὶ εἰς **ἀποταμίευσιν**. Δαπάναι καταναλώσεως εἶναι αἱ ἐκ τοῦ χρηματικοῦ εἰσοδήματος δαπάναι αἱ κατευθυνόμεναι εἰς τὴν ἀγορὰν ἀγαθῶν καταναλώσεως. Ἐπομένως, κατὰ ἀρνητικὴν διατύπωσιν, ἀποταμίσεις εἶναι τὸ τμήμα ἐκεῖνο τοῦ χρηματικοῦ εἰσοδήματος τὸ μὴ δαπανώμενον διὰ ἀγορὰν ἀγαθῶν καταναλώσεως.

Ἐπομένως, ὁ μόνον τμήμα τοῦ χρηματικοῦ εἰσοδήματος (δαπάναι καταναλώσεως) κατευθύνεται πρὸς τὴν ἀγορὰν ἀγαθῶν καταναλώσεως, τὸ δὲ ὑπόλοιπον (ἀποταμίσεις) ex definitione δὲν κατευθύνεται εἰς τὴν ἀγορὰν τοιούτων ἀγαθῶν, πρὸς τὴν ἀγορὰν ποίων ἀγαθῶν κατευθύνεται τὸ τελευταῖον τοῦτο, δηλαδή ἡ ἀποταμίευσιν; Προφανῶς, πρὸς τὴν ἀγορὰν ἀγαθῶν κεφαλαίου ἢ ἐπενδύσεως, πρὸς τὴν ἐπένδυσιν. Πράγματι δέ, τοῦτο ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον συμβαίνει καὶ πρέπει νὰ συμβαίνει, ἐξαίρουμένων μόνον τῶν περιπτώσεων ἐκείνων κατὰ τὰς ὁποίας ἡ ἐν λόγῳ ἀποταμίευσιν δὲν δαπανᾶται ἠθελημένως δι' ἐπένδυσιν, ἀλλὰ διατηρεῖται εἰς ρευστὸν χρήμα, δηλαδή ἀποθησαυρίζεται.

Ἐκ τῶν ἀνωτέρω λεχθέντων καθίσταται προφανές ὅτι, διὰ νὰ εὑρίσκηται ἡ οἰκονομία εἰς κατάστασιν ἰσορροπίας, πρέπει ἡ παραγωγὴ ἀγαθῶν κεφαλαίου ἢ ἐπενδύσεως, δηλαδή ἡ ἐπένδυσις, καθ' ὠρισμένην χρονικὴν περίοδον, νὰ ἰσοῦται πρὸς τὴν ἐν τῇ κοινωνίᾳ διενεργουμένην κατὰ τὴν αὐτὴν περίοδον χρηματικὴν ἀποταμίευσιν, ἢ ὁποία χρησιμεύει διὰ τὴν ἀγορὰν αὐτῆς. Ἐάν, κατὰ χρονικὴν τινὰ περίοδον, ἡ ἐπένδυσις τείνῃ νὰ ὑπερβῇ τὴν χρηματικὴν ἀποταμίευσιν, τῆς τελευταίας ταύτης ὑπολειπομένης τρόπον τινὰ τῆς ἐπενδύσεως, μοιραίως θὰ δημιουργηθῶν ἀνωμαλίας εἰς τὴν οἰκονομίαν προκαλουμένων πληθωριστικῶν πιέσεων. Ἀλλὰ καὶ ἀντιστρόφως, ἐάν, κατὰ χρονικὴν τινὰ περίοδον, ἡ χρηματικὴ ἀποταμίευσιν ὑπερβαίῃ τὴν ἐν τῇ οἰκονομίᾳ ἠθελημένως διενεργουμένην ἐπένδυσιν, ἐάν δηλαδή ἡ τελευταία αὕτη ὑπολείπεται τῆς διενεργουμένης χρηματικῆς ἀποταμιεύσεως, μοιραίως ἐπίσης θὰ δημιουργηθῶν ἀνωμαλίας εἰς τὴν οἰκονομίαν, προκαλουμένης, ὡς θὰ ἴδωμεν ἄλλωστε κατωτέρω, οἰκονομικῆς καταπτώσεως, δηλαδή μειώσεως τῆς ἀπασχολήσεως καὶ τοῦ εἰσοδήματος ἐν γένει.

Αἱ ἀνωτέρω ἐννοιολογικαὶ διευκρινίσεις μᾶς ἄγουν κατ' εὐθείαν εἰς τὴν ἐξέτασιν τῶν θεωριῶν ἐκείνων αἱ ὁποῖαι ἐπεχείρησαν νὰ δώσουν ἐξήγησιν τινὰ τοῦ φαινομένου τῶν κυκλικῶν διακυμάνσεων τῆς οἰκονομικῆς δραστηριότητος καὶ αἱ ὁποῖαι, ὡς εἶδομεν καὶ ἀνωτέρω, δύνανται νὰ διαιρεθῶν καὶ νὰ καταταγοῦν εἰς δύο μεγάλας ομάδας ἢ τύπους θεωριῶν, δηλαδή ἀφ' ἑνὸς τὰς θεωρίας τῆς ὑπερκεφαλαιοποιήσεως ἢ ὑπερεπενδύσεως καὶ ἀφ' ἑτέρου τὰς θεωρίας τῆς ὑποκαταναλώσεως.

Θὰ ἀρχίσωμεν ἀπὸ τὰς θεωρίας τῆς ὑπερκεφαλαιοποιήσεως ἢ ὑπερεπενδύ-

σεως, περιοριζόμενοι αρχικώς εις τὴν ἔκθεσιν τῶν γενικῶν ἰδεῶν τῶν θεωριῶν τούτων καὶ ἐπιφυλασσόμενοι νὰ ἐπιχειρήσωμεν μετὰ ταῦτα τὴν κριτικὴν αὐτῶν, ἢ ὅποια ἄλλωστε θὰ μᾶς ἀγάγη μοιραίως εἰς τὴν ἐξέτασιν τῶν θεωριῶν τῆς ὑποκαταναλώσεως.

Αἱ θεωρίαι τῆς ὑπερκεφαλαιοποιήσεως ἢ ὑπερεπενδύσεως ἐκκινοῦν ἀπὸ ὀρισμένας βασικὰς ἰδέας, αἱ ὅποια εἶναι αἱ ἑξῆς :

α) Τὸ καὶ στατιστικῶς ἄλλωστε διαπιστωθὲν γεγονός, περὶ τοῦ ὅπου ὀμιλήσαμεν ἤδη ἀνωτέρω, ὅτι αἱ κυκλικαὶ διακυμάνσεις τῆς οἰκονομικῆς δραστηριότητος ἔχουν ὡς ἐστὶν καὶ ἐπίκεντρον ἐκδηλώσεως τὴν παραγωγὴν ἀγαθῶν κεφαλαίου ἢ ἐπενδύσεως, διαχεόμεναι μετὰ ταῦτα ἀνιανακλαστικῶς καὶ δευτερογενῶς εἰς τὴν παραγωγὴν ἀγαθῶν καταναλώσεως, δηλαδὴ εἰς τὴν ἑλληνικὴν οἰκονομίαν.

β) Ἡ ἀποψις κατὰ τὴν ὅποιαν, ἐφ' ὅσον ἡ κυκλικὴ διακύμανσις τῆς οἰκονομικῆς δραστηριότητος, ὁ λεγόμενος οἰκονομικὸς κύκλος, ἀποτελεῖται ἀπὸ δύο βασικὰς περιόδους διαδεχομένης ἀλλήλας, καὶ δὴ μίαν περίοδον ἀνάου καὶ εὐημερίας καὶ μίαν περίοδον κρίσεως καὶ καταπτώσεως, τῆς μὲν πρώτης χαρακτηριζομένης ἀπὸ ὑψωσιν τῶν τιμῶν καὶ αὐξησιν τῆς οἰκονομικῆς δραστηριότητος, τῆς δὲ δευτέρας, ἀντιθέτως, χαρακτηριζομένης ἀπὸ πτώσιν τῶν τιμῶν καὶ μείωσιν τῆς οἰκονομικῆς δραστηριότητος, τὸ τέλος τῆς πρώτης ταύτης περιόδου, ἢ κρίσις καὶ ἡ μετάθασις τῆς οἰκονομίας εἰς τὴν περίοδον τῆς καταπτώσεως ὑφείλονται εἰς τὴν προηγηθεῖσαν **ὑπερκεφαλαιοποίησιν ἢ ὑπερεπένδυσιν**, δηλαδὴ εἰς τὸ γεγονός ὅτι αἱ γινόμεναι εἰς τὴν οἰκονομίαν ἐπενδύσεις ὑπῆρξαν ὑπερβολικαί. Κατ' ἄλλον τρόπον διατυπώσας τὴν ἰδέαν ταύτην, δυνάμεθα νὰ εἴπωμεν ὅτι τὸ τέλος τῆς ἀκούσης περιόδου εὐημερίας, ἢ κρίσις καὶ ἡ κατάπτωσις ὑφείλονται εἰς τὴν ἀνεπάρκειαν τῆς εἰς τὴν κοινωνίαν συντελουμένης χρηματικῆς ἀποταμιεύσεως ὅπως χρηματοδοτήσῃ τὰς σχεδιασθείσας εἰς τὴν οἰκονομίαν ἐπενδύσεις, εἰς τὴν ἀδυναμίαν, ἐπομένως, τῆς οἰκονομίας ὅπως φέρῃ εἰς πέρας τὰς ἐπενδύσεις ταύτας.

γ) Ἡ ἰδέα ὅτι, εἰς τὴν ἀγορὰν χρήματος καὶ κεφαλαίου ἐν γένει, ὁ τρέχων τόκος, ὡς τιμὴ τῆς χρήσεως τοῦ χρηματικοῦ κεφαλαίου, διαμορφοῦται ἐκάστοτε ἀπὸ τὴν προσφορὰν καὶ τὴν ζήτησιν χρηματικῶν κεφαλαίων, τῆς μὲν προσφορᾶς ταύτης ἐξαρτωμένης, ὡς εὐνόητον, ἀπὸ τὴν ἐν τῇ κοινωνίᾳ συντελουμένην χρηματικὴν ἀποταμίευσιν, τῆς δὲ ζήτησεως ἐξαρτωμένης ἐπίσης ἀπὸ τὴν διάθεσιν τῶν ἐπιχειρηματιῶν ὅπως προδοῦν εἰς νέας ἐπενδύσεις, δανειζόμενοι τὰ πρὸς τοῦτο ἀπαιτούμενα χρηματικὰ κεφάλαια. Κατὰ τὴν ἀποψιν ταύτην, ὁ ἐκάστοτε ἀγοραῖος τόκος, ὡς τιμὴ τῆς χρήσεως τοῦ χρηματικοῦ κεφαλαίου, χρησιμεύει ὅπως ἐξισορροπῇ ἐκάστοτε τὴν προσφορὰν ἀποταμιεύσεων καὶ τὴν ζήτησιν δανείων διὰ νέας ἐπενδύσεις, δηλαδὴ, ἐν τελευταίᾳ ἀναλύσει, ὅπως ἐξασφαλίσῃ τὴν ἐξίσωσιν ἀποταμιεύσεως καὶ ἐπενδύσεως.

δ) Ἡ ἰδέα ὅτι αἱ διακυμάνσεις τοῦ τρέχοντος ἢ ἀγοραῖου τόκου, εἰς τὴν ἀγορὰν χρήματος καὶ κεφαλαίου ἐν γένει, διέπονται βασικῶς ἀπὸ τὴν οἰκονομικὴν ἀρχὴν τῆς ἀντιθέσεως δηλαδὴ, συγκεκριμένως ἐπὶ τοῦ προκειμένου, ὁ μὲν ὑψηλὸς τόκος τείνει ν' αὐξήσῃ τὴν ἀποταμίευσιν καὶ νὰ περιστείλῃ τὴν ζήτησιν δανείων διὰ νέας ἐπενδύσεις, ἢ δὲ αὐξήσῃς αὕτη τῆς ἀποταμιεύσεως καὶ ἡ περιστολὴ τῆς ζήτησεως νέων δανείων ὀδηγοῦν ἀντιθέτως εἰς πτώσιν τοῦ τρέχοντος τόκου, ἀλλά, καὶ ἀντιστρόφως, ἡ πτώσις τοῦ τόκου τείνει νὰ περιορίσῃ τὴν ἀποτα-

μίσουσιν και να αυξήση την ζήτησιν νέων δανείων, με αποτέλεσμα και πάλιν την ύψωσιν του τρέχοντος τόκου κ.ο.κ. και

ε) Η ιδέα ότι ή κατά το τέλος της ανιούσης περιόδου εθνημερίας του οικονομικού κύκλου λαμβάνουσα χώραν υπερκεφαλοιοποίησι ή υπερεπένδουσιν εις την οικονομίαν, ή οποία, ως είπομεν και ανωτέρω, έκδηλοῦται ως ανεπάρκεια της εις την κοινωνίαν συντελουμένης χρηματικής αποταμίευσως να χρηματοδοτήσῃ τας σχεδιασθείσας επενδύσεις, λαμβάνει απλώς συγκεκριμένην έξωτερικήν μορφήν, εις την αγοράν χρήματος και κεφαλαίου εν γένει, ως ύψωσις του τρέχοντος δανειακού τόκου· βαθύτερον, όμως, έξεταζομένη ή ύψωσις αυτή του τόκου, δεν αποτελει απλώς νομισματικόν φαινόμενον, αλλά σημαίνει άρνησιν της κοινωνίας να περιορίσῃ την κατανάλωσιν αυτής, καθιστώσα οὕτω δυνατήν την πραγματοποίησιν των νέων επενδύσεων· διότι, υπό καθεστώς πλήρους άπασχολήσεως των παραγωγικών δυνάμεων της οικονομίας, πάσα αύξησις της επενδύσεως σημαίνει περιορισμόν της καταναλώσεως.

Είς το τελευταίον τοῦτο σημείον, πρέπει να κάμωμεν μίαν μικράν παρέκβασιν, διά να τονίσωμεν, ότι και εις την σημερινήν έγχρήματον ανταλλακτικήν οικονομίαν συμβαίνει ακριβώς έκείνο το όποτον συμβαίνει, ή μάλλον θα συνέβαινε, και εις την οικονομίαν ενός ανθρώπου απομεινωμένου εις μίαν νήσον, όπως ο Ροδινσών, ή εις μίαν στρατιωτικώς ώργανωμένην κομμουνιστικήν οικονομίαν, εις την οποίαν δεν θα υπήρχεν έλευθερία της εργασίας και της καταναλώσεως άλλαι παραγωγικαι δυνάμεις θα έγρησιμοποιούντο συμφώνως προς τας κατά το μάλλον ή ήττον αυθαίρετως λαμβανομένας αποφάσεις και κατά τας έπιταγάς μιæs κεντρικής έξουσίας. Είναι προφανές ότι, εις την περίπτωσιν της οικονομίας του Ροδινσώνος, οὗτος χρησιμοποιεί τον χρόνον του καθ' ώρισμένον τρόπον, ποριζόμενος άγαθά καταναλώσεως ή κατασκευάζων έργαλεία διά των οποίων θα ήδύνατο εις το μέλλον να βελτιώσῃ τας συνθήκας του τοιούτου πορισμοῦ άγαθών καταναλώσεως. Διά να αυξήσῃ, όμως, και έφ' όσον είναι πλήρως άπησχολημένος, τον χρόνον τον όποτον διαθέτει διά την κατασκευήν τοιούτων έργαλείων, είναι επίσης προφανές ότι πρέπει να μειώσῃ προς το παρόν τον χρόνον τον όποτον διαθέτει διά τον πορισμόν άγαθών καταναλώσεως, με άλλους λόγους πρέπει να περιορίσῃ την παροῦσαν κατανάλωσίν του. Το αυτό ακριβώς συμβαίνει και εις μίαν κατά τὰ ανωτέρω στρατιωτικώς ώργανωμένην οικονομίαν. Είς μίαν τοιαύτην οικονομίαν, ή κεντρική έξουσία, διά να αυξήσῃ την παραγωγήν άγαθών κεφαλαίου ή επενδύσεως, θα πρέπει να άποσπάσῃ παραγωγικὰς δυνάμεις από την παραγωγήν άγαθών καταναλώσεως και να τας διαθέτῃ εις την παραγωγήν άγαθών κεφαλαίου ή επενδύσεως, υπό την προϋπόθεσιν, πάντοτε, ότι αι παραγωγικαι δυνάμεις της κοινωνίας είναι πλήρως άπησχολημέναι. Δεδομένου, όμως, ότι ή κατανάλωσις της κοινωνίας έξαρτάται, εν τελευταία αναλύσει, από την παραγωγήν άγαθών καταναλώσεως, ή τοιαύτη άπόσπασις παραγωγικών δυνάμεων, περιορίζουσα την παραγωγήν άγαθών καταναλώσεως, σημαίνει επίσης, εν τελευταία αναλύσει, περιορισμόν της καταναλώσεως της κοινωνίας. Το αυτό επίσης συμβαίνει και εις την σημερινήν έγχρήματον ανταλλακτικήν οικονομίαν. Διά να αυξηθῇ ή επένδυσις, δηλαδή ή παραγωγή άγαθών κεφαλαίου ή επενδύσεως, πρέπει να αυξηθῇ ή χρηματική αποταμίευσις και, επομένως, να περιορισθοῦν αι δαπάναι καταναλώ-

σεως, δηλαδή ἡ παρούσα κατανάλωσις τῆς κοινωνίας. Ὁ τοιοῦτος περιορισμὸς θὰ ἐπέτρεπε τὸν περιορισμὸν τῆς παραγωγῆς ἀγαθῶν καταναλώσεως καὶ τὴν ἀπόσπασιν ἀπὸ τῆς παραγωγῆς ταύτης παραγωγικῶν δυνάμεων δυναμένων νὰ διατεθῶν διὰ τὴν παραγωγὴν ἀγαθῶν κεφαλαίου ἢ ἐπενδύσεως, ἐνῶ, παραλλήλως, ἡ αὐξήσις τῆς χρηματικῆς ἀποταμιεύσεως θὰ ἐχρηματοδοτεῖ τὴν αὐξήσιν τῆς ἐπενδύσεως, δηλαδή τὴν νέαν ἐπένδυσιν. Ἐάν, ὅμως, ἡ κοινωνία ἀρνηθῆται νὰ ὑποβληθῆ εἰς τὴν θυσίαν ταύτην τοῦ περιορισμοῦ τῆς παρούσης καταναλώσεώς της, ἡ αὐξήσις τῆς ἐπενδύσεως δὲν εἶναι προφανῶς δυνατὴ, τὸ δὲ γεγονός τοῦτο ἐκδηλοῦται εἰς τὴν σημερινὴν ἐγχρήματων ἀταλλακτικὴν οἰκονομίαν ὡς ἀνεπάρκεια τῆς χρηματικῆς ἀποταμιεύσεως νὰ χρηματοδοτήσῃ τὰς νέας ἐπενδύσεις.

Μετὰ τὴν μικρὰν ταύτην παρέκβασιν, ἃς ἴδωμεν, ἤδη, πῶς αἱ θεωρίαι τῆς ὑπερκεφαλαιοποιήσεως ἢ ὑπερεπενδύσεως ἐξηγοῦν τὴν διαδρομὴν ἢ τὴν πορείαν τοῦ οἰκονομικοῦ κύκλου, δηλαδή τὸ φαινόμενον ἐκεῖνο τὸ ὅποσον ὀνομάζομεν κυκλικὴν διακύμανσιν τῆς οἰκονομικῆς δραστηριότητος. Ἐάν ὑποθέσωμεν, πρὸς στιγμὴν, ὅτι ἐκκινῶμεν ἀπὸ κατάστασιν τῆς οἰκονομίας εἰς τὴν ὅποιαν ἢ ἐν τῇ κοινωνίᾳ ἡθελημένως διενεργουμένη ἐπένδυσις ὑπολείπεται τῆς εἰς τὴν οἰκονομίαν συντελουμένης χρηματικῆς ἀποταμιεύσεως (τοιαύτη δὲ κατάστασις εἶναι, προφανῶς, κατάστασις μειώσεως τῆς ἀπασχολήσεως καὶ τοῦ εισοδήματος τῆς κοινωνίας, δηλαδή περιόδος οἰκονομικῆς καταπτώσεως), πρέπει ἐπίσης νὰ δεχθῶμεν ὅτι τὸ γεγονός τοῦτο θὰ ἔχῃ συνέπειας τοιαύτας ὥστε ἢ κατάστασις αὕτη τῆς οἰκονομίας νὰ τεῖνῃ νὰ μεταβληθῆ. Τοῦτο θὰ συμβῆ, κατὰ τὰς θεωρίας τῆς ὑπερκεφαλαιοποιήσεως ἢ ὑπερεπενδύσεως, διότι ἢ ὡς ἀνωτέρω διαφορὰ, ἢ μάλλον ἀνισορροπία, μεταξύ ἀποταμιεύσεως καὶ ἐπενδύσεως, σημαίνει προσφορὰν διαθεσίμων χρηματικῶν κεφαλαίων μὴ εὐρισκόντων εὐκαιρίας ἐπενδύσεως. Ἡ τοιαύτη προσφορὰ μοιραίως θὰ ἔχῃ ὡς συνέπειαν τὴν πτώσιν τοῦ ἀγοραίου ἢ τρέχοντος δανειακοῦ τόκου. Ἐάν, ὅμως, ἐπίσης ὑποθέσωμεν ὅτι ἢ ὀριακὴ ἀποδοτικότητα τοῦ κεφαλαίου (λέγοντες δὲ ὀριακὴν ἀποδοτικότητα τοῦ κεφαλαίου ἐννοοῦμεν τὴν εἰς ποσοστὸν κέρδους ἀπόδοσιν τοῦ νεοστί ἐπενδυμένου κεφαλαίου) εἶναι δεδομένη καὶ δὴ ἀνωτέρα τοῦ εἰς χαμηλά ἐπίπεδα καταπεσόντος δανειακοῦ τόκου, εἶναι προφανές ὅτι ἢ διαφορὰ αὕτη, μεταξύ τρέχοντος δανειακοῦ τόκου καὶ ὀριακῆς ἀποδοτικότητος τοῦ κεφαλαίου, θὰ ἔχῃ ὡς συνέπειαν τὴν ἐνθάρρυνσιν ἢ τὴν προώθησιν τῶν ἐπενδύσεων, καὶ δὴ κατὰ τοιοῦτον τρόπον ὥστε νὰ αὐξηθῆ ἢ ἀπασχόλησις καὶ τὸ εισόδημα τῆς κοινωνίας, δηλαδή ἢ περίοδος οἰκονομικῆς καταπτώσεως, ἀπὸ τὴν ὅποιαν ἐξεκινήσωμεν, νὰ ἀκολουθηθῆ ἀπὸ περίοδον οἰκονομικῆς εὐημερίας. Καὶ ἀντιστρόφως, ὅμως, ὅταν τὸ μέγεθος τῶν εἰς τὴν οἰκονομίαν διενεργουμένων νέων ἐπενδύσεων ὑπερβῆ τὸ μέγεθος τῆς εἰς τὴν οἰκονομίαν συντελουμένης χρηματικῆς ἀποταμιεύσεως, πρέπει ἐπίσης νὰ δεχθῶμεν ὅτι τὸ γεγονός τοῦτο θὰ ἔχῃ συνέπειας τοιαύτας ὥστε ἢ περίοδος τῆς οἰκονομικῆς εὐημερίας νὰ τεῖνῃ νὰ λήξῃ. Τοῦτο θὰ συμβῆ, κατὰ τὰς θεωρίας τῆς ὑπερκεφαλαιοποιήσεως ἢ ὑπερεπενδύσεως, διότι ἢ αὐξήσις αὕτη τῆς ἐπενδύσεως ὑπὲρ τὰς δυνατότητας τῆς χρηματικῆς ἀποταμιεύσεως σημαίνει ζήτησιν νέων χρηματικῶν κεφαλαίων, δηλαδή δανείων διὰ τὴν χρηματοδότησιν τῶν νέων ἐπενδύσεων. Ἡ τοιαύτη δὲ ζήτησις μοιραίως θὰ ἔχῃ ὡς συνέπειαν τὴν ὑψώσιν τοῦ ἀγοραίου ἢ τρέχοντος δανειακοῦ τόκου. Δεδομένης, ὅμως, οὔσης τῆς ὀριακῆς ἀποδοτικότητος τοῦ κεφαλαίου, ἢ ὑψώσις αὕτη τοῦ τόκου σημαίνει, ὅτι ὁ

τρέχων δανειακός τόκος τείνει ν' ανέλθῃ ὑπὲρ τὴν ὀριακὴν ἀποδοτικότητα τοῦ κεφαλαίου. Ὄταν τοῦτο συμβῇ, ἔσταν δηλαδὴ ὁ ἀγοραῖος ἢ τρέχων δανειακός τόκος ὑπερβῆ τὴν ὀριακὴν ἀποδοτικότητα τοῦ κεφαλαίου, αἱ νέαι ἐπενδύσεις δὲν εἶναι πλέον συμφέρουσαι. Οὕτω, ἀποθαρρυνόμενων καὶ μειουμένων, ἢ μᾶλλον ἐκηρηθνευόμενων τῶν νέων ἐπενδύσεων, ἡ ἀπασχόλησις καὶ τὸ εἰσόδημα τῆς κοινωνίας μειοῦται. Τὴν περίοδον τῆς οἰκονομικῆς εὐημερίας διαδέχεται καὶ πάλιν ἡ περίοδος τῆς οἰκονομικῆς καταπτώσεως.

Εἰς τὸ σημεῖον τοῦτο πρέπει νὰ κάμωμεν μίαν ἀκόμη μικρὰν παρέκθεσιν, διὰ νὰ ὀμιλήσωμεν δι' ὀλίγων διὰ τὸ φαινόμενον τῆς ἀναγκαστικῆς ἀποταμίεως, τὸ ὁποῖον, κατὰ τὰς θεωρίας τῆς ὑπερκεφαλαιοποιήσεως ἢ ὑπερεπενδύσεως, παίζει κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἥττον σημαντικὸν ρόλον κατὰ τὴν διαδρομὴν τοῦ οἰκονομικοῦ κύκλου. Τὸ φαινόμενον τοῦτο συνίσταται εἰς τὸ ὅτι κατὰ τὸ κρίσιμον σημεῖον τῆς ἀνιούσης περιόδου τοῦ οἰκονομικοῦ κύκλου ἢ ὅποια, συμφώνως πρὸς τὰ ἀνωτέρω λεχθέντα, εἶναι καὶ περίοδος στενότητος διαθεσίμων χρηματικῶν κεφαλαίων καὶ ὑψώσεως τοῦ τόκου, δηλαδὴ κατὰ τὸ χρονικὸν ἐκείνο σημεῖον τῆς ὑπερκεφαλαιοποιήσεως ἢ ὑπερεπενδύσεως τὸ ὁποῖον προηγείται τῆς κρίσεως, αἱ τράπεζαι παρεμβαίνουν εἰς τὴν ἀγορὰν κεφαλαίων δημιουργοῦσαι ἐκ τοῦ μηδενὸς νέα μέσα πληρωμῆς, δηλαδὴ νέα διαθέσιμα χρηματικὰ κεφάλαια, τιθέμενα διὰ δανεισμοῦ εἰς τὴν διάθεσιν τῶν ἐπιχειρηματιῶν πρὸς συνέχισιν τῶν ἐπενδύσεων αἱ ὁποῖαι δὲν δύνανται πλέον νὰ χρηματοδοτηθοῦν διὰ τῆς τρεχούσης ἀποταμίεως τῆς κοινωνίας. Ἡ τοιαύτη ὁμῶς παρέμβασις τῶν τραπεζῶν εἰς τὴν ἀγορὰν κεφαλαίων, καὶ μὲν ἔχει κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἥττον προσωρινὸν χαρακτήρα, διότι ἡ αὐξήσις τῶν μέσων πληρωμῆς, διὰ τῆς ἐκ τοῦ μηδενὸς δημιουργίας τοιούτων μέσων, δὲν δύναται διὰ λόγους τεχνικοῦς (δηλαδὴ λόγους ἀναγομένους εἰς τὴν τραπεζικὴν τεχνικὴν) νὰ συνεχισθῇ ἐπὶ πολὺ, σημαίνει ὁμῶς, ἐν πάσῃ περιπτώσει, ἐξαναγκασμὸν τῆς κοινωνίας ὅπως περιορίσῃ τὴν κατανάλωσιν αὐτῆς, πρᾶγμα τὸ ὁποῖον εἶναι ταυτόσημον πρὸς ἀποταμίευσιν (διὰ τοῦτο δὲ καὶ τὸ φαινόμενον τοῦτο ὀνομάζεται ἀναγκαστικὴ ἀποταμίευσις). Ὁ δὲ περιορισμὸς οὗτος τῆς καταναλώσεως τῆς κοινωνίας ἐπέρχεται ἐφ' ὅσον καὶ καθ' ὅσον αἱ μὲν τιμαὶ τῶν ἀγαθῶν καταναλώσεως ὑψοῦνται λόγῳ τῆς αὐξήσεως τῶν μέσων πληρωμῆς, τὰ δὲ χρηματικὰ εἰσοδήματα τὰ στροφόμενα εἰς τὴν ζήτησιν τοιούτων ἀγαθῶν καταναλώσεως, καὶ συγκεκριμένως ὀμιθοὶ καὶ τὰ ἡμερομίσθια, παραμένουν κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἥττον σταθερά, δηλαδὴ ἡ ἀγοραστικὴ δύναμις τῶν χρηματικῶν τούτων εἰσοδημάτων, ἢ ἄλλως πῶς τὸ πραγματικὸν εἰσόδημα τῶν ἀτόμων τῶν πραγματοποιούντων τὰ χρηματικὰ ταῦτα εἰσοδήματα, τὸ ὁποῖον ἴσουςται μὲ τὴν ποσότητα τῶν ἀγαθῶν καταναλώσεως τὰ ὁποῖα δύνανται νὰ ἀγοράσῃ τὰ ἄτομα ταῦτα μὲ τὸ χρηματικὸν τῶν εἰσοδημάτων, μειοῦται. Ἡ δὲ τοιαύτη ἀναγκαστικὴ ἀποταμίευσις, δηλαδὴ ὁ κατ' ἀνάγκην περιορισμὸς τῆς καταναλώσεως τῆς κοινωνίας, ἐπιτρέπει ὅπως ἀντίστοιχον πρὸς τὸν περιορισμὸν τοῦτον μέρος τῶν παραγωγικῶν δυνάμεων τῆς κοινωνίας διατεθῇ οὐχὶ διὰ τὴν παραγωγὴν ἀγαθῶν καταναλώσεως ἀλλὰ διὰ τὴν παραγωγὴν ἀγαθῶν κεφαλαίου ἢ ἐπενδύσεως, κινητοποιούμενον μὲ τὰ χρηματικὰ κεφάλαια τὰ ὅποια, συμφώνως μὲ τὰ ἀνωτέρω λεχθέντα, αἱ τράπεζαι θέτουν εἰς τὴν διάθεσιν τῶν ἐπιχειρηματιῶν διὰ τῆς ἐκδόσεως καὶ τῆς δημιουργίας νέων μέσων πληρωμῆς. Τὸ φαινόμενον τοῦτο τῆς ἀναγκαστικῆς ἀποταμίεως, περὶ τοῦ ὁποῖου ὀμιλήσαμεν ἀνωτέρω, δὲν πρέπει

νά συγχέσται μὲ μίαν ἄλλην μορφήν ἀναγκαστικῆς ἐπίσης ἀποταμιεύσεως, ἢ ὅποια ἐνεφανίσθη βεβαίως καὶ παλαιότερον, ἀλλὰ παρουσιάσθη εὐρύτατα κατὰ τὸν δεύτερον παγκόσμιον πόλεμον εἰς τὰς ἐμπολέμους χώρας, ἰδίως δὲ εἰς τὴν Ἑγγύην καὶ τὴν Γερμανίαν. Ἡ μορφή αὕτη συνίσταται εἰς τὴν ὑπὸ τοῦ κράτους παρακράτησιν μέρους τοῦ χρηματικοῦ εἰσοδήματος τῆς κοινωνίας ὑπὸ τύπον φορολογίας ἢ ἀναγκαστικῶν δανείων, δηλαδὴ εἰς τὸν ἐξαναγκασμὸν τῆς κοινωνίας ὅπως διενεργήσῃ χρηματικὴν ἀποταμίευσιν, τὴν ὅποιαν ἐνδεχομένως αὕτη δὲν θὰ διενήργει ἠθελημένως. Τὸ δὲ τελικὸν οἰκονομικὸν ἀποτέλεσμα καὶ τῆς τοιαύτης μορφῆς ἀναγκαστικῆς ἀποταμιεύσεως εἶναι ἀκριβῶς τὸ ἴδιον μὲ τὸ ἀποτέλεσμα τῆς ἠθελημένης χρηματικῆς ἀποταμιεύσεως ἢ τῆς δι' ἐκδόσεως νέων μέσων πληρωμῆς ἀναγκαστικῆς ἀποταμιεύσεως, περὶ τῆς ὁποίας ὠμιλῆσαμεν προηγουμένως, δηλαδὴ ὁ περιορισμὸς τῆς καταναλώσεως τῆς κοινωνίας καὶ ἡ ἐξασφάλις τῆς δυνατότητος ὅπως μέρος τῶν παραγωγικῶν δυνάμεων τῆς οἰκονομίας διατεθῇ οὐχὶ διὰ τὴν παραγωγὴν ἀγαθῶν καταναλώσεως ἀλλὰ διὰ τὴν παραγωγὴν ἀγαθῶν κεφαλαίου ἢ ἐπενδύσεως ἢ καὶ δι' ἄλλους (πολεμικοὺς λ.χ.) σκοποὺς.

Ὡς ἐλέπομεν ἀπὸ τὴν σύντομον ταύτην ἔκθεσιν καὶ ὡς εἶπομεν ἤδη ἀνωτέρω, ἡ κεντρικὴ ἰδέα τῶν θεωριῶν τῆς ὑπερκεφαλαιοποιήσεως ἢ ὑπερεπενδύσεως εἶναι ὅτι ἡ κάμψις τῆς οἰκονομικῆς δραστηριότητος, ἢ ὅποια σημαίνει τὴν μετάθεσιν τῆς οἰκονομίας ἀπὸ τὴν περίοδον τῆς εὐημερίας εἰς τὴν περίοδον τῆς καταπτώσεως, ἐπέρχεται ὡς συνέπεια τῆς προηγηθείσης ὑπερκεφαλαιοποιήσεως. Ἡ τοιαύτη ὑπερεπένδυσις ἐκδηλοῦται ὡς ὑψώσεις τοῦ τρέχοντος δανειακοῦ τόκου εἰς τὴν ἀγοράν, ἢ ὑψώσεις δὲ αὕτη σημαίνει ἀνεπάρκειαν τῆς χρηματικῆς ἀποταμιεύσεως νὰ χρηματοδοτήσῃ τὰς νέας ἐπενδύσεις, σημαίνει, μὲ ἄλλους λόγους, ἄρνησιν τῆς κοινωνίας νὰ δεχθῇ περιορισμὸν τῆς παρούσης καταναλώσεως χάριν τῶν νέων ἐπενδύσεων. Μετὰ τὴν σύντομον ταύτην ἔκθεσιν τῶν θεωριῶν τῆς ὑπερκεφαλαιοποιήσεως ἢ ὑπερεπενδύσεως, ἂς ἐλθωμεν ἤδη εἰς τὴν κριτικὴν αὐτῶν, ἢ ὅποια ἄλλωστε μοιραίως θὰ μᾶς ἀγάγῃ εἰς τὴν ἐξέτασιν τῶν θεωριῶν τῆς ὑποκαταναλώσεως, δηλαδὴ τῆς δευτέρας μεγάλης ὁμάδος ἢ τύπου θεωριῶν τῶν κυκλικῶν διακυμάνσεων τῆς οἰκονομικῆς δραστηριότητος, τὴν ὅποιαν ἀνεφέραμεν ἀνωτέρω.

Ὅπως ἀσφαλῶς ἐγένετο ἀντιληπτὸν ἐξ ὅσων ἐλέχθησαν ἀνωτέρω, καὶ αἱ θεωρίαι τῆς ὑπερκεφαλαιοποιήσεως ἢ ὑπερεπενδύσεως διέπονται ἀπὸ τὴν βασικὴν ἀποψιν τῆς ὀρθοδόξου οἰκονομικῆς θεωρίας. Κατὰ τὴν ἀποψιν ταύτην, ἡ ἐνδεχομένη παρουσίαζομένη εἰς τὴν οἰκονομίαν ὑποαπασχόλησις δὲν εἶναι ἐπακόλουθον τῆς ὑποκαταναλώσεως τῶν πτωχοτέρων τάξεων, ἢ ὅποια ἔν τινι μέτρῳ ἀποτελεῖ φυσικὴν συνέπειαν καὶ ἐκδήλωσιν τοῦ ἰσχύοντος κεφαλαιοκρατικοῦ συστήματος παραγωγῆς καὶ διανομῆς τοῦ πλοῦτου καὶ τῶν ἀγαθῶν. Καὶ τοῦτο, διότι πᾶσα τοιαύτη ἀποταμίευσις, ὡς ὤρισάμεν ἄλλωστε ταύτην ἀνωτέρω, δηλαδὴ ἀποχὴ ἀπὸ δαπανῶν καταναλώσεως, δέον κατ' ἀνάγκην ν' ἀκολουθηθῇ ἀπὸ ἀντίστοιχον ἐπένδυσιν, δηλαδὴ παραγωγὴν ἀγαθῶν κεφαλαίου ἢ ἐπενδύσεως, ἢ ὅποια φυσικῶς τῷ λόγῳ θὰ δημιουργήσῃ ἀπασχόλησιν. Οὕτω θὰ συμπηφισθῇ κατ' ἀνάγκην καὶ αὐτομάτως ἢ ἐκ τῆς ὑποκαταναλώσεως τῶν πτωχοτέρων τάξεων προκύπτουσα μείωσις τῆς παραγωγῆς ἀγαθῶν καταναλώσεως, ἢ δὲ τυχὸν δημιουργηθεῖσα ὑποαπασχόλησις θὰ ἐκλείψῃ.

Εἴπομεν προηγουμένως ὅτι ὑπὸ καθεστῶς πλήρους ἀπασχολήσεως τῶν πα-

πραγωγικών δυνάμεων τῆς οἰκονομίας αὐξησις τῆς ἐπενδύσεως δὲν δύναται νὰ λάβῃ χώραν ἄνευ ἀντιστοίχου περιορισμοῦ τῆς καταναλώσεως, δεδομένης οὕσης τῆς στενότητος τῶν συντελεστῶν τῆς παραγωγῆς. Κατὰ τὸν αὐτὸν περίπου τρόπον καὶ κατὰ τὴν ἀποψιν ἢ ὅποια ἤδη μᾶς ἀπασχολεῖ, πᾶσα ὑποκατανάλωσις καὶ ἀντίστοιχος ἀποταμίευσις καθιστᾷ μὲν προσωρινῶς διαθέσιμους συντελεστὰς τῆς παραγωγῆς, τελικῶς ὁμῶς, καὶ ἀκριβῶς ἔνεκα τοῦ λόγου τούτου, δὲν δύναται παρὰ νὰ ὀδηγήσῃ εἰς αὐξήσιν τῆς ἐπενδύσεως καὶ πλήρη ἀπασχόλησιν.

Εἴπομεν ὁμῶς ἐπίσης, προηγουμένως, ὅτι ἡ ἀποψις ἢ μᾶλλον ἡ θέσις τῶν θεωριῶν τῆς ὑπερκεφαλαιοποιήσεως ἢ ὑπερεπενδύσεως, καὶ γενικώτερον τῆς ὀρθοδόξου οἰκονομικῆς θεωρίας ἐπὶ τοῦ προβλήματος τούτου, συμπληροῦται καὶ ἀπὸ ἄλλην θέσιν, ἢ ὅποια σχετίζεται μὲ τὸν μηχανισμόν κατὰ τὸν ὅποιον ἡ ἀποταμίευσις ἀκολουθεῖται ἀπὸ αὐξήσιν τῆς ἐπενδύσεως. Ὡς εἶδομεν ἄνωτέρω, κατὰ τὴν ὀρθόδοξον οἰκονομικὴν θεωρίαν ἡ ἐξίσωσις ἀποταμιεύσεως καὶ ἐπενδύσεως συντελεῖται αὐτομάτως διὰ τοῦ μηχανισμοῦ τῶν ἀξομειώσεων τοῦ τόκου. Ὁ τόκος καθορίζεται ἀπὸ τὴν προσφορὰν ἀποταμιεύσεων καὶ τὴν ζήτησιν δανείων διὰ νέας ἐπενδύσεις, κατὰ τοιοῦτον τρόπον ὥστε τὸ ἐκάστοτε ἐπίπεδον τοῦ τόκου νὰ ἐξασφαλίσῃ τὴν ἐξίσωσιν ἀποταμιεύσεως καὶ ἐπενδύσεως. Ἡ αὐξήσις τῆς ἀποταμιεύσεως τείνει νὰ μειώσῃ τὸν δανειακὸν τόκον καὶ νὰ καταστήσῃ συμπερούσας τὰς νέας ἐπενδύσεις, λαμβανομένης βεβαίως ὑπ' ὄψιν ὠρισμένης ὀριακῆς ἀποδοτικότητος τοῦ κεφαλαίου, δηλαδὴ ὡς εἴπομεν ἄνωτέρω, ὠρισμένης ἀποδοτικότητος τοῦ νεωστὶ ἐπενδυομένου κεφαλαίου. Οὕτω, δεδομένης ἀποταμιεύσεώς τινος, ἡ ἐλευθέρα λειτουργία τοῦ οἰκονομικοῦ μηχανισμοῦ ὀδηγεῖ κατ' ἀνάγκην εἰς αὐξήσιν τῆς ἐπενδύσεως καὶ πλήρη ἀπασχόλησιν. Κατάστασις ἰσορροπίας εἰς τὴν οἰκονομίαν δὲν εἶναι δυνατὴ ἄνευ πλήρους ἀπασχολήσεως, ἢ δὲ ἐπένδυσις ἐξαρτᾶται πάντοτε ἀπὸ τὴν ἀποταμίευσιν.

Ἐναντίον τῶν ἀντιλήψεων τούτων τῶν θεωριῶν τῆς ὑπερκεφαλαιοποιήσεως ἢ ὑπερεπενδύσεως, καὶ γενικώτερον τῆς ὀρθοδόξου οἰκονομικῆς θεωρίας, ἐξεστράτευσεν ὁ πρό τινας χρόνους (τὸ 1946) ἀποθανὼν διάσημος Ἕλληνας οἰκονομολόγος J. M. Keynes, ὁ ὅποιος, διὰ τοῦ περιφήμου ἔργου του «Γενικὴ Θεωρία τῆς ἀπασχολήσεως, τοῦ τόκου καὶ τοῦ χρήματος» (General theory of employment, interest and money), ἐκδοθέντος τὸ 1936, ἀνέλαβε ν' ἀποδείξῃ, ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὰς ἀντιλήψεις ταύτας, ὅτι καταστάσεις ἰσορροπίας τῆς οἰκονομίας εἶναι δυνατὰ καὶ ἄνευ πλήρους ἀπασχολήσεως. Πρὸς τοῦτο ὁ Keynes κατεπολέμησε κυρίως τὴν θέσιν κατὰ τὴν ὅποιαν ἡ ἐπένδυσις ἐξαρτᾶται ἀπὸ τὴν ἀποταμίευσιν—δηλαδὴ πᾶσα ἀποταμίευσις ὀδηγεῖ κατ' ἀνάγκην εἰς αὐξήσιν τῆς ἐπενδύσεως.

Κατὰ τὸν Keynes οὐδεμίαν ἔννοιαν ἔχει νὰ ὀμιλῶμεν περὶ αὐξήσεως τῆς μὴ ἐπενδυομένης χρηματικῆς ἀποταμιεύσεως καὶ, κατὰ συνέπειαν, περὶ αὐξήσεως τῆς προσφορᾶς διαθέσιμων χρηματικῶν κεφαλαίων, ἢ ὅποια προσφορὰ θὰ ἐπέφερε θῆθεν μείωσιν τοῦ τόκου καὶ, ἐπομένως, αὐξήσιν τῆς ἐπενδύσεως καὶ πλήρη ἀπασχόλησιν. Τοῦτο δέ, ἀκριβῶς διότι, καὶ κατὰ τὸν Keynes, ἡ ἀποταμίευσις καὶ ἡ ἐπένδυσις ἐξισοῦνται πάντοτε καὶ αὐτομάτως εἰς τὴν οἰκονομίαν, οὐχὶ ὁμῶς καθ' ἓν τρόπον ὡς ἀνεφέραμεν ἄνωτέρω, ἐφαντάζετο ἡ ὀρθόδοξος θεωρία. Διὰ νὰ ἐννοή-

σωμεν τοῦτο, δέον ν' ἀναλύσωμεν δι' ὀλίγων τὴν περίφημον ἐξίσωσιν ἀποταμιεύσεως καὶ ἐπενδύσεως τοῦ Keynes.

Κατὰ τὸν Keynes, διὰ τὴν οἰκονομίαν ἐν τῇ συνόλῳ, ἀκριβῶς ὅπως καὶ διὰ πᾶν ἄτομον, ἡ ἀποταμίευσις εἶναι τὸ τμήμα τοῦ συνολικοῦ εισοδήματος τὸ ὁποῖον δὲν δαπανᾶται διὰ τὴν ἀγορὰν ἀγαθῶν καταναλωτικῶς, δηλαδὴ δὲν ἀποτελεῖ δαπάνας καταναλωτικῶς (τοιουτοτρόπως, ἄλλωστε, ὤρισamen καὶ ἡμεῖς ἀνωτέρω τὴν ἀποταμίευσιν), $S=Y-C$ (1). Ἡ ἐπένδυσις ἀντιπροσωπεύει τὸ τμήμα τῆς συνολικῆς παραγωγῆς (ἐκφραζομένης κατ' ἀξίαν), τὸ ὁποῖον δὲν καταναλίσκεται, $I=P-C$. Ἐφ' ἐτέρου τὸ συνολικὸν χρηματικὸν εἰσοδήμα τῆς κοινωνίας ὀρίζεται ὡς ἡ ἀξία (δηλ. τὸ ἀντίτιμον) τῆς παραγωγῆς, $Y=P$. Ἐὰν ἐν τῇ δευτέρᾳ ἐξίσωσει ἀντικαταστήσωμεν τὸ P διὰ τοῦ ἰσοδυνάμου Y , ἔχομεν $I=Y-C$. Ἐκ τῆς ἐξίσωσως ταύτης, ἐν συνδυασμῷ μὲ τὴν πρώτην ἐξίσωσιν, προκύπτει (ἐφ' ὅσον τὰ ἴσα πρὸς τὸ $Y-C$ εἶναι καὶ μεταξύ των ἴσα) ὅτι $S=I$, δηλαδὴ ἡ ἀποταμίευσις ἰσοῦται πάνποτε ἐν τῇ οἰκονομίᾳ μὲ τὴν ἐπένδυσιν.

Ὡς παρατηροῦμεν, αἱ ἐξίσωσις αὗται τοῦ Keynes εἶναι ταυτόσημοι μὲ τοὺς ὁρισμοὺς τοῦ πραγματικοῦ καὶ τοῦ χρηματικοῦ εισοδήματος, τῆς καταναλώσεως, τῆς ἀποταμιεύσεως καὶ τῆς ἐπενδύσεως, τοὺς ὁποίους ἐδώσαμεν ἀνωτέρω, εἰδικώτερον δὲ ἡ ἐξίσωσις ἀποταμιεύσεως καὶ ἐπενδύσεως προκύπτει ἀπὸ τοὺς ὁρισμοὺς καὶ τὰς ἐξίσωσις ταύτας.

Ποία, ὅμως, εἶναι ἡ συγκεκριμένη ἔννοια τῆς κατὰ Keynes ἐξίσωσως ταύτης ἀποταμιεύσεως καὶ ἐπενδύσεως; Διὰ νὰ ἐνοήσωμεν τοῦτο, πρέπει κατ' ἀρχὴν νὰ λάβωμεν ὑπ' ὄψιν ὅτι ὁ Keynes ἐτροποποίησε, δηλαδὴ διηύρυνε, τὴν κλασικὴν ἔνοιαν τῆς ἐπενδύσεως. Ἐνῶ, μέχρι τοῦ Keynes, ὡς ἐπένδυσις ἔθεωρετο κυρίως ἡ ἐπένδυσις εἰς πάγιον κεφάλαιον, δηλαδὴ εἰς ἀγαθὰ κεφαλαίου ἢ ἐπενδύσεως, ὡς ὤρισamen τοῦτο ἀνωτέρω (ἦτοι τὰ λεγόμενα παραγωγικὰ ἀγαθὰ καὶ τὰ διαρκῆ καταναλωτικὰ ἀγαθὰ), ὁ Keynes περιέλαβεν εἰς τὴν ἐπένδυσιν καὶ τ' ἀποθέματα καταναλωτικῶν ἢ καὶ κεφαλαιουχικῶν ἀγαθῶν, δηλαδὴ τὰ κατὰ χρονικὴν τινα περίοδον παραχθέντα ἀλλὰ μὴ καταναλωθέντα καταναλωτικὰ ἀγαθὰ, ὡς ἐπίσης καὶ τὰ κατὰ τὴν αὐτὴν χρονικὴν περίοδον παραχθέντα, ἀλλὰ μὴ ἐγκατασταθέντα οὔτε χρησιμοποιοθέντα κεφαλαιουχικὰ ἀγαθὰ.

Ὅπως ἔχόντων τῶν πραγμάτων, καὶ ἐὰν ὑποθέσωμεν ὅτι λαμβάνει χώραν εἰς τὴν οἰκονομίαν χρηματικὴ ἀποταμίευσις μὴ ἐπενδυομένη ἠβελημένως εἰς πάγιον κεφάλαιον, δηλαδὴ εἰς ἀγαθὰ κεφαλαίου ἢ ἐπενδύσεως, ὡς ὤρισamen ταῦτα ἀνωτέρω, τοῦτο θὰ ἔχη ὡς συνέπειαν ἀποθεματοποίησιν ἀγαθῶν εἰς τὴν οἰκονομίαν, δηλαδὴ ἐπένδυσιν ὑπὸ τὴν εὐρύτεραν ἔνοιαν, τὴν ὁποίαν εἰσήγαγεν ὁ Keynes. Τὴν μορφήν ταύτην τῆς ἀποταμιεύσεως δυνάμεθα ν' ἀποκαλέσωμεν ἀποθησαύρισιν, περὶ ταύτης δὲ ὠμλήσωμεν ἡδὴ ἀνωτέρω. Ἐφ' ὅσον, ὅμως, ἡ ἀποθησαύρισις αὕτη ἀποτελεῖ ex definitione ἀποταμίευσιν μὴ ἐπενδυομένην, δηλαδὴ τμήμα τοῦ χρηματικοῦ εἰσοδήματος τῆς κοινωνίας τὸ ὁποῖον δὲν δαπανᾶται οὔτε διὰ καταναλώσιν οὔτε δι' ἐπένδυσιν, ἢ ἄλλως πως δὲν μεταβάλλεται οὔτε εἰς δαπάνας καταναλώσεως οὔτε εἰς δαπάνας ἐπενδύσεως, δέον νὰ δεχθῶμεν, κατὰ λογικὴν ἀνάγκην, ὅτι ἀντίστοιχον τμήμα τοῦ πραγματικοῦ εἰσοδήματος τῆς κοινωνίας, ἐκ

1) Τὰ ἐντάϋθα χρησιμοποιούμενα σύμβολα ἔχουν τὴν ἐξῆς ἔννοιαν: Y —εἰσοδήμα, P —ἀξία τῆς παραγωγῆς, C —καταναλώσις, S —ἀποταμίευσις καὶ I —ἐπένδυσις.

τοῦ ὁποίου ἄλλωστε προέκυψε τὸ χρηματικὸν τοῦτο εἰσοδήμα, δηλαδὴ ἀντίστοιχον τμήμα τῆς παραγωγῆς ἀγαθῶν, παρέμεινεν ἀπώλητον, δηλαδὴ ἀποθηματοποιήθη. Τοῦτο προκύπτει τόσο ἀπὸ τοὺς ὁρισμοὺς τοῦ πραγματικοῦ καὶ τοῦ χρηματικοῦ εἰσοδήματος, τῆς καταναλώσεως, τῆς ἀποταμιεύσεως καὶ τῆς ἐπενδύσεως, τοὺς ὁποίους ἐδώσαμεν ἀνωτέρω, ὅσον καὶ ἀπὸ τὰς ἐξισώσεις τοῦ Keynes, περὶ τῶν ὁποίων ὠμιλήσαμεν ἐπίσης ἀνωτέρω. Κατὰ τοὺς ὁρισμοὺς τούτους, τὸ χρηματικὸν εἰσοδήμα τῆς κοινωνίας προέρχεται ἀπὸ τὴν πώλησιν τοῦ πραγματικοῦ εἰσοδήματος, εἶναι δηλαδὴ τὸ ἀντίτιμον τῆς πωλήσεως αὐτοῦ, ἀφ' ἑτέρου ὅμως χρησιμεύει ἐπίσης διὰ τὴν ἀγορὰν τοῦ πραγματικοῦ τούτου εἰσοδήματος. Ἐάν, ἐπομένως, τμήμα τι τοῦ χρηματικοῦ τούτου εἰσοδήματος, κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἥττον μικρὸν, δὲν δαπανηθῆ οὔτε διὰ κατανάλωσιν οὔτε δι' ἐπένδυσιν, ἀλλ' ἀποθησαυρισθῆ, ἀντίστοιχον τμήμα τοῦ πραγματικοῦ εἰσοδήματος θὰ παραμείνῃ ἀπώλητον εἰς χεῖρας τῶν παραγόντων αὐτοῦ, δηλαδὴ θ' ἀποθηματοποιήθῃ. Οὕτω δὲ θὰ ἔχωμεν ἀντίστοιχον ἐπένδυσιν κατὰ τὴν κενυσιανὴν ἔννοιαν.

Ἄλλ' ἴσως ἡ σπουδαιότερα συνέπεια τῆς ἀποθησαυρίσεως ταύτης, καὶ δὴ ἀπὸ τῆς ἀπόψεως ἀπὸ τῆς ὁποίας μᾶς ἐνδιαφέρει κυρίως ἐνταῦθα, δὲν εἶναι ἐκείνη περὶ τῆς ὁποίας ὠμιλήσαμεν ἀνωτέρω, δηλαδὴ ἡ αὐτόματος δημιουργία ἀντιστοίχου ἐπενδύσεως. Πρέπει ν' ἀσχοληθῶμεν ἐνταῦθα μὲ μίαν ἄλλην συνέπειαν τῆς ἀποθησαυρίσεως ταύτης, ἡ ὁποία εἶναι ἀκόμη σημαντικωτέρα διὰ τὴν ἀπασχολοῦσαν ἡμᾶς ἐνταῦθα θεωρίαν τῶν κυκλικῶν διακυμάνσεων τῆς οἰκονομικῆς δραστηριότητος.

Ἐφ' ὅσον ἡ ποσότης τῶν κυκλοφορούντων εἰς τὴν οἰκονομίαν μέσων πληρωμῆς, δηλαδὴ ἡ νομισματικὴ κυκλοφορία, παραμένει σταθερά, ἡ ἀποθησαύρισις, περὶ τῆς ὁποίας ὠμιλήσαμεν ἀνωτέρω, δηλαδὴ ἡ διενέργεια ἀποταμιεύσεως μὴ ἐπενδυομένης ἢ ἄλλως πως μὴ δαπανωμένης δι' ἐπένδυσιν, ἔχει ὡς συνέπειαν ἀντίστοιχον καὶ ἰσοδύναμον μείωσιν τῆς ἀποταμιεύσεως ἄλλων ἀτόμων. Συγκεκριμένως, τὰ ἄτομα εἰς χεῖρας τῶν ὁποίων, ὡς ἀνωτέρω ἐλέχθη, παρέμειναν ἀπώλητα παραχθέντα ἀγαθὰ, δηλαδὴ τὰ ἄτομα τὰ ὁποία ἐνήργησαν ὡς ἀνωτέρω ἀβελήτως ἐπένδυσιν ἀντίστοιχον πρὸς τὴν λαβοῦσαν χώραν ἐν τῇ κοινωνίᾳ ἀποθησαύρισιν, εἶλεπον ἐπίσης τὰ χρηματικὰ διαθέσιμα αὐτῶν μειούμενα ἀντιστοίχως καὶ ἀναλόγως πρὸς τὴν ἀποθησαύρισιν ταύτην, ἐφ' ὅσον, μὴ πωλουμένων τῶν ἐν λόγῳ ἀγαθῶν, δὲν δύνανται νὰ ἐπανεισπράξουν ὅσα κατέβαλον διὰ τὴν παραγωγὴν τούτων. Ἐνταῦθα πρόκειται κυρίως περὶ τοῦ κεφαλαίου κινήσεως τῶν ἐπιχειρηματιῶν. Οὕτω ἡ ἀποθησαύρισις αὕτη, καὶ ἐφ' ὅσον ἡ νομισματικὴ κυκλοφορία, δηλαδὴ ἡ ποσότης τῶν εἰς τὴν κοινωνίαν κυκλοφορούντων μέσων πληρωμῆς, παραμένει σταθερά, ἔχει ὡς συνέπειαν ὄχι μόνον τὴν δημιουργίαν ἀντιστοίχου ἐπενδύσεως ἀλλὰ, παραλλήλως πρὸς τὴν ἐπένδυσιν ταύτην, καὶ τὴν ἐξουδετέρωσιν τῶν διαθέσιμων χρηματικῶν κεφαλαίων καὶ ἄρα τῆς χρηματικῆς ἀποταμιεύσεως ἄλλων ἀτόμων. Οὕτω δέ, ἐπίσης, διὰ τὸ σύνολον τῆς κοινωνίας, ἡ ποσότης τῆς χρηματικῆς ἀποταμιεύσεως παραμένει σταθερά, ἐφ' ὅσον ἡ ἀρχικὴ ἀποταμίευσις (ἀποθησαύρισις) ἐξουδετεροῦται ἀπὸ τὴν ἀντίστοιχον καὶ ἰσοδύναμον μείωσιν τῆς ἀποταμιεύσεως ἄλλων ἀτόμων. Τοῦτο σημαίνει, ἐν τελευταίᾳ ἀναλύσει, ὅτι ναὶ μὲν τὰ ἄτομα δύνανται νὰ ἐνεργοῦν ἀποταμίευσιν ὑπὸ τὴν μορφήν ἀποθησαυρίσεως, ἀλλὰ διὰ τὴν κοινωνίαν ἡ χρηματικὴ ἀποταμίευσις δὲν αὐξάνει

και ισοϋτα πάντοτε πρὸς τὴν ποσότητα τῶν ἐν κυκλοφορίᾳ μέσων πληρωμῆς, ἐφ' ὅσον ἐνταῦθα πρόκειται ἀπλῶς περὶ μετατοπίσεως τῶν μέσων τούτων πληρωμῆς ἀπὸ τῆς μιᾶς χειρὸς εἰς τὴν ἄλλην. Μόνον εἰς τὴν περίπτωσιν κατὰ τὴν ὁποίαν ἡ νομισματικὴ κυκλοφορία θὰ ἠδύνατο, θὰ ἠδύνατο νὰ γίνῃ λόγος περὶ ἀυξήσεως τῆς χρηματικῆς ἀποταμιεύσεως. Ἐπίσης, βεβαίως, καὶ εἰς τὴν περίπτωσιν κατὰ τὴν ὁποίαν θὰ εἶχε λάβῃ χώραν ἐπένδυσις εἰς πάγιον κεφάλαιον· ἀλλ' εἰς τὴν τελευταίαν ταύτην περίπτωσιν δὲν θὰ ἠδύνατο βεβαίως νὰ γίνῃ λόγος περὶ ἀποθησαυρίσεως καὶ ἀποθεματοποιήσεως.

Ἐκ τῶν ἀνωτέρω λεχθέντων καθίσταται προφανὲς διατὶ ὁ Keynes ἰσχυρίζεται ὅτι οὐδεμίαν ἔννοιαν ἔχει νὰ ὀμιλῶμεν περὶ ἀυξήσεως τῆς μὴ ἐπενδυομένης χρηματικῆς ἀποταμιεύσεως καί, κατὰ συνέπειαν, περὶ ἀυξήσεως τῆς προσφορᾶς διαθέσιμων χρηματικῶν κεφαλαίων, ἢ ὅποια προσφορὰ θὰ ἐπέφερε δῆθεν μείωσιν τοῦ τόκου καὶ ἐπομένως ἀύξησιν τῆς ἐπενδύσεως καὶ πλήρη ἀπασχόλησιν. Καθίσταται, ὅμως, ἐπίσης προφανὲς, διατὶ ὁ Keynes ἀντικατέστησε τὴν περὶ τόκου ἀντίληψιν τῆς ὀρθοδόξου οικονομικῆς θεωρίας, ἢ ὅποια ἀποτελεῖ ἄλλωστε τὸν κεντρικὸν ἄξονα τῶν θεωριῶν τῆς ὑπερκεφαλαιοποιήσεως ἢ ὑπερεπενδύσεως, καὶ περὶ τῆς ὁποίας ὀμιλήσαμεν ἀνωτέρω, μὲ μίαν νέαν καὶ πρωτότυπον ἀντίληψιν περὶ τόκου.

Κατὰ τὸν Keynes, ὁ τρέχων δανειακὸς τόκος δὲν προσδιορίζεται εἰς τὴν ἀγορὰν ἀπὸ τὴν προσφορὰν καὶ τὴν ζήτησιν διαθέσιμων χρηματικῶν κεφαλαίων ἢ ἄλλως πως «ἀποταμιεύσεως», ἢ μᾶλλον δὲ εἶναι ἡ τιμὴ ἰσορροπίας μεταξὺ τῆς προσφορᾶς καὶ τῆς ζήτησεως τοιούτων κεφαλαίων ἢ ἀποταμιεύσεως, ὡς ἰσχυρίζετο ἡ ὀρθόδοξος οικονομικὴ θεωρία. Ἀντιθέτως, κατὰ τὸν Keynes, ὁ τρέχων δανειακὸς τόκος προσδιορίζεται εἰς τὴν ἀγορὰν ἀφ' ἑνὸς μὲν ἀπὸ τὴν προσφορὰν χρήματος, ἢ ὅποια ἐπὶ τοῦ προκειμένου ἐξισοῦται μὲ τὴν ποσότητα τοῦ ἐκάστοτε κυκλοφοροῦντος χρήματος καὶ ἐξαρτᾶται ἀπὸ τὴν πολιτικὴν τῶν ἀρμοδίων νομισματικῶν ἀρχῶν καὶ τῶν Τραπεζῶν, ἀφ' ἑτέρου δὲ ἀπὸ τὴν λεγομένην «προτίμησιν ρευστότητος», ἢ ὅποια εἶναι ἡ ἐπιθυμία τῶν ἐν τῇ κοινωνίᾳ βιούντων ἀτόμων ὅπως διατηροῦν εἰς τὴν κατοχὴν των ρευστὸν διαθέσιμον χρήμα. Ὡς εἶναι εὐνόητον, ἡ τελευταία αὕτη ἔννοια εἶναι ψυχολογικὴ, δύναται δὲ νὰ ἐκφρασθῇ καὶ δι' ἄλλων ταυτοσήμων ἔρων, ὡς εἶναι λόγου χάριν «ζήτησις ρευστοῦ διαθέσιμου χρήματος», «ἀποθησαυρίσις», ἢ καὶ «μείωσις τῆς ταχύτητος τῆς κυκλοφορίας τοῦ χρήματος». Ὅταν ἐπιθυμῶ νὰ κρατῶ εἰς τὴν κατοχὴν μου ρευστὸν διαθέσιμον χρήμα, τοῦτο σημαίνει ὅτι προτιμῶ τὴν ρευστότητα, ἢ ἔτι ζητῶ ρευστὸν διαθέσιμον χρήμα, ἢ ὅτι ἀποθησαυρίζω, ἢ ἐπίσης ὅτι ἐλαττώνω τὴν ταχύτητα κυκλοφορίας τοῦ χρήματος κ.ο.κ. Ὁ Keynes διακρίνει τρεῖς λόγους διὰ τοὺς ὁποίους τὰ ἐν τῇ κοινωνίᾳ βιούντα ἄτομα ἐπιθυμοῦν νὰ διατηροῦν εἰς τὴν κατοχὴν των ρευστὸν διαθέσιμον χρήμα. Ὁ πρῶτος εἶναι ἡ ἀνάγκη τῆς διατηρήσεως ὀρισμένου ταμιακοῦ ἀποθέματος διὰ τρεχούσας συναλλαγὰς ἐμπορικῆς ἢ καὶ καθαρῶς προσωπικῆς φύσεως, ὁ δεῦτερος εἶναι τὸ κίνητρον τῆς ἀσφαλείας, δηλαδή ἡ ἐπιθυμία τῆς ἀντιμετωπίσεως ἀναγκῶν ἀπαιτουσῶν ἀπροβλέπτους δαπάνας ἢ ἡ ἐπιθυμία τῆς ἐκμεταλλεύσεως εὐκαιριῶν ἐπιωφελῶν ἀγορῶν, καὶ ὁ τρίτος εἶναι τὸ κίνητρον τῆς κερδοσκοπίας, δηλαδή ἡ ἐπιθυμία τῆς ἐν δεδομένην στιγμῇ ρευστοποιήσεως ἀξιών καὶ τῆς διατηρήσεως ρευστοῦ χρήματος ἐπὶ τῇ προσῆμῃ ὑποτιμήσεως τῶν

ἀξιών και πρὸς τὸν σκοπὸν τῆς πραγματοποιήσεως κερδῶν διὰ τῆς ἐκμεταλλεύσεως τῶν προβλέψεων περὶ τῆς μελλοντικῆς διαμορφώσεως τῶν τιμῶν εἰς τὴν ἀγορὰν τῶν ἀξιών. Ἐφ' ὅσον ὁ τόκος εἶναι ὑψηλός, ἐπὶ τοσοῦτον κοστίζει ἀκριβώτερον ἢ διατήρησις ρευστοῦ χρήματος, καὶ κατὰ τοσοῦτον ὀλιγώτερον τὰ ἐν τῇ κοινῶνίᾳ βιοῦντα ἄτομα εἶναι διατεθειμένα νὰ διατηροῦν εἰς τὴν κατοχὴν τῶν ρευστῶν διαθέσιμον χρήμα. Ἀντιστρόφως, ἐὰν ἡ συνολικὴ ποσότης τοῦ ἐν κυκλοφορίᾳ διαθέσιμου χρήματος ἀυξηθῇ, ὁ τόκος τείνει νὰ πέσῃ. Ἡ πτώσις αὕτη τοῦ τόκου παρῶθει τὰ ἐν τῇ κοινῶνίᾳ βιοῦντα ἄτομα νὰ κρατοῦν εἰς τὴν κατοχὴν τῶν περισσότερων ρευστῶν διαθέσιμον χρήμα, καθ' ὅσον ἡ ἱκανοποίησις τῆς ἐπιθυμίας ὅπως ἀπολαμβάνουν τῶν πλεονεκτημάτων καὶ τοῦ αἰσθήματος ἀσφαλείας, τὰ ὅποια παρέχει ἡ κατοχὴ ρευστοῦ χρήματος, κοστίζει ὀλιγώτερον.

Ἐὰν θέλωμεν νὰ συνοψίσωμεν τὰς οὐσιώδεις διαφορὰς, αἱ ὅποια ὑφίστανται μεταξὺ τῆς ὀρθοδόξου θεωρίας τοῦ τόκου τοῦ Keynes, πρέπει νὰ υπογραμμίσωμεν τρία κυρίως σημεῖα :

α) ὑφίσταται οὐσιώδης διαφορὰ μεταξὺ τοῦ ὀρισμοῦ τῆς προσφορᾶς διαθέσιμων χρηματικῶν κεφαλαίων κατὰ τὴν ὀρθόδοξον θεωρίαν καὶ τοῦ ὀρισμοῦ τῆς προσφορᾶς χρήματος κατὰ τὸν Keynes· ἡ διαφορὰ αὕτη ἐγκνεται εἰς τὸ ὅτι, κατὰ τὴν ὀρθόδοξον οἰκονομικὴν θεωρίαν ἡ προσφορὰ διαθέσιμων χρηματικῶν κεφαλαίων ἐξαρτᾶται ἀπὸ τὴν μὴ ἐπενδυομένην ἀποταμίευσιν, δηλαδὴ τὴν ἀποθησαύρισιν, καὶ ἀυξάνει ἐφ' ὅσον ἀυξάνει καὶ ἡ ἀποθησαύρισις αὕτη· τοῦτο κατὰ τὸν Keynes, καὶ συμφῶνως ἄλλωστε πρὸς ὅσα ἐλέχθησαν ἀνωτέρω, οὐδεμίαν ἔννοιαν ἔχει, διότι ἡ ἀποθησαύρισις αὕτη, ἐφ' ὅσον ἡ συνολικὴ ποσότης τῶν ἐν κυκλοφορίᾳ μέσων πληρωμῆς παραμένει σταθερά, οὐδόλως ἀυξάνει τὴν τοιαύτην προσφορὰν, δεδομένου ὅτι ταυτοχρόνως καὶ παραλλήλως συνεπάγεται τὴν ἐξουδετέρωσιν τῆς ἀποταμιεύσεως ἄλλων ἀτόμων· οὕτω, κατὰ τὸν Keynes, ἡ τοιαύτη προσφορὰ εἶναι ἐκάστοτε δεδομένη καὶ ἰσοῦται πάντοτε πρὸς τὴν ποσότητα τῶν ἐν κυκλοφορίᾳ μέσων πληρωμῆς, δηλαδὴ δὲν ἐξαρτᾶται ἀπὸ τὰς ἐνέργειαις τῶν ἐπὶ μέρους ἀτόμων, ἀλλ' ἀπὸ τὴν πολιτικὴν τῶν νομισματικῶν ἀρχῶν καὶ τραπεζῶν, αἱ ὅποια καὶ μόνον δύνανται νὰ ἀυξήσουν ἢ νὰ ἐλαττώσουν τὴν ποσότητα ταύτην.

β) κατὰ τὴν ὀρθόδοξον οἰκονομικὴν θεωρίαν, ἡ ὑπαρξίς μὴ ἐπενδυομένης ἀποταμιεύσεως, δηλαδὴ ἀποθησαύρισεως, σημαίνει εἰς ἑαυτῆς (δηλαδὴ : ἀφ' ἑαυτῆς, ἀνευ ἑτέρου) καὶ προσφορὰν διαθέσιμων χρηματικῶν κεφαλαίων εἰς τὴν ἀγορὰν· ἐνῶ, κατὰ τὸν Keynes, ἡ τοιαύτη ἀποθησαύρισις ὄχι μόνον δὲν σημαίνει τοιαύτην προσφορὰν, ἀλλὰ, καὶ ἀντιθέτως, σημαίνει ἀυξήσιν τῆς ζήτησεως ρευστοῦ χρήματος εἰς τὴν κοινῶνίαν· διότι, ex definitione, ἡ ἀποθησαύρισις δεικνύει ἀυξήσιν τῆς προτιμῆσεως ρευστότητος, καὶ

γ) ὑφίσταται ἐπίσης οὐσιώδης διαφορὰ μεταξὺ τοῦ ὀρισμοῦ τῆς ζήτησεως διαθέσιμων χρηματικῶν κεφαλαίων κατὰ τὴν ὀρθόδοξον θεωρίαν καὶ τοῦ ὀρισμοῦ τῆς ζήτησεως χρήματος κατὰ τὸν Keynes· κατὰ τὸν Keynes ζήτησις χρήματος εἶναι ἀκριβῶς ἡ προτιμῆσις ρευστότητος· ἐνῶ κατὰ τὴν ὀρθόδοξον θεωρίαν ἡ ζήτησις διαθέσιμων χρηματικῶν κεφαλαίων ἐξαρτᾶται, ἀντιθέτως, ἀπὸ τὴν διαθέσιν τῶν ἐπιχειρηματικῶν ὅπως ἀναλάβουν νέας ἐπενδύσεις, δεδομένου ὅτι ὄντως βεβαίως ἐνδὲς ὀρισμένου ἐπιπέδου τοῦ τόκου· ἐξαρτᾶται δηλαδὴ, κατὰ τὴν ὀρθόδοξον θεωρίαν καὶ ἐν τελευταίᾳ ἀναλύσει, ἡ ζήτησις αὕτη, ἀπὸ τὴν ὀριακὴν ἀπο-

δοτικότητα του κεφαλαίου· ἐὰν ἡ ὀριακὴ ἀποδοτικότητα τοῦ κεφαλαίου εἶναι ἀνωτέρα τοῦ τρέχοντος δανειακοῦ τόκου τοιαύτη ζήτησις διαθεσίμων χρηματικῶν κεφαλαίων ἀσφαλῶς θὰ ὑπάρχη· ἀντιθέτως, ἐὰν ἡ ὀριακὴ ἀποδοτικότητα τοῦ κεφαλαίου εἶναι κατωτέρα τοῦ τρέχοντος δανειακοῦ τόκου, ἡ ζήτησις αὕτη θὰ μειωθῇ ἢ θὰ ἐκμηδενισθῇ· ἀλλὰ, καὶ εἰς τὴν τελευταίαν ταύτην περίπτωσιν, ἡ μείωσις ἢ καὶ ἡ ἐκμηδένισις τῆς ζητήσεως διαθεσίμων χρηματικῶν κεφαλαίων θὰ ἔχη, δεδομένης οὕσης τῆς προσφοράς τοιούτων κεφαλαίων, ὡς συνέπειαν, τὴν πτώσιν τοῦ τόκου εἰς ἐπίπεδον κατώτερον τῆς ὀριακῆς ἀποδοτικότητος τοῦ κεφαλαίου, καὶ δὴ κατὰ τοιοῦτον τρόπον ὥστε ἡ ἐν λόγῳ ζήτησις νὰ ἀναζωογονηθῇ καὶ πάλιν.

Εἰς τὸ τελευταῖον τοῦτο σημεῖον ἔγκειται καὶ ἡ σπουδαιότερα, ἀπὸ πρακτικῆς καὶ οὐχί· ἀπλῶς θεωρητικῆς ἀπόψεως, διαφορά μεταξὺ τῆς ὀρθόδοξου θεωρίας τοῦ τόκου καὶ τῆς θεωρίας τοῦ τόκου τοῦ Keynes. Κατὰ τὴν ὀρθόδοξον θεωρίαν ὁ τόκος τείνει πάντοτε νὰ προσαρμοσθῇ μηχανικῶς πρὸς τὴν ὀριακὴν ἀποδοτικότητα τοῦ κεφαλαίου. Ἀντιθέτως, κατὰ τὴν θεωρίαν τοῦ Keynes, ὁ τόκος ἐξαρτᾶται ἀπὸ παράγοντας οἱ ὅποιοι εἶναι κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἥττον ἄσχετοι πρὸς τὴν ὀριακὴν ἀποδοτικότητα τοῦ κεφαλαίου καὶ τὴν ὑπὸ ταύτης προσδιοριζομένην καμπύλην τῆς ζητήσεως διαθεσίμων χρηματικῶν κεφαλαίων ὑπὸ τῶν ἐπιχειρηματιῶν. Ἐὰν ὁ τόκος εἶναι, ὡς ἰσχυρίζεται ὁ Keynes, ἡ τιμὴ ἰσορροπίας μεταξὺ ἀφ' ἑνὸς μὲν τῆς προσφοράς χρήματος, δηλαδὴ τῆς ἐν κυκλοφορίᾳ διαθεσίμου συνολικῆς ποσότητος τῶν μέσων πληρωμῆς, ἀφ' ἑτέρου δὲ τοῦ βαθμοῦ τῆς ἐν τῇ κοινωνίᾳ ἐπικρατούσης προτιμῆσεως ρευστότητος, δὲν δυνάμεθα νὰ λέγωμεν ὅτι αἱ αὐξομειώσεις τοῦ τόκου ἐξασφαλίζουν τὴν ἐξίσωσιν ἀποταμιεύσεως καὶ ἐπενδύσεως εἰς πάγιον κεφάλαιον, ὡς ἰσχυρίζετο ἡ ὀρθόδοξος οἰκονομικὴ θεωρία, ὅχι μόνον διότι ἀποταμιεύσεις καὶ ἐπενδύσεις (ὑπὸ εὐρείαν ἔννοιαν) ἐξισοῦνται πάντοτε καὶ αὐτομάτως εἰς τὴν οἰκονομίαν, ἀλλὰ, καὶ κυρίως, διότι ὁ τόκος ἐξαρτᾶται ἀπὸ παράγοντας οἱ ὅποιοι εἶναι ἄσχετοι πρὸς τὴν ὀριακὴν ἀποδοτικότητα τοῦ κεφαλαίου.

Βεβαίως, καὶ κατὰ τὴν θεωρίαν τοῦ Keynes καὶ ὡς θὰ ἴδωμεν ἄλλωστε καὶ κατωτέρω, ὁ παράγων τῆς ὀριακῆς ἀποδοτικότητος τοῦ κεφαλαίου ἀσφαλῶς παρεμβαίνει προκειμένου νὰ προσδιορισθῇ ὁ ὄγκος τῶν νέων ἐπενδύσεων. Ὁ ὄγκος οὗτος ἐξαρτᾶται ἐπίσης, καὶ κατὰ τὴν θεωρίαν τοῦ Keynes ἔπως καὶ κατὰ τὴν ὀρθόδοξον οἰκονομικὴν θεωρίαν, ἀπὸ τὴν ἀπόστασιν μεταξὺ τοῦ τρέχοντος ἢ ἀγοραίου δανειακοῦ τόκου καὶ τῆς ὀριακῆς ἀποδοτικότητος τοῦ κεφαλαίου. Ὡς ἐπαυελιημένως ἄλλωστε εἶπομεν ἀνωτέρω, ὅταν ὁ τόκος οὗτος εἶναι χαμηλότερος τῆς ὀριακῆς ταύτης ἀποδοτικότητος, αἱ νέαι ἐπενδύσεις καθίστανται συμφέρουσαι καὶ ὁ ὄγκος αὐτῶν αὐξάνει, τὸ ἀντίστροφον ὁμοίως συμβαίνει ὅταν ὁ τόκος οὗτος εἶναι ὑψηλότερος τῆς ὀριακῆς ταύτης ἀποδοτικότητος. Μὲ μόνην τὴν διαφορὰν ὅτι, κατὰ τὴν θεωρίαν τοῦ Keynes, ὁ τρέχων δανειακὸς τόκος, ἐκ τῆς ἀποστάσεως τοῦ ὁποίου ἀπὸ τὴν ὀριακὴν ἀποδοτικότητα τοῦ κεφαλαίου ἐξαρτᾶται, ὡς ἐλέχθη καὶ ἀνωτέρω, ὁ ὄγκος τῶν νέων ἐπενδύσεων, σχηματίζεται ἀπὸ αἷτια ἄσχετα πρὸς τὴν ἀποδοτικότητα ταύτην, καὶ δὴ κατὰ τοιοῦτον τρόπον ὥστε νὰ μὴ τείνη πάντοτε νὰ προσαρμοσθῇ μηχανικῶς πρὸς τὴν ἐν λόγῳ ἀποδοτικότητα, ὡς ἐφαντάζετο ἡ ὀρθόδοξος οἰκονομικὴ θεωρία. Εἶναι, δηλαδὴ, κατὰ τὴν θεωρίαν τοῦ Keynes, δυνατὰ καταστάσεις ἰσορροπίας τῆς οἰκονομίας, κατὰ τὰς ὁποίας

τὸ ἐπίπεδον τοῦ τόκου οὐδόλως εὐνοεῖ, ἢ καὶ ἀντιθέτως παρεμποδίζει, τὴν πραγμα-
τοποίησιν τῶν νέων ἐπενδύσεων, αἱ ὁποῖαι εἶναι ἀπαραίτητοι διὰ τὰ διατηρηθῆ ὁ
ὄγκος τῆς ἀπασχολήσεως καὶ τοῦ κοινωνικοῦ εἰσοδήματος εἰς ἐπιθυμητὸν ἐπίπεδον.

Μέχρι τοῦδε ἡσχολήθημεν κυρίως ὄχι μόνον μὲ τὴν ἔκθεσιν ἀλλὰ καὶ μὲ τὴν
κριτικὴν τῶν θεωριῶν τῆς ὑπερκεφαλαιοποιήσεως ἢ ὑπερεπενδύσεως, δηλαδὴ τῶν
θεωριῶν ἐκείνων αἱ ὁποῖαι ἀποδίδουν τὸ φαινόμενόν τῶν κυκλικῶν διακυμάνσεων
τῆς οἰκονομικῆς δραστηριότητος εἰς τὴν ἀπὸ καιροῦ εἰς καιρὸν ἐμφανιζομένην εἰς
τὴν οἰκονομίαν ὑπερκεφαλαιοποίησιν ἢ ὑπερεπένδυσιν καὶ ἀνάγουν τὴν χαρακτη-
ρίζουσαν τὸ φαινόμενον τοῦτο ρυθμικότητα ἢ κυκλικότητα εἰς αἷτια σχέσιν ἔχοντα
κατὰ τὸ πλεῖστον μὲ τὴν οἰκονομικὴν ἀρχὴν τῆς ἀντιδράσεως, περὶ τῆς ὁποίας
ὠμιλήσαμεν κατὰ τὴν ἡμέτεραν διδασκαλίαν καὶ πέρυσιν καὶ ἐφέτος. Ἦδη,
ὅμως, ἐφθάσαμεν εἰς τὸ σημεῖον ἐκεῖνο εἰς τὸ ὅποτον δυνάμεθα νὰ δεῖξω-
μεν διατὶ ἡ γενικὴ θεωρία τοῦ Keynes, καὶ ἰδίως ἡ κριτικὴ τὴν ὁποίαν οὗτος
ἤσκησεν ἐναντίον τῶν θεωριῶν τῆς ὑπερκεφαλαιοποιήσεως ἢ ὑπερεπενδύσεως,
ἔδωκε τοιαύτην ὄθησιν εἰς τὰς προηγουμένως παρημελημένας θεωρίας τῆς ὑπο-
καταναλώσεως καὶ ἔφερον αὐτάς εἰς τὸ προσκλήριον τῆς νεωτέρας οἰκονομικῆς ἐπι-
στήμης καὶ ἰδίως τῶν ἐρευνῶν τῶν ἀναγομένων εἰς τὸ ἀπασχολοῦν ἡμᾶς ἐνταῦθα
φαινόμενον τῶν κυκλικῶν διακυμάνσεων τῆς οἰκονομικῆς δραστηριότητος.

Εἶναι, ὅμως, κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἥττον μάταιον ν' ἀναζητήσωμεν εἰς τὰς
θεωρίας ταύτας, πέραν τῆς ἐξηγήσεως τοῦ φαινομένου τῶν ἀξομειώσεων τῆς οἰκο-
νομικῆς δραστηριότητος, καὶ μίαν ἐξήγησιν τῆς ὑποτιθεμένης κυκλικότητος τῶν
ἀξομειώσεων τούτων, ἐξήγησιν ἀναγομένην κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἥττον αὐστηρῶς
εἰς τὴν οἰκονομικὴν ἀρχὴν τῆς ἀντιδράσεως. Τοῦτο ἴσως νὰ ὀφείλεται εἰς τὸ γεγο-
νός ὅτι ἡ ἀντίληψις περὶ κυκλικῶν διακυμάνσεων τῆς οἰκονομικῆς δραστηριότη-
τος, περὶ τῆς ὁποίας ὠμιλήσαμεν ἀνωτέρω, ἀφοῦ διεμορφώθη εἰς τὴν οἰκονομικὴν
ἐπιστήμην καὶ διέγραψεν εἰς αὐτήν, ὡς φωτεινὸν μετέωρον, λαμπρὰν σταδιοδρο-
μίαν, ἀποκορυφωθείσας μάλιστα μὲ τὰς τόσον ἐνδιαφερούσας ἀλλὰ καὶ τόσον
ἀποτυχοῦσας καὶ διαψευθεῖσας ἐργασίας ἀμερικανικῶν οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ εὐρωπαϊ-
κῶν πανεπιστημίων καὶ ἰνστιτούτων ἐρευνῶν ἐπὶ τῶν προβλέψεων τῶν κυκλικῶν
διακυμάνσεων τῆς οἰκονομικῆς δραστηριότητος, ἤρχισε νὰ παρακμάζη καὶ μάλιστα
νὰ περιπίπτῃ εἰς σχετικὴν τινα ἀνυποληψίαν. Ὅπως δὲ ποτε, ὅμως, καὶ ἂν ἔχη τὸ
πράγμα, εἶναι ἀναμφισβήτητον ὅτι αἱ νεώτεραι θεωρίαι τῆς ὑποκαταναλώσεως
δὲν προσκολλῶνται πλέον τόσον αὐστηρῶς εἰς τὴν ἰδέαν τῆς ὑποτιθεμένης κυκλι-
κότητος τῶν διακυμάνσεων τῆς οἰκονομικῆς δραστηριότητος.

Κατὰ τὸν Keynes, καὶ ὡς ἄλλωστε διαφαίνεται ἐκ τῶν ἀνωτέρω λεχθέν-
των, οἱ τρεῖς κύριοι παράγοντες οἱ ὅποιοι προσδιορίζουν τὸ μέγεθος τῆς ἀπασχο-
λήσεως καὶ τοῦ κοινωνικοῦ εἰσοδήματος, εἶναι 1) ἡ ροπή τῆς κοινωνίας πρὸς κατα-
νάλωσιν καὶ, ἀντιστοίχως, πρὸς ἀποταμίευσιν, 2) ἡ ὀριακὴ ἀποδοτικότης τοῦ κε-
φαλαίου καὶ 3) ἡ προτίμησις ρευστότητος. Καὶ καθ' ὅσον μὲν ἀφορᾷ τὸν πρῶτον
ἐκ τῶν παραγόντων τούτων, εἶναι προφανές ποῖαν σημασίαν προσλαμβάνει οὗτος
ἐν τῇ πλαισίῳ τῆς γενικῆς θεωρίας τοῦ Keynes, ὡς παράγων ἐξηγήσεως τῶν κυ-
κλικῶν διακυμάνσεων τῆς οἰκονομικῆς δραστηριότητος. Ἐὰν ἡ ἀποψις τῆς ὀρθο-
δόξου οἰκονομικῆς θεωρίας, περὶ μηχανικῆς προσαρμογῆς τῆς εἰς πάγιον κεφά-

λαιον επενδύσεως πρὸς τὴν διενεργουμένην ἐν τῇ κοινωνίᾳ χρηματικὴν ἀποταμίευσιν, ἢ το ἀληθῆς, ἐὰν δηλαδὴ πᾶσα τοιαύτη ἀποταμίευσιν ἠκολουθεῖτο ἀπὸ ἀντίστοιχον ἐπένδυσιν εἰς πάγιον κεφάλαιον, τότε θὰ ἦτο ἴσως ἀδιάφορος, ἀπὸ τῆς ἀπόψεως τῆς διατηρήσεως τοῦ συνολικοῦ ὄγκου τῆς ἀπασχολήσεως καὶ τοῦ κοινωνικοῦ εισοδήματος εἰς ἐπιθυμητὸν ἐπίπεδον, ἢ ῥοπή τῆς κοινωνίας πρὸς κατανάλωσιν, δηλαδὴ ἢ σχέσις ἢ ἢ ἀναλογία συμφώνως μὲ τὴν ὅποιαν ἢ κοινωνία διαθέτει τὸ χρηματικὸν αὐτῆς εισόδημα εἰς δαπάνας καταναλώσεως καὶ εἰς ἀποταμίευσιν. Εἰς τὴν περίπτωσιν ταύτην θὰ ἦτο ἴσως ἀδιάφορον, πῶς τὸ εἰς ἐπιθυμητὸν ἐπίπεδον διατηρούμενον εισόδημα τῆς κοινωνίας κατανέμεται μεταξὺ καταναλώσεως καὶ ἐπένδυσως. Βεβαίως, ἀπὸ τῆς ἀπόψεως τῆς οικονομικῆς προόδου, θὰ εἶχε πάντως σημασίαν ἢ τοιαύτη κατανομή, δὲν θὰ ἐπηρέαζεν ἕμως αὕτη τὸ συνολικὸν μέγεθος τοῦ κοινωνικοῦ εισοδήματος. Ἐπειδὴ, ἕμως, κατὰ τὴν θεωρίαν τοῦ Keynes, τοῦτο δὲν συμβαίνει, δηλαδὴ ἢ εἰς τὴν κοινωνίαν διενεργουμένη χρηματικὴ ἀποταμίευσιν δὲν ἀκολουθεῖται πάντοτε ἀπὸ ἀντίστοιχον ἐπένδυσιν εἰς πάγιον κεφάλαιον, μὲ ἄλλους λόγους ἢ ἐπένδυσιν εἰς πάγιον κεφάλαιον δὲν προσαρμόζεται πάντοτε μηχανικῶς πρὸς τὴν ἐν τῇ κοινωνίᾳ διενεργουμένην χρηματικὴν ἀποταμίευσιν, ἢ ῥοπή τῆς κοινωνίας πρὸς κατανάλωσιν ἔχει οὐσιώδη σημασίαν διὰ τὴν διατήρησιν τοῦ συνολικοῦ ὄγκου τῆς ἀπασχολήσεως καὶ τοῦ κοινωνικοῦ εισοδήματος εἰς ἐπιθυμητὸν ἐπίπεδον. Ὅπου ἢ ῥοπή πρὸς κατανάλωσιν, δηλαδὴ, ὡς εἶπομεν ἀνωτέρω, ἢ ἀναλογία τῆς διαθέσεως τοῦ χρηματικοῦ εισοδήματος εἰς δαπάνας καταναλώσεως εἶναι μικρότερα, καὶ τοῦτο συμβαίνει εἰς τὰς πλουσίας κοινωνίας, ὁ κίνδυνος τῆς μειώσεως τοῦ συνολικοῦ ὄγκου τῆς ἀπασχολήσεως καὶ τοῦ κοινωνικοῦ εισοδήματος εἶναι μεγαλύτερος. Καί, ἀντιστρόφως, ἔπου ἢ ῥοπή πρὸς κατανάλωσιν εἶναι μεγαλύτερα, καὶ τοῦτο συμβαίνει μᾶλλον εἰς τὰς πτωχοτέρας κοινωνίας, ὁ κίνδυνος τῆς μειώσεως τοῦ συνολικοῦ ὄγκου τῆς ἀπασχολήσεως καὶ τοῦ κοινωνικοῦ εισοδήματος εἶναι μικρότερος. Τοῦτο, βεβαίως, δὲν θὰ ἴσχυεν, ὡς εἶπομεν καὶ ἀνωτέρω, ἐὰν ἢ ἀντιστρόφως πρὸς τὴν ῥοπήν πρὸς κατανάλωσιν διενεργουμένη εἰς τὴν κοινωνίαν χρηματικὴ ἀποταμίευσιν ἠκολουθεῖτο πάντοτε ἀπὸ ἀντίστοιχον ἐπένδυσιν εἰς πάγιον κεφάλαιον, διότι καὶ ἢ ἐπένδυσιν αὕτη εἰς πάγιον κεφάλαιον ἀποτελεῖ τμήμα τοῦ κοινωνικοῦ εισοδήματος.

Ἐφοῦ, ἕμως, κατὰ τὴν θεωρίαν τοῦ Keynes, ἢ εἰς τὴν κοινωνίαν διενεργουμένη χρηματικὴ ἀποταμίευσιν δὲν ἀκολουθεῖται πάντοτε ἀπὸ ἀντίστοιχον ἐπένδυσιν εἰς πάγιον κεφάλαιον—καὶ ἐνταῦθα παρεμβαίνει ὁ τρίτος παράγων, περὶ τοῦ ὅπου ὡμιλήσαμεν ἀνωτέρω, δηλαδὴ ἢ προτίμησις ρευστότητος—ποῖαν συνέπειαν ἔχει ἢ τοιαύτη μὴ ἐπενδυομένη χρηματικὴ ἀποταμίευσιν, δηλαδὴ ἀποθησαύρισις, ἐπὶ τοῦ συνολικοῦ ὄγκου τῆς ἀπασχολήσεως καὶ τοῦ κοινωνικοῦ εισοδήματος; Προφανῶς ἔχει ἀνασταλτικὴν συνέπειαν ἐπὶ τῆς οικονομικῆς δραστηριότητος καὶ ἐπομένως τείνει νὰ μειώσῃ τὸν συνολικὸν τοῦτον ὄγκον, καὶ τοῦτο, ἀκριβῶς, διὰ λόγους τοὺς ὁποῖους ἀναφέραμεν ἤδη ἀνωτέρω.

Εἶπομεν ἀνωτέρω ὅτι ἢ εἰς τὴν κοινωνίαν διενεργουμένη καὶ μὴ ἐπενδυομένη ἀποταμίευσιν τμήματός τινος τοῦ χρηματικοῦ εισοδήματος, δηλαδὴ ἢ εἰς ρευστὸν χρεῖμα ἀποθησαύρισις, ἔχει πάντοτε ὡς συνέπειαν ἀντίστοιχον ἀποθεματοποίησιν ἀγαθῶν, δηλαδὴ ἐπένδυσιν εἰς ἀποθέματα (καὶ οὐχὶ εἰς πάγιον κεφάλαιον).

λαιον), ἐφ' ὅσον τμημά τι τοῦ χρηματικοῦ εἰσοδήματος, τὸ ὅποσον προέκυψεν ἐκ τῆς παραγωγῆς ἀγαθῶν καὶ ὑπηρεσιῶν δηλαδὴ τῆς δημιουργίας πραγματικοῦ εἰσοδήματος) καὶ θὰ ἐχρησίμεινε διὰ τὴν ἀγορὰν τούτων, δὲν ἐδαπανήθη οὔτε διὰ κατανάλωσιν οὔτε δι' ἐπένδυσιν εἰς πάγιον κεφάλαιον, οὕτω δὲ ἀντίστοιχα ἀγαθὰ παρέμειναν ἀπώλητα. Ἄλλ' ἡ ἀποθεματοποιήσις αὕτη δὲν παραμένει, θεδαίως, ἄνευ συνεπειῶν διὰ τὴν περαιτέρω διαμόρφωσιν τῆς οἰκονομικῆς δραστηριότητος τῆς κοινωνίας. Οἱ ἐπιχειρηματῆται οἱ ὅποιοι προέβησαν εἰς τὴν παραγωγὴν τῶν ἀγαθῶν τούτων τὰ ὅποια παρέμειναν ἀπώλητα, καὶ οἱ ὅποιοι προκατέβαλον τὰς δαπάνας παραγωγῆς τούτων ἐκ τῆς ἰδίας αὐτῶν ἀποταμίσεως, ἐκ τοῦ ἰδίου αὐτῶν κεφαλαίου κινήσεως, βλέπουν ὄχι μόνον δημιουργουμένην παρ' αὐτοῖς ἀναγκαστικὴν ἐπένδυσιν εἰς ἀποθέματα, ἀλλὰ καὶ τὸ χρηματικὸν κεφάλαιον αὐτῶν κινήσεως μειούμενον ἢ καὶ ἐξανημιζόμενον ἀντιστοίχως πρὸς τὴν ἀποθεματοποιήσιν ταύτην, εἰς τὴν ὅποian ἄλλωστε καὶ ἐπενδύεται ἀναγκαστικῶς. Ἐπομένως οἱ ἐπιχειρηματῆται οὗτοι εἶναι ὑποχρεωμένοι νὰ μειώσουν ἢ νὰ ἀναστείλουν τὴν περαιτέρω παραγωγὴν των. Οὕτω δέ, δεδομένης οὔσης ἀφ' ἑνὸς μὲν ροπῆς τινος πρὸς κατανάλωσιν καὶ ἀντιστοίχως πρὸς ἀποταμίευσιν, ἀφ' ἑτέρου δὲ ἀποθησαυρίσεως τινος, δηλαδὴ προτιμήσεως ρευστότητος ἢ μᾶλλον ἀξιότησεως τῆς προτιμήσεως ταύτης, ὁ συνολικὸς ὄγκος τῆς ἀπασχολήσεως καὶ τοῦ κοινωνικοῦ εἰσοδήματος τείνει νὰ μειωθῇ, ἢ μᾶλλον τελικῶς μειοῦται.

Ἄλλ' αἱ θεωρίαι τῆς ὑποκαταναλώσεως τονίζουν ἐπίσης μίαν ἄλλην πλευρὰν τοῦ φαινομένου τούτου τῆς ὑποκαταναλώσεως, πλευρὰν μὲ τὴν ὅποian δὲν ἠσχολήθημεν μέχρι τῆς στιγμῆς. Εἶπομεν ἄνωτέρω ὅτι οἱ παράγοντες οἱ ὅποιοι, κατὰ τὸν Keynes, προσδιορίζουν τὸ μέγεθος τῆς ἀπασχολήσεως καὶ τοῦ κοινωνικοῦ εἰσοδήματος εἶναι ἡ ροπή τῆς κοινωνίας πρὸς κατανάλωσιν καὶ ἀντιστοίχως πρὸς ἀποταμίευσιν, ἡ ὀριακὴ ἀποδοτικότης τοῦ κεφαλαίου καὶ ἡ προτίμησις ρευστότητος. Μέχρι τῆς στιγμῆς ὁμοῦ ὠμιλήσαμεν ἕκτενῶς μόνον περὶ δύο ἐκ τῶν παραγόντων τούτων, δηλαδὴ περὶ τῆς ροπῆς τῆς κοινωνίας πρὸς κατανάλωσιν καὶ ἀντιστοίχως πρὸς ἀποταμίευσιν καὶ περὶ τῆς προτιμήσεως ρευστότητος. Ἦδη πρέπει νὰ ὁμιλήσωμεν καὶ περὶ τῆς ὀριακῆς ἀποδοτικότητος τοῦ κεφαλαίου καὶ ἰδίως περὶ τῶν συνεπειῶν τὰς ὅποιας, συμφῶνως πρὸς τὰς θεωρίας τῆς ὑποκαταναλώσεως, ἔχει ἐπὶ τῆς ὀριακῆς ταύτης ἀποδοτικότητος τὸ φαινόμενον τῆς ὑποκαταναλώσεως.

Κατὰ τὰς θεωρίας τῆς ὑποκαταναλώσεως, ἡ ὑποκατανάλωσις ἔχει λίαν δυσαρέστους συνεπείας καὶ ἐπὶ τῆς ὀριακῆς ἀποδοτικότητος τοῦ κεφαλαίου, ἀκριβῶς διότι ὡς ὑπηνέχθημεν ἤδη καὶ ἄνωτέρω, ἡ ὑποκατανάλωσις αὕτη, ἐλαττώουσα τὴν δραστηριότητα τῶν βιομηχανιῶν παραγωγῆς ἀγαθῶν κατανάλωσεως, περιορίζει τὰ κέρδη των καὶ ἐπομένως μειώνει τὴν ὀριακὴν ἀποδοτικότητα τοῦ κεφαλαίου, δηλαδὴ, ὡς εἶπομεν καὶ ἄνωτέρω, τὴν ἀποδοτικότητα τοῦ νεωστὶ ἐπενδυμένου κεφαλαίου. Ἐφ' ὅσον ἡ ἀποδοτικότης αὕτη ἐξαρτᾶται ἀπὸ τὰ κέρδη δυομένου κεφαλαίου. Ἐφ' ὅσον ἡ ἀποδοτικότης αὕτη ἐξαρτᾶται ἀπὸ τὰ κέρδη δυομένου κεφαλαίου, εἶναι προφανές ὅτι ἡ ὑποκατανάλωσις ἐπιδρᾷ δυσμενῶς ἐπὶ τῆς ὀριακῆς ταύτης ἀποδοτικότητος. Ἄλλ' ἡ ὑποκατανάλωσις αὕτη, ἐφ' ὅσον ἐπιδρᾷ δυσμενῶς ἐπὶ τῆς ὀριακῆς ἀποδοτικότητος τοῦ κεφαλαίου, ἐπιδρᾷ ἐμμέσως ἐπίσης δυσμενῶς καὶ ἐπὶ τῆς ἐπενδύσεως, δηλαδὴ ἐπὶ τοῦ ὄγκου τῶν

νέων επενδύσεων· διότι, ως είδομεν και προηγουμένως, όχι μόνον κατά την ὀρθόδοξον οικονομικὴν θεωρίαν ἀλλὰ και κατά τὴν θεωρίαν τοῦ Keynes, ὁ ὄγκος τῶν νέων επενδύσεων ἐξαρτᾶται ἀπὸ τὴν σχέσηιν ἢ ὁποία ὑφίσταται ἐκάστοτε μεταξὺ τοῦ τρέχοντος ἢ ἀγοραίου δανειακοῦ τόκου και τῆς ὀριακῆς ἀποδοτικότητος τοῦ κεφαλαίου. Ὡς ἐπανειλημμένως ἄλλωστε εἴπομεν ἀνωτέρω, ἔταν ὁ τόκος οὗτος εἶναι χαμηλότερος τῆς ὀριακῆς ἀποδοτικότητος τοῦ κεφαλαίου, αἱ νέαι επενδύσεις καθίστανται συμφέρουσαι και ὁ ὄγκος αὐτῶν ἀυξάνει, τὸ ἀντίστροφον ὅμως συμβαίνει ἔταν ὁ τόκος οὗτος εἶναι ὑψηλότερος τῆς ὀριακῆς ταύτης ἀποδοτικότητος· με μόνην τὴν διαφορὰν ἔτι, κατά τὴν θεωρίαν τοῦ Keynes, ὁ τρέχων δανειακὸς τόκος, ἐκ τῆς σχέσεως τοῦ ὁποίου πρὸς τὴν ὀριακὴν ἀποδοτικότητα τοῦ κεφαλαίου ἐξαρτᾶται, ὡς ἐλέχθη και ἀνωτέρω, ὁ ὄγκος τῶν νέων επενδύσεων, σχηματίζεται ἀπὸ αἷτια κατά τὸ μάλλον ἢ ἥττον ἄσχετα πρὸς τὴν ἀποδοτικότητα ταύτην, και δὴ κατά τοιοῦτον τρόπον ὥστε νὰ μὴ τείνη πάντοτε νὰ προσαρμοσθῆ μηχανικῶς πρὸς τὴν ἐν λόγῳ ἀποδοτικότητα, ὡς ἐφαντάζετο ἡ ὀρθόδοξος οικονομικὴ θεωρία. Ὅταν, λοιπόν, λόγῳ τῆς ὑποκαταναλώσεως μειοῦται ἡ ὀριακὴ ἀποδοτικότης τοῦ κεφαλαίου, τὸ γεγονός τοῦτο ἐπιδρᾷ δυσμενῶς και ἐπὶ τοῦ ὄγκου τῶν νέων επενδύσεων, οὕτω δὲ ἡ οικονομικὴ δραστηριότης τῆς κοινωνίας συμπιέζεται και ὁ συνολικὸς ὄγκος τῆς ἀπασχολήσεως και τοῦ κοινωνικοῦ εἰσοδήματος τείνει νὰ μειωθῆ, ἢ μάλλον τελικῶς μειοῦται, όχι μόνον λόγῳ τῶν ἀμέσων συνεπειῶν τῆς ὑποκαταναλώσεως ἐπὶ τῶν βιομηχανιῶν παραγωγῆς ἀγαθῶν καταναλώσεως, περὶ τῶν ὁποίων ὠμιλήσαμεν ἀνωτέρω, ἔταν ἐκάμαμεν λόγον περὶ τῆς ἀποθεματοποιήσεως ἀγαθῶν, ἀλλὰ και λόγῳ τῶν συνεπειῶν τῆς ὑποκαταναλώσεως ταύτης ἐπὶ τῆς επενδύσεως και ἐπομένως ἐπὶ τῆς δραστηριότητος τῶν ἐπιχειρήσεων παραγωγῆς ἀγαθῶν κεφαλαίου ἢ επενδύσεως.

Τοιαῦται εἶναι περίπου αἱ κύρια γραμμὰ τῆς κενσνιανῆς θεωρίας και τοιαύτη ἡ ὄθησις τὴν ὁποίαν ἔδωσεν ἡ θεωρία αὕτη εἰς τὰς θεωρίας τῆς ὑποκαταναλώσεως. Δὲν ὅα ἐπρεπε, ὅμως, νὰ κλείσωμεν τὴν σύντομον ταύτην εἰσαγωγὴν εἰς τὴν θεωρίαν τῶν κυκλικῶν διακυμάνσεων τῆς οικονομικῆς δραστηριότητος, χωρὶς νὰ θίξωμεν ὀρισμένα ζητήματα ἀναγόμενα μάλλον εἰς τὴν πολιτικὴν τὴν ἀφορῶσαν τὰς κυκλικὰς ταύτας διακυμάνσεις, ζητήματα τὰ ὁποία ἄλλωστε, ἐκτὸς τῆς πρακτικῆς των σημασίας, παρουσιάζουν και μέγα θεωρητικὸν ἐνδιαφέρον.

Τὸ πρῶτον εἶναι τὸ ζήτημα τῆς διὰ τῆς ἀυξήσεως τῶν μέσων πληρωμῆς ἐξουδετερώσεως τῶν ἐπὶ τῆς οικονομικῆς δραστηριότητος δυσμενῶν ἀποτελεσμάτων τῆς ἀποθησαυρίσεως και τῆς ἀποθεματοποιήσεως. Εἴπομεν ἀνωτέρω ἔτι ἡ ἀποθησαυρίσις και ἡ συνέπειά ταύτης ἀποθεματοποιήσις ἀγαθῶν ἔχει ἀνασταλτικὴν ἐπίδρασιν ἐπὶ τῆς οικονομικῆς δραστηριότητος τῆς κοινωνίας, κυρίως διότι οἱ ἐπιχειρηματῆαι βλέπουν τὴν ἰδίαν αὐτῶν ἀποταμίευσιν, τὸ χρηματικὸν αὐτῶν κεφάλαιον κινήσεως, μειούμενον ἢ και ἐξανεμιζόμενον ἀντιστοίχως πρὸς τὴν ἀποθεματοποιήσιν ταύτην, εἰς τὴν ὁποίαν ἄλλωστε και ἀναγκαστικῶς επενδύεται. Εἴπομεν ὅμως ἐπίσης ἔτι ἡ ἐπίδρασις αὕτη προκαλεῖται ἐπ' ἔσον και καθ' ἔσον ἡ συνολικὴ ποσότης τῶν ἐν κυκλοφορίᾳ μέσων πληρωμῆς, δηλαδή ἡ νομισματικὴ κυκλοφορία, παραμένει σταθερά, ἐπ' ἔσον και καθ' ἔσον δηλαδή δὲν τίθεται εἰς τὴν διάθεσιν τῶν ἐπιχειρηματιῶν νέαι πιστώσεις ἀναπληροῦσαι τὸ παγιοποιηθὲν

κεφάλαιον κινήσεως αὐτῶν καὶ ἐπιτρέπουσαι εἰς αὐτοὺς νὰ συνεχίσουν τὴν παραγωγὴν των μὲ τὸν αὐτὸν ρυθμὸν ὡς καὶ πρότερον. Ἐκ τῶν ἀνωτέρω λεχθέντων καθίσταται ἤδη προφανὲς ὅτι, ἐὰν ὁ συνολικὸς ὄγκος τῶν ἐν κυκλοφορίᾳ μέσων πληρωμῆς, δηλαδὴ ἡ νομισματικὴ κυκλοφορία, αὐξηθῇ, ἐὰν δηλαδὴ τεθῶσιν εἰς τὴν διάθεσιν τῶν ἐπιχειρηματιῶν νέαι πιστώσεις ἐπιτρέπουσαι εἰς αὐτοὺς τὴν συνέχισιν τῆς παραγωγῆς των μὲ τὸν αὐτὸν ὡς πρότερον ρυθμὸν, τοιαύτη ἀνασταλτικὴ ἐπίδρασις τῆς ἀποθησαυρίσεως ἐπὶ τῆς οἰκονομικῆς δραστηριότητος τῆς κοινωνίας δὲν θὰ προκληθῇ, ἢ μάλλον θὰ ἐξουδετερωθῇ διὰ τῆς πιστωτικῆς πολιτικῆς. Πρόκειται, οὐσιαστικῶς, ἐνταῦθα περὶ χρηματοδοτήσεως τῶν εἰς ἀποθέματα ἀγαθῶν ἐπενδύσεων διὰ νέων πιστώσεων καὶ ἱκανοποιήσεως τῆς ἐπιθυμίας τῆς κοινωνίας ὅπως διατηρῇ ἠδὲξημένα ρευστὰ χρηματικὰ διαθέσιμα, διὰ τῆς αὐξήσεως τοῦ συνολικοῦ ὄγκου τῶν μέσων πληρωμῆς ὑπὸ τῶν ἀρμοδίων νομισματικῶν ἀρχῶν καὶ τῶν τραπεζῶν. Εἰς τὴν περίπτωσιν ταύτην καὶ ὁ τόκος παραμένει κατὰ τὸ μάλλον ἢ ἥττον σταθερὸς καθ' ὅσον, συμφώνως μὲ τὰ ἀνωτέρω λεχθέντα περὶ τόκου, ἢ αὐξήσις τῆς προτιμῆσεως ρευστότητος τῆς κοινωνίας, τὴν ὅποιαν δεικνύει ἡ ἀποθησαυρία, ἐξουδετεροῦται διὰ τῆς αὐξήσεως τῆς προσφορᾶς χρήματος, δηλαδὴ, ἐπὶ τοῦ προκειμένου, τῆς συνολικῆς ποσότητος τῶν ἐν κυκλοφορίᾳ μέσων πληρωμῆς. Ἡ περίπτωσις τὴν ὅποιαν ἐξετάζομεν ἐνταῦθα ἔχει μεγάλην πρακτικὴν σημασίαν καὶ γενικῶς ἀλλὰ καὶ εἰδικῶς διὰ τὴν Ἑλλάδα, εἰς τὴν ὅποιαν ἡ εἰς χρυσᾶς λίρας ἀποθησαυρίσις μεγάλου μέρους τοῦ ἀποταμιευομένου χρηματικοῦ εἰσοδήματος ἔλαβε μεταπολεμικῶς τελείως ἀσυνήθεις διαστάσεις. Καὶ εἰς τὴν Ἑλλάδα ἡ ἐπὶ τῆς οἰκονομικῆς δραστηριότητος ἀνασταλτικὴ ἐπίδρασις τῆς εἰς χρυσᾶς λίρας ἀποθησαυρίσεως ταύτης ἐξουδετερώθη κατὰ μέγα μέρος ἐν τῇ πράξει διὰ τῆς πιστωτικῆς πολιτικῆς, δηλαδὴ διὰ τῆς συνεχοῦς χορηγήσεως πιστώσεων παγιοποιημένων κατὰ τὸ πλεῖστον εἰς ἐπενδύσεις εἰς ἀποθέματα ἀγαθῶν πάσης φύσεως.

Τὸ δεῦτερον ζήτημα τὸ ὅποιον θὰ ἠθέλαμεν νὰ θέξωμεν προτοῦ κλείσωμεν τὴν σύντομον ταύτην εἰσαγωγὴν εἰς τὴν θεωρίαν τῶν κυκλικῶν διακυμάνσεων τῆς οἰκονομικῆς δραστηριότητος, εἶναι τὸ ζήτημα τῆς διὰ τῆς ἐκδόσεως, δηλαδὴ τῆς ἐκ τοῦ μηδενὸς δημιουργίας, νέων μέσων πληρωμῆς, χρηματοδοτήσεως καὶ διενεργείας νέων ἐπενδύσεων εἰς πάγιον κεφάλαιον, ἰδίως ὑπὸ τοῦ Κράτους καὶ τῶν δημοσίων ὀργανισμῶν. Εἰς τὴν περίπτωσιν ταύτην εἶναι προφανὲς ὅτι πρόκειται περὶ ἐπενδύσεως ὑπερβαίνουσης τὴν τρέχουσαν χρηματικὴν ἀποταμίευσιν τῆς κοινωνίας. Ἄλλὰ καὶ εἰς τὴν περίπτωσιν ταύτην, κατὰ τὴν θεωρίαν τοῦ Keynes, καὶ ἐφ' ὅσον οἱ συντελεσταὶ τῆς παραγωγῆς δὲν εἶναι πλήρως ἀπασχολημένοι, ὑφίσταται δηλαδὴ περιθώριον ἀνπασχολήτων συντελεστῶν τῆς παραγωγῆς εἰς τὴν οἰκονομίαν, θὰ ἐπέλθῃ τελικῶς ἐξίσωσις ἐπενδύσεως καὶ ἀποταμιεύσεως, δηλαδὴ ἡ ἀρχικῶς γενομένη ἐπένδυσις θ' ἀκολουθηθῇ ἀπὸ ἀντίστοιχον ἀποταμίευσιν, τοῦτο δὲ θὰ συμβῇ διὰ τῆς ἐπενεργείας τοῦ λεγομένου «πολλαπλασιασμοῦ» τῶν ἐπενδύσεων, ὁ ὅποιος οὐδὲν ἄλλο εἶναι ἐπὶ τοῦ προκειμένου εἰμὴ ὁ συντελεστής τῆς τελικῆς αὐξήσεως τοῦ εἰσοδήματος ἐκ μιᾶς ἀρχικῆς αὐξήσεως τῆς ἐπενδύσεως καὶ δεδομένης μιᾶς ὠρισμένης ροπῆς πρὸς κατανάλωσιν καὶ ἀντιστοίχως πρὸς ἀποταμίευσιν τῆς κοινωνίας.

Διὰ νὰ ἐννοήσωμεν τοῦτο, ἄς ἐξετάσωμεν τί συμβαίνει εἰς τὴν περίπτωσιν κατὰ τὴν ὅποιαν λαμβάνει χώραν αὐξήσις τῆς ἐπενδύσεως, ἡ ὅποια δὲν ἀντι-

στοιχεί προς την εν τη κοινωνία λαμβάνουσαν χώραν αποταμίευσιν, δηλαδή ἐπὶ τοῦ προκειμένου υπερβαίνει ταύτην. Εἰς τὴν περίπτωσιν ταύτην, ἡ αὔξησις αὐτῆς τῆς ἐπενδύσεως θὰ ἔχῃ ὡς συνέπειαν τὴν αὔξησιν τοῦ κοινωνικοῦ εισοδήματος, τὸ ὁποῖον ἀποτελεῖται ἀπὸ τὴν κατανάλωσιν καὶ τὴν ἐπένδυσιν. $Y=I+C$. Πᾶσα αὔξησις τοῦ I ἔχει ὡς συνέπειαν τὴν αὔξησιν τοῦ Y . Ἀρχικῶς, καὶ μέχρις ἔτου τὰ ἄτομα τὰ πραγματοποιήσαντα τὸ ἐκ τῆς αὐξήσεως τῆς ἐπενδύσεως δημιουργηθὲν νέον χρηματικὸν εἰσόδημα τὸ δαπανήσουσιν διὰ τὴν ἀγορὰν ἀγαθῶν καταναλώσεως, δυνάμεθα νὰ εἴπωμεν ὅτι τὸ «ἀποταμίευσαν» (ἐξίσῳσις ἐπενδύσεως καὶ ἀποταμίευσως). Ἐν συνεχείᾳ, ὁμοίως, καὶ δεδομένου ὅτι ἐν τῇ κοινωνίᾳ ὑφίσταται ὄρισμένη ροπή πρὸς κατανάλωσιν καὶ ἀντιστοίχως ὄρισμένη ροπή πρὸς ἀποταμίευσιν, τὸ ἐκ τῆς ἀρχικῆς αὐξήσεως τῆς ἐπενδύσεως δημιουργηθὲν χρηματικὸν εἰσόδημα δὲν θ' ἀποταμιευθῇ ὁλόκληρον ἀλλὰ θὰ δαπανηθῇ κατὰ μέγα μέρος δι' ἀγορὰν ἀγαθῶν καταναλώσεως. Τοῦτο δύναται νὰ ἔχῃ πρὸς στιγμὴν ὡς συνέπειαν τὴν μείωσιν τῶν εἰς καταναλωτικὰ ἀγαθὰ ἀποθεμάτων (μείωσις τῆς ἐπενδύσεως ἴση πρὸς τὸ δι' ἀγορὰν ἀγαθῶν καταναλώσεως δαπανηθὲν τμήμα τοῦ ἐκ τῆς ἀρχικῆς αὐξήσεως τῆς ἐπενδύσεως δημιουργηθέντος χρηματικοῦ εισοδήματος), τελικῶς ὁμοίως, ἐκ τῆς αὐξήσεως τῆς ζήτησεως ἀγαθῶν καταναλώσεως ὡς καὶ τῶν κερδῶν ἐκ τῆς παραγωγῆς τοιούτων ἀγαθῶν, καὶ ἐφ' ὅσον οἱ συντελεστοὶ τῆς παραγωγῆς δὲν εἶναι πλήρως ἀπασχολημένοι (ὑφίσταται δηλαδή περιθώριον ἀναπασχολήτων συντελεστῶν τῆς παραγωγῆς εἰς τὴν οἰκονομίαν), θὰ προκύψῃ διαστολή τοῦ ἔγκου τῆς ἀπασχολήσεως καὶ τοῦ εισοδήματος μέχρι τοῦ σημείου ἐκείνου τῆς ἰσοροπίας εἰς τὸ ὅποιον, δεδομένης τῆς ροπῆς πρὸς κατανάλωσιν καὶ ἀντιστοίχως πρὸς ἀποταμίευσιν, τὰ ἐν τῇ κοινωνίᾳ εἰδόμενα ἄτομα θὰ εἶναι διατεθειμένα νὰ ἀποταμιεύσουσιν τόσον ποσὸν ἀκριβῶς, ὅσον ἀντιστοιχεῖ εἰς τὴν αὔξησιν τῆς ἐπενδύσεως. Εἰς τὴν περίπτωσιν ταύτην δυνάμεθα νὰ ὑπολογίσωμεν, ἐφ' ὅσον γνωρίζομεν ποία εἶναι ἡ ροπή πρὸς κατανάλωσιν καὶ ἀντιστοίχως πρὸς ἀποταμίευσιν, ποία θὰ εἶναι ἡ ἐκ τῆς ἀρχικῆς αὐξήσεως τῆς ἐπενδύσεως προκαλουμένη διαστολή τῆς ἀπασχολήσεως καὶ τοῦ εισοδήματος. Μὲ ἄλλους λόγους, ὁ «πολλαπλασιαστὴς» τῶν ἐπενδύσεων, ὁ ὁποῖος, ὡς ἐλέχθη καὶ ἀνωτέρω, εἶναι ὁ συντελεστὴς τῆς τελικῆς αὐξήσεως τοῦ εισοδήματος ἐκ μιᾶς ἀρχικῆς αὐξήσεως τῆς ἐπενδύσεως, καὶ δεδομένης ὄρισμένης ροπῆς πρὸς κατανάλωσιν καὶ ἀντιστοίχως πρὸς ἀποταμίευσιν, ἰσοῦται μὲ τὸν παρονομαστὴν τοῦ κλάσματος τὸ ὁποῖον παριστᾷ τὴν ροπήν πρὸς ἀποταμίευσιν, ὅταν ὁ ἀριθμητὴς τοῦ κλάσματος τούτου εἶναι ἴσος πρὸς τὴν μονάδα.

Πρὸς καλυτέραν κατανόησιν τούτου, ἄς χρησιμοποιήσωμεν ἐν ἀπλοῦστατον ἀριθμητικὸν παράδειγμα, τὸ ὁποῖον δὲν ἀνταποκρίνεται βεβαίως εἰς πραγματικὰς ἀριθμητικὰς σχέσεις, ἀλλὰ τὸ ὁποῖον παρουσιάζεται πρὸς ὀφραφον ἰδίως διὰ τὴν ἀπλοῦστευσιν τῶν ἀριθμητικῶν πράξεων. Ἄς ὑποθέσωμεν ὅτι τὸ πραγματικὸν κοινωνικὸν εἰσόδημα, κατὰ χρονικὴν τινα περίοδον, ἀποτελεῖται ἀπὸ πέντε μονάδας καταναλώσεως καὶ πέντε μονάδας ἐπενδύσεως, τὸ δὲ ἀντίστοιχον χρηματικὸν εἰσόδημα, κατὰ τὴν αὐτὴν χρονικὴν περίοδον, διασπᾶται εἰς δαπάνας καταναλώσεως κατὰ τὴν ἀναλογίαν πέντε πρὸς δέκα καὶ εἰς ἀποταμίευσιν ἐπίσης κατὰ τὴν ἀναλογίαν πέντε πρὸς δέκα. Εἰς τὴν περίπτωσιν ταύτην ἡ μὲν ροπή τῆς κοινωνίας πρὸς κατανάλωσιν εἶναι $1/2$, ἀντιστοίχως δὲ ἡ ροπή πρὸς ἀποταμίευσιν εἶναι ἐπι-

σης $1/2$. Ἐὰς ὑποθέσωμεν ἤδη, ὅτι διὰ τῆς ἐκδόσεως, δηλαδή τῆς δημιουργίας, νέων μέσων πληρωμῆς, πραγματοποιεῖται μία μόνος νέας ἐπενδύσεως εἰς πάχιον κεφάλαιον. Εἶναι προφανές ὅτι τὸ κοινωνικὸν εἰσόδημα, τὸ ὁποῖον προηγουμένως ἀπετελεῖτο, συμφώνως μὲ τὸ παράδειγμα τὸ ὁποῖον χρησιμοποιοῦμεν, ἀπὸ πέντε μονάδας καταναλώσεως καὶ πέντε μονάδας ἐπενδύσεως, ἤδη ηὑξήθη κατὰ μίαν μονάδα καὶ δὴ κατὰ μίαν μονάδα ἐπενδύσεως. Ἐὰν ἡ ροπή τῆς κοινωνίας πρὸς κατανάλωσιν δὲν ἦτο $1/2$, ἀντιστοίχως δὲ ἡ ροπή πρὸς ἀποταμίευσιν δὲν ἦτο ἐπίσης $1/2$, κατὰ τὴν σχέσιν τοῦ χρησιμοποιουμένου παραδείγματος, ἀλλὰ τὰ ἄτομα τὰ πραγματοποιοῦντα τὸ ἐκ τῆς νέας ἐπενδύσεως προκύπτον χρηματικὸν εἰσόδημα τὸ ἀπεταμίευσαν ἐξ ὀλοκλήρου, δηλαδή οὐδὲν μέρος αὐτοῦ διέθετον διὰ δαπάνης καταναλώσεως (πᾶγμα τὸ ὁποῖον δὲν συμβαίνει, οὔτε δύναται βεβαίως νὰ συμβῆ, εἰς τὴν πραγματικότητα, ἀλλὰ τὸ ὁποῖον δυνάμεθα πρὸς στιγμὴν νὰ υποθέσωμεν), τότε, ἐπερχομένης αὐτομάτως τῆς ἐξισώσεως τῆς νέας χρηματικῆς ἀποταμίεσεως πρὸς τὴν νέαν ἐπένδυσιν, ἡ αὔξησις τοῦ κοινωνικοῦ εἰσοδήματος θὰ περιωρίζετο τελικῶς εἰς μίαν μονάδα, δηλαδή ὁ πολλαπλασιαστικὸς τῶν ἐπενδύσεων ὁ ὁποῖος, ὡς εἶπομεν ἀνωτέρω, εἶναι ὁ συντελεστὴς τῆς τελικῆς αὔξεως τοῦ εἰσοδήματος ἐκ μιᾶς ἀρχικῆς αὔξεως τῆς ἐπενδύσεως, θὰ ἦτο 1 καὶ τοῦτο ἀκριβῶς διότι τὸ κλάσμα τὸ ὁποῖον παριστᾷ τὴν ροπήν τῆς κοινωνίας πρὸς ἀποταμίευσιν εἶναι $1/1$, δηλαδή ἴσον πρὸς τὴν μονάδα (εἰς τὴν περίπτωσιν ταύτην ἡ μὲν ροπή τῆς κοινωνίας πρὸς κατανάλωσιν εἶναι 0, ὁ δὲ παρονομαστὴς τοῦ κλάσματος τὸ ὁποῖον παριστᾷ τὴν ροπήν τῆς κοινωνίας πρὸς ἀποταμίευσιν εἶναι 1, τοῦ ἀριθμητοῦ τοῦ κλάσματος τούτου ὄντος ἐπίσης 1. Ἄλλ' ὡς ἐπανελέθωμεν ἤδη εἰς τὸ παράδειγμα τὸ ὁποῖον χρησιμοποιοῦμεν. Συμφώνως μὲ τὰς ἀριθμητικὰς σχέσεις τοῦ παραδείγματος τούτου, τὰ ἄτομα τὰ πραγματοποιοῦντα τὸ ἐκ τῆς νέας ἐπενδύσεως προκύπτον χρηματικὸν εἰσόδημα διαθέτουν τοῦτο κατὰ τὸ ἥμισυ μὲν διὰ δαπάνης καταναλώσεως, κατὰ δὲ τὸ ἕτερον ἥμισυ δι' ἀποταμίευσιν. Ἄλλ' ἡ ζήτησις ἀγαθῶν καταναλώσεως, ἡ ὁποία θὰ προέλθῃ ἐκ τῆς διαθέσεως τοῦ ἡμίσεος τούτου τοῦ χρηματικοῦ εἰσοδήματος διὰ δαπάνης καταναλώσεως, θὰ ἔχῃ ὡς ἀποτέλεσμα, ἐφ' ὅσον ὑπάρχει περιθώριον ἀναπασχολήτων συντελεστῶν τῆς παραγωγῆς εἰς τὴν οἰκονομίαν, αὔξησιν τῆς παραγωγῆς ἀγαθῶν καταναλώσεως καὶ ἐπομένως καὶ τοῦ κοινωνικοῦ εἰσοδήματος ἴσην πρὸς τὸ ἥμισυ τοῦτο ($1/2$). Ἄφ' ἑτέρου, καὶ ἡ χρηματικὴ ἀποταμίευσις τῆς κοινωνίας ηὑξήθη κατὰ τὸ ἄλλο ἥμισυ ($1/2$) τοῦ χρηματικοῦ εἰσοδήματος, τὸ ὁποῖον, ὡς εἶπομεν ἀνωτέρω, ἀπεταμίευσθη. Ἄλλ' ἡ αὔξησις τοῦ κοινωνικοῦ εἰσοδήματος δὲν σταματᾷ, φυσικᾶ, οὔτε εἰς τὸ δεύτερον προστεθὲν ἥμισυ ($1/2$), διότι καὶ πάλιν τὰ ἄτομα τὰ πραγματοποιοῦντα τὸ ἐκ τῆς προσθήκης ταύτης προκύπτον χρηματικὸν εἰσόδημα διαθέτουν τοῦτο διὰ δαπάνης καταναλώσεως καὶ δι' ἀποταμίευσιν κατὰ τὴν αὐτὴν ἀναλογίαν. Κατὰ τὸν αὐτὸν ἐπομένως ὡς καὶ προηγουμένως τρόπον, θὰ ἔχωμεν νέαν αὔξησιν τοῦ κοινωνικοῦ εἰσοδήματος ἴσην πρὸς τὸ $1/4$ τῆς ἀρχικῆς αὔξεως τούτου ($1/2 \times 1/2 = 1/4$) καὶ νέαν ἐπίσης αὔξησιν τῆς χρηματικῆς ἀποταμίεσεως, ὡσαύτως ἴσην πρὸς τὸ $1/4$ τῆς ἀρχικῆς αὔξεως τοῦ εἰσοδήματος ($1/2 \times 1/2 = 1/4$) κ.ο.κ. Δηλαδή θὰ ἔχωμεν σειρὰν διαδοχικῶν αὔξεσεων τῆς καταναλώσεως καὶ τοῦ κοινωνικοῦ εἰσοδήματος ἀφ' ἑνὸς καὶ τῆς χρηματικῆς ἀποταμίεσεως ἀφ' ἑτέρου, αἱ ὁποῖαι, ἐὰν ἐκφρασθοῦν εἰς κλάσματα τῆς ἴσης πρὸς τὴν μονάδα ἀρχικῆς

αυξήσεως τῆς ἐπενδύσεως καὶ τοῦ κοινωνικοῦ εισοδήματος, θὰ εἶναι αἱ ἑξῆς :

Κατανάλωσις καὶ
κοινωνικὸν εἰσοδήμα $\frac{1}{2} + \frac{1}{4} + \frac{1}{8} + \frac{1}{16} + \frac{1}{32} + \frac{1}{64} + \frac{1}{128} + \frac{1}{256} + \dots$

Χρηματικὴ ἀποταμίευσις $\frac{1}{2} + \frac{1}{4} + \frac{1}{8} + \frac{1}{16} + \frac{1}{32} + \frac{1}{64} + \frac{1}{128} + \frac{1}{256} + \dots$

Ὅταν τὸ ἄθροισμα τῶν αὐξήσεων τῆς χρηματικῆς ἀποταμιεύσεως, αἱ ὁποῖαι παρίστανται διὰ τῶν ἀνωτέρω κλασμάτων, γίνῃ ἴσον πρὸς τὴν μονάδα, δηλαδὴ ἔσταν ἡ νέα χρηματικὴ ἀποταμίευσις ἐξισωθῆ πρὸς τὴν ἀρχικὴν ἐπένδυσιν, τὸ κοινωνικὸν εἰσοδήμα θὰ ἔχῃ ἐπίσης αὐξηθῆ κατὰ μίαν ἐπὶ πλέον μονάδα, διότι καὶ τὸ ἄθροισμα τῶν αὐξήσεων τούτου, αἱ ὁποῖαι παρίστανται ὡσαύτως διὰ τῶν ἀνωτέρω κλασμάτων, θὰ ἔχῃ γίνῃ ἴσον πρὸς τὴν μονάδα. Δηλαδὴ θὰ ἔχωμεν τελικῶς, καὶ συμφῶνως πρὸς τὸ ἀνωτέρω παράδειγμα, ἀφ' ἑνὸς μὲν ἐξίσωσιν τῆς νέας χρηματικῆς ἀποταμιεύσεως πρὸς τὴν ἀρχικῶς γενομένην ἐπένδυσιν, ἀφ' ἑτέρου δὲ ἐπίσης, ταυτοχρόνως καὶ παραλλήλως, αὐξήσιν τοῦ κοινωνικοῦ εἰσοδήματος ἴσην μὲ δύο μονάδας, διότι εἰς τὴν ἴσην μὲ τὴν μονάδα ἀρχικὴν αὐξήσιν τῆς ἐπενδύσεως καὶ τοῦ κοινωνικοῦ εἰσοδήματος προσετέθη, συμφῶνως μὲ τὰ ἀνωτέρω, καὶ ἡ αὐξήσις τῆς καταναλώσεως καὶ τοῦ κοινωνικοῦ εἰσοδήματος, ἡ ὁποία εἶναι ἐπίσης ἴση μὲ τὴν μονάδα. Δηλαδὴ, ὁ πολλαπλασιαστὴς τῶν ἐπενδύσεων (ὁ συντελεστὴς τῆς τελικῆς αὐξήσεως τοῦ εἰσοδήματος ἐκ μιᾶς ἀρχικῆς αὐξήσεως τῆς ἐπενδύσεως) εἶναι ἐπὶ τοῦ προκειμένου 2, ἀκριβῶς διότι καὶ ἡ ροπή τῆς κοινωνίας πρὸς καταναλώσιν καὶ ἀντιστοίχως πρὸς ἀποταμίευσιν εἶναι $1/2$ καὶ $1/2$. Εἶναι μὲ ἄλλους λόγους ὁ πολλαπλασιαστὴς οὗτος ἴσος μὲ τὴν παρονομαστὴν τοῦ κλάσματος τὸ ὅποιον παρίστα τὴν ροπήν πρὸς ἀποταμίευσιν, ἐφ' ὅσον ὁ ἀριθμητὴς τοῦ κλάσματος τούτου εἶναι ἴσος μὲ τὴν μονάδα.

Δέον νὰ σημειωθῆ ὅτι τὰ ἄθροίσματα τῶν αὐξήσεων τῆς καταναλώσεως καὶ τοῦ κοινωνικοῦ εἰσοδήματος ἀφ' ἑνὸς καὶ τῆς χρηματικῆς ἀποταμιεύσεως ἀφ' ἑτέρου, νὰ μὲν τείνουν, ὡς εἰς τὸ ἀνωτέρω ἀναφερθὲν παράδειγμα, νὰ καταστούν ἴσα πρὸς τὴν μονάδα, εἰς τὴν πραγματικότητα ὅμως οὐδέποτε καθίστανται, διότι πρόκειται περὶ ἀπείρου σειρᾶς κλασμάτων καθισταμένων ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον ἀπειροελαχίστων καὶ τῶν ὁποίων τὸ ἄθροισμα τείνει ἀπλῶς νὰ καταστῇ ἴσον πρὸς τὴν μονάδα χωρὶς οὐδέποτε νὰ καθίσταται*. Ἐπομένως τόσον ἡ ἐξίσωσις τῆς χρηματικῆς ἀποταμιεύσεως πρὸς τὴν ἀρχικῶς γενομένην ἐπένδυσιν ὅσον καὶ ἡ τελικὴ αὐξήσις τοῦ κοινωνικοῦ εἰσοδήματος μέχρι τοῦ σημείου τὸ ὅποιον δεικνύει ὁ πολλαπλασιαστὴς τῶν ἐπενδύσεων, ἀποτελοῦν ἀπλῶς τάσεις.

Δέον, ἐπίσης, νὰ σημειωθῆ ἀκόμη διὰ μίαν φοράν, μολονότι τοῦτο κατέστη ἤδη προφανὲς ἐκ τῶν ἀνωτέρω λεχθέντων, ὅτι ὅσον ἡ ροπή τῆς κοινωνίας πρὸς καταναλώσιν εἶναι μεγαλύτερα, ἀντιστοίχως δὲ ἡ ροπή πρὸς ἀποταμίευσιν εἶναι μικρότερα, ἐπὶ τοσοῦτον ὁ πολλαπλασιαστὴς τῶν ἐπενδύσεων εἶναι μεγαλύτερος, ὑπὸ τὴν προϋπόθεσιν βεβαίως πάντοτε τῆς ὑπάρξεως περιθωρίου ἀναπαροχολήτων συντελεστῶν τῆς παραγωγῆς εἰς τὴν οἰκονομίαν. Καὶ τοῦτο διότι αἱ ὡς ἀνωτέρω ἀ-

(*) Τὰ προσθετὰ κλάσματα τὰ ὅποια εἰς τὸ παράδειγμά μας ἐξετάσαμεν εἶναι, ὡς γνωστόν, ὄροι προόδου γεωμετρικῆς μὲ πρῶτον ὄρον $1/2$ καὶ λόγον $1/2$ ἤτοι μικρότερον τῆς μονάδος ἢ πρόδος εἶναι φθίνουσα. Τὸ ἄθροισμα ἀπείρων τοιούτων ὄρων ἔχει ὄριον ὄπερ, ἐν προκειμένῳ, ἰσοῦται πρὸς τὴν ἀκεραίαν μονάδα.

ΝΕΩΤΕΡΑΙ ΕΡΕΥΝΑΙ

ΕΙΣ ΤΑ ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΑ ΤΗΣ ΔΙΑΤΗΡΗΣΕΩΣ ΤΩΝ ΤΡΟΦΩΝ

ΥΠΟ ΤΟΥ κ. ΣΩΚΡ. Α. ΚΑΛΟΓΕΡΕΑ

Ὁ καθηγητὴς Τεχνολογίας τροφίμων εἰς τὸ Πανεπιστήμιον τῆς Λουίζιάνας τῆς Η.Π.Α. κ. *Σωκράτης Α. Καλογερέας*, ἐπιστήμων καὶ ἐρευνητὴς διεθνoῦς κύρους, μὲ πληθὺν ἐργασιῶν δημοσιευμένων εἰς τὰ ἐπιστημονικὰ περιοδικὰ ὄλου τοῦ κόσμου καὶ οὐβαρωτάτων ἀνακοινώσεων εἰς διαφόρους Ἀκαδημίας καὶ Διεθνή Συνέδρια, εἶναι ἀριστα γνωστὸς ἐν Ἑλλάδι, ὅπου ἀπασχολήθη ἐπὶ μακρὰν σειρὰν ἐτῶν μὲ τὴν ἐπίλυσιν ζωτικῶν ἐντοπίων γεωπονικῶν προβλημάτων, ἀπὸ τοῦ 1933 καὶ ἐφεξῆς, καὶ ἐνέταξε τὰς πειραματικὰς τοῦ ἐργασίας εἰς τὸν κατ' ἔτος 1937 ἰδρυθέντα «Σταθμὸν Ἑρέυνης Γεωργικῆς Τεχνολογίας» τοῦ Βοτανικοῦ, εἰς ἀντικατάστασιν τοῦ πρότερον λειτουργοῦντος Ἑργαστηρίου γεωργικῆς τεχνολογίας. Τὰς ἐργασίας καὶ τοῦ Ἑργαστηρίου καὶ τοῦ Σταθμοῦ διηύθυνεν ὁ κ. Καλογερέας, καὶ τὰ ἀποτελέσματα τῶν μελετῶν τῶν ἐρευνητικῶν τούτων ἰδρυμάτων ἐπὶ τῶν ἑλληνικῶν ἐλαίων, τῶν ἑλληνικῶν σύκων, τῶν ὠν κτλ. ὑπῆρξαν θεμελιώδους σημασίας διὰ τὴν ἑλληνικὴν παραγωγὴν.

Διερχόμενος ἐξ Ἑλλάδος ὁ κ. καθηγητὴς ἐδέχθη πρόσκλησιν τῆς Ἄνωτ. Σχολῆς Βιομηχανικῶν Σπουδῶν καὶ ὠμίλησε τὴν 17 Δεκεμβρίου 1952 ἀπὸ τοῦ βήματος τῆς ἐπὶ τῆς ὁδοῦ Ἀκαδημίας 84 αἰθούσης αὐτῆς διὰ τὰς νεωτέρας τοῦ ἐργασίας ἐπὶ τῶν μεθόδων διατηρήσεως τροφῶν, αἱ ὁποῖαι ἐργασίαι, κατὰ τὸ προπαρελθὸν ἔτος, ἐπέσυραν τὸ ἐνδιαφέρον τῶν ἐιδικῶν εἰς διεθνή κλίμακα.

Ὁ κ. Καλογερέας, ὁπαδὸς τῆς διαλεκτικῆς μεθόδου εἰς τὴν μελέτην τῶν φυσικῶν φαινομένων, ἀνέπτυξε, ἐν ἀρχῇ τῆς ὀμιλίας του, τὰς ἀπόψεις του ἐπὶ τῆς σημασίας τῆς χρησιμοποίησεως τῆς διαλεκτικῆς εἰς τὰς ἐπιστημονικὰς ἐρέυνας. Ἡ κατὰ τὴν διαλεκτικὴν ἀναζήτησις τῶν στοιχείων «θέσεως» καὶ ὁ χωρισμὸς τῶν ἀπὸ τὰ στοιχεῖα «ἀντιθέσεως» εἰς τὰ ἐπιστημονικὰ πειράματα ἐπιτρέπει ἀφ' ἐνὸς τὴν πρόβλεψιν τῆς μορφῆς τῆς νέας «συνθέσεως» καὶ ἀφ' ἑτέρου τὸν προσδιορισμὸν τῶν συνθηκῶν αἱ ὁποῖαι εἶναι ἀναγκαῖαι διὰ νὰ πραγματοποιηθῇ ἡ «μεταβολὴ τῆς ποσότητος εἰς ποιότητα», ἡ ποιοτικὴ, δηλαδὴ, ἀλλαγὴ, ἥτις ἰδίως ἐνδιαφέρει τὴν βιολογικὴν διερεύνησιν τῶν φαινομένων τῆς ζωῆς καὶ ἥτις, ἀπὸ τῆς πλευρᾶς ἐφαρμογῆς, ἀποτελεῖ τεκμήριον ἐρευνητικῆς ἐπιτυχίας.

Ἐπὲρ τῆς γνώμης του ταύτης ἔφερε διάφορα παραδείγματα ἐκ τῆς ἐν γένει ἐπιστημονικῆς πράξεως καὶ ἰδιαιτέρως ἐτόνισε τὴν περίπτωσιν τῆς ὀριστικῆς ἀλλοιώσεως τῶν ὀργανικῶν οὐσιῶν διὰ τῆς ψύξεως κάτω ὄρισμένου σημείου καὶ τὴν, ἐν τούτοις, δυνατότητα τῆς διατηρήσεως τῆς ζωτικότητος τοῦ κυττάρου ἂν ἡ ψύξις μεταβληθῇ εἰς ταχυτάτην κατάψυξιν, κατὰ τὸ περίφημον πείραμα τοῦ Beckerel (κατάψυξις ἀπότομος σπόρων καὶ μικροοργανισμῶν εἰς ρευστὸν ἥλιον, ἐπανευρόντων τὴν ζωτικότητά των μετὰ τὴν ἀπότηξιν). Τὸ τελευταῖον φαινόμενον τὸ ἡμῆνευσε κατὰ τὴν ἐγχειανὴν ἀποψιν τῆς «ἄρσεως τῆς ἀντιθέσεως».

Μετὰ τὴν εἰσήγησιν ταύτην, ὁ ὀμιλητὴς εἰσηλθεν εἰς τὴν ἔκθεσιν τῶν τόσον ση-

ἐξήσεις τῆς καταναλώσεως καὶ τοῦ κοινωνικοῦ εἰσοδήματος εἶναι εἰς τὴν περίπτωσιν ταύτην μεγαλύτεραι καὶ ταχύτεραι, ἐνῶ αἱ αὐξήσεις τῆς χρηματικῆς ἀποταμίεως αἱ τείνουν νὰ ἐξισώσουν ταύτην πρὸς τὴν ἀρχικῶς γενομένην ἐπένδυσιν εἶναι μικρότεραι καὶ βραδύτεραι. Καὶ μάλιστα—ἄς ἀναφερθῇ καὶ τοῦτο διὰ νὰ κλείσωμεν τὴν σύντομον ταύτην εἰσαγωγὴν εἰς τὴν θεωρίαν τῶν κυκλικῶν διακυμάνσεων τῆς οἰκονομικῆς δραστηριότητος—θὰ ἔπρεπε νὰ δεχθῶμεν ὅτι, ἐὰν ἡ ροπὴ τῆς κοινωνίας πρὸς κατανάλωσιν ἦτο ἴση πρὸς τὴν μονάδα, ἀντιστοίχως δὲ ἡ ροπὴ πρὸς ἀποταμίευσιν ἴση πρὸς τὸ 0, ἡ αὐξήσις τοῦ κοινωνικοῦ εἰσοδήματος, ἐκ μιᾶς ἀρχικῆς αὐξήσεως τῆς ἐπενδύσεως, θὰ ἔπρεπε νὰ συνεχίζεται ἐπ' ἀπειρον.